

सो ३५ ।

मध्यमायाः प्रथमखण्डे । -

प्रश्नावली ।

सन् १८६८

१—पुंस्त्वोक्तिः, घतुमुंजः, यत्नाधमेतत्तन्नाम्, कोष्ठनाम्
पुरीनाम् । एते मन्त्रद्वयमाश्रिताः । -

२—मिदं, शब्दः, वल्लभा, अमुना, अमुना, एषा मिदं
प्रदर्शनीया ।

३—नादकः, तव, विविदः, स्वादि । एते कथं मिदं नि ।

४—पञ्चाशी, दृष्टी, उवाच्यापी, माता, अनामिका । एते
स्वाधुर्ध्वं प्रदर्शनीयम् ।

सन् १८६६

१—तद्वद्वत्, उवाचति, एतन्मोक्ष, एते मन्त्रद्वय, संदर्भे
कति कथाणि कथं मन्त्रिद्वयं तद्वत्ति लेख्यम् ।

२—मन्त्रेणाम्, विद्वत्, माता, कति, कतिपूर्वेष्वे, मिदः, कन
रन्, अत्रोक्ति एनामि कथाणि साधयत ।

३—अनङ्गवान्, अनेन, दृष्टः, अष्टौ, शुभान् अमुमुप, इत्यम् ।
विद्वत्, इत्यम्, अमुनि । एतेऽपि साधयत ।

४—द्विपदो, द्विपदः, सोमा, मद्रिका, मद्रिका, यौवनी, लौटि-
त्यादौ अत्र कथं साधयत जानाः ।

सन् १८७०

१—मन्त्राः, उ इति, मन्त्राः, इत्यत्र किं किं कथं पा-
मंति, तद्वत्तुनी मेति उवाच्यं मन्त्रिद्वयं, मातुः इत्या इत्यत्र

किं किं कथं प्राप्नोति तच्च कुत्र नैति सगृह्य-
वाक्यम् ।

२—बहुधेयस्याम्, गाः, निक्षु, जग्मौ, वानि,
पुत्रीणाम्, एते सगृह्यसमाधिवाक्याः ।

३—त्रिगाष्टाः, वृधन्तः, त्वं श्रो, अनितुम्यम्, पुमान्,
वेमिद्, सगृह्यसमाधि वाक्यम् ।

४—अवावा, पुत्रिका, कुण्डोप्नो, द्विदाम्नो, दृढगन्तो, पपु
प्रदर्शनपूर्वकं कार्याणि निरूपणोपानि ।

सन् १६०१

१—रुणर्दिः, उपाय्द्विर्नि, पटगटेनि, उत्थानम्,
शिवाऽर्च्यं, एते कथं सिध्यन्ति ।

२—यूष्ण, सप्ता, बहुधेयस्याम्, उत्तरपूर्वस्थे, एते
सिध्यन्ति ।

३—मनश्चान् आभ्याम्, अष्टौ, युष्माकम् अमुमुर्द्वयः ।

४—विषिट्, पुमान्, अमी, अस्माकम् अस्मभ्यम् ।

५—गवाक्गन्धस्य बलीवे सुवि कति कृपाणि भवन्ति ।

६—गावर्षावणी, कुण्डोप्नो, द्विदाम्नो, वल्लकीनी, मनोः
विग्रहे कति कृपाणि भवन्ति ।

सन् १६०२

१—माय्द्विर्नीत्यत्र प्रहृतिमात्रो भवति नवा ? कथं च
तिग्दुमाभ्य त्रिगाष्टा केन च वृद्धिरिति-प्लुतामाधु
दनीयम् ।

२—ईदृशो च मत्तध्वये इत्यर्थमदण्डस्य किं प्रयोगनम् ?

३—उभयगुणस्य त्रिषवतमस्मि न वेति ? सोऽपत्तिरुमुक्त्य

४—द्वयगुणस्य सप्तमेकपक्षे कति कृपाणि भवन्ति
च कानि ? तस्मात्तत्रैकाग्र्योच्यताम् ।

५—सुमन्तुः, पतिताः, कृपाः, प्लानि कृपाणि --
सोऽपत्तिरमुक्त्याम् ।

त्रिशङ्खस्य पुंसपुंसकत्वेऽप्यपदार्थस्य स्त्रीत्वे, तद्वयव-
नीत्वे च बीदशानि कृपाणि मरुति पृष्ठीकद्वयघने कथं च
निरुद्धिः ।

अथो, पञ्चा, हेतुपथि, पञ्चानाम्, एते, विपठीभ्याम् युष्मा-
 चम्, इयम्, दीर्घाहोनिदाय, इति प्रयोगान्ता या सिद्धिः ना-
 प्रदर्शनीया ॥

सन् १६०३

६—शियेदि, गुरादुक्कः, तप्रेहद्वारः, बानि सगित एनानि राशङ्क
साधनोपानि ।

—हंतु वारः, पल्लवादीयनि-उपेक्षकोपनि यत्नानि वधं विद्वद्भिः।

—उ इति, विष्णु इति, पट्टमादिति, नाऽप्रम, सन्, शम्भु
वर्षा निदिप्रकारः प्रदर्शनीयः ।

१-अमुकेऽत्र यावद्वर्षा, सुगणप्रा, पुंसकोदितः-एतानि
साधनीयानि।

—अंशस्तैः सव्याष्टोत्तराक्षरकपालि प्रशंसनीयानि ।

—शोषणम्, दम्भम्, अतिश्रुति, शिथिलम्, प्रतीत्यम् यन्ते
हन्ताः बभूवुः सिद्धयन्ति ।

—शक्तस्तपश्चरं श्वापति, तेषुवा, सुपुमानि, अश्वह, एते वभं
निदपति ।

॥—अभयंभी, गौरी, उपाधवायी, सुराशीता, गुरी, अर्पणका
॥ अर्पणं अर्पणं सिद्धयति ॥

॥ १६० ॥

—मयवशात्, सुंशोदिषा, अविष्कृतम्, देवा इह एतेषां
निदिष्टावर्गाः ।

—तर्पणम्, हे बहुधैरवि, निहृत्, अजराणि हने वध
सिध्यति ।

१-अनङ्गान्, विरहीन्, वापाः, पुङ्गवान्, प्रतीकः, एतेषां
तिष्ठिः वापी ।

४—अम्, बहुविक्तपदानि, तं नो त्रेमे वर्गं निर्याति ।

५—बहुवीचरो, गार्ग्यवर्णो, वीच्यवर्णो, आवागर्ग्यो ।
साधयत ।

सन १६०१

१—शिवेहि, रामरुणायम् आवागे, सर्विदमम्, ५००

२—वर्णप्रमेयतायाम् अस्याम्, प्रियनिम्ना, हेनारे, १
चतुर्गाम् ।

३—प्रियाष्टः, तुल्यदत्तः, समुत्पातः, विविट्, वीच्यवर्णः ।

४—गवाक्, शुद्धस्य समधीवद्वयमेतं नानि कृणानि मयि

५—शुद्धशब्दस्य च सूर्यशब्दस्य च त्रिवर्गं किं किं रूपं वर्णं
कस्या कुण्डली, महताधिकेति, साधयताम् ।

एतानि कृणानि सूत्रार्थादिप्रदर्शनपूर्वकतत्तद्विशेषं
साधनीयानि ॥

सन १६०१

१—सन शम्भुः, ज्ञातुः पुनः इति स्थितौ किं किं रूपं च
तद्विति निरूप्य कश्चादिषु सर्विभुविट्काशब्द पाठ्य
नमुच्यताम् ।

२—उद्यतेः, त्यक्त्विक्कः, द्विपर्यन्तानां किम् ? मयान्, म
धुट्सु, मयवान्, विविट्, पुमान् एतानि कृणानि सा-

३—अमुता, कसुग्, चेच्छिदि, समीपाम्, एभिः १
साधयताम् ।

४—गवाक्शब्दस्य असि कनि कृणानि, शनानि, १
शनिलियः, धोणाम्, प्रियाष्टः एतेषां साधुचं १

५—पञ्चाक्षी, पञ्चलियः, स्वका, चौरी, पुत्रका, शूर्यगत
प्रयोगा सूत्राद्युपन्यासपुष्करं मांघु साधनीयाः ।

सन १६०३

१—विभ्यपामिगित्यत्र होदः इति द्रव्यम्, घाण्यस्य रत्यत्र
संज्ञा च कुतोनेति सममाणमुपवर्णय ।

आधानम्, मातृमा, पतुष्टानि, मो अष्टुन ! एतेषा
माध्वसुतगणनाम् ।

-मघेशाम्, हे हरे ! विश्रवा, बहुधेयस्यै-एतानि आधयत ।

धृष्टाक्ष, धृष्टकेतु, नकुल, प्रभासा, भाग्यो-दमानि आचक्षते

यदुपगच्छन्नाहं नागजन्माहं भवोपपत्त्यये किमस्मिन् भवति वा

हमसि तामस्यगुणमदम् ।

-शुद्धी, कार्य-रथा, दासी, सम्प्रदाय-दत्तानि कार्य विद्यमानि

ਅਸਕ (੬੦੮)

—निषेदि, उदात्तम्, पु० संज्ञितम्, छातुपुनः ।

-निर्जटो, पूगः, दण्डान्, शनिमण्डिः, पुष्पादी ।

—अश्विनाष्टमि, पुनर्भूषणम्, अश्विनी, मघश्रावणम् ।

—राजा, सुदृढाभिगम्, सुभाषम्, संदुर्गः

—पञ्चाग्री, माभिजा, रडगाती, गडगाती, गडगाती ।

एतं वक्ष्यामि आभुजाभगीयाः ।

भट्टिशाल्यस्यात्यन्तमर्गेण वा ।।

ॐ इन्द्राय नमः । इन्द्राय नमः । इन्द्राय नमः । इन्द्राय नमः । इन्द्राय नमः ।

निमग्नलीलादि भावनादि नामं ज्ञानात् गुणितोऽप्यवधार्यु. ११॥

तमहमिदम् विजितमंगला यममहोद्दम्बि धनवतीनाम् ।

अविनाश विभवा न मेघा मल्लि मेघा वृक्षे न वृक्षान्तर

सर्वमाह कवचिद्वक्तव्यमिह नृपुंसमाचारनियं सुसूचने ।

यथाप्यतं विनयान् यत्नेषु। यद्गुणं भाष्यं तस्यैव मन्त्रिणम् ॥३॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

गङ्गाधरनाथजी पणिकरजी वर्ये न था ३५३

निमित्तं दत्तं पुनश्चाप्युपलब्धम् ।

सद्वृत्तवर्तिनः च गतिपुत्रमार्गं गच्छन्ति ॥ ३॥
अथ शिवशक्तिप्रसादात् ॥ ४॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अष्टादशोऽध्यायः समाप्तः ॥

वृद्ध मा निगवयस्वमा न वाचाश्चकारिणम् ॥१३॥

—घाता, पौंसो, कम्पा, कपरी, कुम्भिकायी एते साधनीयाः ।

—नीली, कथली, कपौली, कवरी, पतिंजय, एते कस्मिन्नर्थे साधुनामर्हन्ति ॥

—कथाप्रादेशे न, वाचं कमलपु, बहुभिं भुप, प्रतियेवः, कथमः
पदान्ते वाचं कुम्भापवाद्, आनामुत्तरीनी विषदाशुषोर्लनीयः
मन् १६११

१—विश्वनाभिरित्यत्र दत्तायनायः साधनार्थमात्रमर्हन्तपुर-
स्मरमुपपादनीयः ।

२—कौनकुता, मुकुता, चतुस्त्रयासः, एते कर्णं सिध्यन्ति ।

३—रामान्, गाः, बलीये सुखा, श्रीवायु, एतान् विशेषसू-
त्रमर्हन्तपूर्वकं साधयन् ।

४—मपर्थेनाधिकारस्य प्रयोगं साधु दर्शयत ।

५—इह महः अहोभ्यामित्याद्यहन्तुविषयकौमुदीप्रत्यय-
स्य आविष्कारणीयः ।

६—यवयमाया, आसुगारली, म्हाली, समूयं एषां साधन
प्रकारो वर्तनीयः ॥

मन् १६१२

किमानस्य सर्गश्रेये प्रभाः ।

१—हन्तात्विहृगार्ग्यवेनेति ।

२—वनात्मशुभ्याकडिनीहृगाहनीति ।

३—द्विषनामुदया तुमेवमेति ।

४—अलनस्यव आनवेदन इति ।

५—उपकारकमावतेभृशमिति ।

६—विषाय निष्पन्नममनामनीनमिति ।

७—निर्गद्य विषाडय दिनादिभ्यादिनि ।

८—करोति पौंड्रोपप्रभातिविभातिनि ।

कौशविमहमर्हन्तपूर्वकं इहृगावदेन व्याख्येया एते कौश्या,

॥ अं स्यमेवमौ धूमिंयमौ यमौ तिलोक्तवानुसङ्गमे न वाचितुम् ॥ २ ॥
 ॥ १ ॥ अथ त्वनु कोशदृष्टयोः कृतगट्वाङ्गविभित्तयोः मयः ।
 स विधेयपदेषु दक्षतां निरति लोका दधानुदध्यते ॥ ३ ॥
 मतिभेदनमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम् ।
 सुहृन्ः परिहृष्ट आगमः कुरुते दीप इषार्थं दर्शनम् ॥ ४ ॥
 विज्ञाप विषयममनामनीन गर्भेननुसोर्गपतदसुमेन ।
 प्रकाशितस्यमतिशीलमागः कृतोपकार इव विद्विगम्ने ॥ ५ ॥
 यथाऽधिगम्यं सुखासम्भवा वा मनुष्यसंश्रमतिर्नितुं वा ।
 निदगुक्तानामभिधायमात्रां समुत्तुकेवाद्गुपेति सिद्धिः ॥ ६ ॥

अनुजगुग्य दिव्यं दुग्धमिष्याममाताः
 सुः कुतुमनिपातैर्गोपि लक्ष्मीर्विनेने ।
 त्रिपमिव कथयिष्यमानितिह् रुद्रमनी
 भुवमतिभूतयेसाधोविषादुः पणोधिः ॥

एते दृष्टान्त्ववमपलस्य कोशविषयप्रदर्शनपुरस्सरदंष्ट्रादवेवा ।

सन् १६१२

मिदान्तनीमुपां मभाः ।

१—एतरेकान्योः भावयर्थं कथं न । नमामस्त्यवविधौ मनि-
 देवः, उतिङ्गर्गप्रहृष्टयर्थं कथमेतयोः किम् ? जनीति विदु-
 कम् कथं सङ्गच्छे । शिवदद्यात् विच्छिद्यने साधनीया
 चेनी ।

२—गामाजी मर्वेतां सुभाषंमर्वाद्वा साधय । मयमहत् मह-
 लस्य मार्यंयर्थं मध्यक् प्रदर्शय ।

३—विभाया दिव्यमामेदुह बहुमोहिहृष्टं कथं प्रत्यागगानम् ।
 न खीमत्यनिजट्वायेत्यादि व्याख्येयम् ।

४—हे मूत्रे भाषिष्याकसं निज । हे कनक्, कनिदस, हे
 मर्षा ! भनिगीणम् एते भाष्या ।

युमान् सावय । इमे हरिश्च मे स्वामी अथादेशः क
 रुतः । असुकः अथमपि साध्यः ।

५—अत्राद्युक्तिर्होषोषश्च वाधनायाऽऽलापनीयम् । मानं
 द्वैष्या, द्विदुरुषा, समाधेया एते । कुसिदृश्या हस्वम
 न तु दीर्घमध्यः, उपपादय कथमेतन् ।

६—पाणिगृहीता, सुयोक्ता, श्वधू, बहुयुवा, युवति-एतान् स
 कोऽङ्गीकृत्य पठत ।

व्याकरणाभ्यसायां भट्टिकाव्ये प्रश्नाः ।

इयुमनि रघुनिहे दंशशूकाजिघांषी

धनुर्गिरिमिरसह्यं मुष्टिपोडं दधाने ।

प्रज्ञानि पुन्यदण्डयो वदन्निश्रान्कुनिश्रे

कथमपि शुद्धशोका माददन् माङ्गलिक्यः ॥१॥

द्विग्यापिनीलोचनलोमनीया मृत्राऽन्वया स्नेहमिय स्रवन्तीः ।
 मृत्वाऽऽवताः शस्त्रविशेषवङ्कोरुतोव पश्यन् वितृणाभतरात्ताः
 वीगानिवर्तयन्निनि न्यगादोच्छानस्य शोकाऽपनुदा भवेन ।

मा द्युताऽप्यं मातं च मत्तानिवर्तयेत्वाह रथ स्र स्रम् ॥३॥
 मूत्रोऽपि गङ्गाविलिलेः पवित्वा महाऽऽश्चमागमानमतस्यमभ्युः ।
 स सीनयोगाघरयोत्पीवन् श्ववन् वदुर्गं पुन्यमाविवेश ॥४॥

मानुषानमिलयन्ती रोषिष्पुर्दिद्वयमिणी ।

त्वमस्वरावमानेह सतःप्रता कथमञ्जलि ॥५॥

भवन्तं कार्तवीर्या यो हीनमग्निमचोरुतम् ।

त्रिगाव नस्य हन्तारं च गमः सार्वभौकिकम् ॥

दहनोऽतिभिरवदस्युगस्य हेतोस्तथाश्वयोन् ।

प्रियेऽहं मानिराभ्यशमा न बाधयिच्छीर्विनम् ॥

मद्रां नाभ्या निरेवृजि गशमेऽनेन पालिगम् ।

निजिष्य शकमानांता ददगुयी सुगस्त्रियः ॥

एतावत्पुननिर्देशपुरस्सरमिमे शोका व्यापयेयतः ।

सन् १६०५

अदि कान्यस्यादिसप्तमर्गेषु वा ।

स शुभ्रवांशः ॥ १ ॥ भवनं मुनेह सञ्जाड्यदिपुः सुतविप्रयोगम् ।
 अहंयुनाऽयं त्रिनिशः शुभंयुक्तचे यच्चलापमकुञ्जरेण ॥ १ ॥
 सयाऽऽनुनाके दूनधूमकेतुंशिलाऽन्नमिन्धममृष्टिगामम् ।
 नयेननं पापयनानिभूत समुदयस्यार्थानिनिष्ठिष्ठम् ॥ २ ॥
 अतिप्रियस्यविषं नयेत्य कृता यदायं प्रियवामयस्तः ।
 आदिष्ट ज्ञानाऽञ्जिदिवस्तदाऽपाकुञ्जयदमानो भग्नोः गुरुणात् ॥ ३ ॥
 लभन्त्ययंऽऽकुलेऽन्ये शालीनम्यविषमिना ।
 कामुकमार्गनापद्व्यो वनिवन्ती कथं न वा ॥ ४ ॥
 कुम्भुदिं कुशामोषामनुजामीनतां त्यक्त ।
 लभो यम्यगीतां एवं पुत्रवीचीलुतां नय ॥ ५ ॥
 हने कानिष्ठिने यच्च ज्येष्ठिनेयं विवासितम् ।
 वेः नानमुयिनप्रथं बद्ध मध्येन नाययम् ॥ ६ ॥
 इदाऽऽमिष्टाऽऽविष्टेह सा मयेकमितोऽममत् ।
 अनापोन् संस्मरिष्यं मैधिक्यामरनाऽममः ॥ ७ ॥
 अहं कवयः प्रसादेन नय वन्द्यादमिः नद ।
 अमीहार्थं शोमिर्मातुगामिहिदेश्वरः ॥ ८ ॥
 क्वार्थः नराकाङ्क्षानुत्तरेण विशेषवदत्तापुन्यप्रदंनपु-
 र्मद इनावयेवा इमे शोभताः ॥

सन् १६१२

किरातसर्गप्रये मभाः ।

- १—स विंशता संशु न शान्ति वोऽभिषं दिनाय का संशुपुने
 न किं । शु । नानुजलेषु हि कुर्षेते रतिं सुपेभ्यमापेण न
 सवेनऽनयः ॥
- २—यथाऽन्ये १—अनेददाहनादनुस्मृताऽऽजयदलान्नुविषयः ।
 । वातिषाणाहं प्ययते जनायना गुरुः सदाभ्यपदादिवी

- ३—विषमोऽपि विगाह्यो नयः कृतनीर्थः पयमामिषाशयः ।
 स तु नत्र विशेषदुर्लभः सदुपन्यस्यति कृत्यवर्म यः ॥
- ४—विधिसमपरियोगाद्गोतिसंहारजिह्वं शिथिलवसुमगाधेम-
 रममात्रयोधो । विपुनिमिग्मुदम्योदीयमानं दिनादो दिन-
 कृतपिव लवनीम्यां समम्येनु भूयः ॥ ४ ॥
- ५—मवद्विनद्वदधे विवाय मेऽर्द्धाविवद्विषयरे गुरुपदिष्टाम् ।
 तदनुपनमनञ्जकार पञ्चात्रयम इयं श्रुतमानस नरेन्द्रः ॥
- ६—मथोष्ण नामेव सुमेरुकुञ्जान् विहोयमानानुदवाय तेन ।
 वृद्धदुर्गान् दुःखकृतात्मनामं नयः शनैः पाण्डुपुनान् प्रवेदे ॥
- ७—प्राहाननैरास तनोपनोतः संशय कच्छ्रेण नृपः प्रपन्नः ।
 विनाशभूतं चित्तं पृथिष्ठां ययः समूहप्रिय दिग्विशीर्णम् ॥
- ८—तान् भूनिघातनञ्जनुगेऽपि दूरं विहाय यामानिय यावरस्य ।
 एका श्रमून तदशमकृष्ण विमायर्गं स्थानमिष प्रवेदे ॥
 एनानि पद्यानि प्रनिशब्दं पवायैः कांशविप्रदमावार्थनिकर-
 णपूर्वकं प्रयायेयानि । केवलं द्रोक्षानुपूर्विलेखेभ्यश्च नामो
 न मयेन् ।

सन् १६०१

द्वितीयखण्डस्य प्रश्नत्रयाणि ।

- १—स्मारयति देवदत्तेन हस्त्यव द्विषया कथं मेभ्युक्ता सत्तणे-
 त्वं भूतत्वादिमुक्ताप्रदर्शनपूर्वकमुदाहरणानि प्रदर्शय ।
- २—सप्त धर्मेण, कवेयस्य गानि, मानुः स्मरणम्, कदनि प्रात्रा-
 ज्ञान्, एषु तत्तद्विभक्तिसंख्यानि विस्तृतं निरूपणीयानि ।
- ३—वदति, सप्तगङ्गम्, सर्वश्रेष्ठः, मर्यादाः केशाकेशि, चागि-
 वादनम्, एनानि कृतानि मशालानि निरूपणीयानि ।
- ४—प्रतिशेषम्, मुकुटेष्टायांयत्नम्, चक्रवर्त्त, एकरूपम्,
 सप्तदर्शः, एतेषां साधनं प्रदर्शनीयम् ।
- ५—चिह्नंयैति कथय कानि कानि कार्याणि मयति ।

५—मित्रमवदुदुदरं तां हनूमान्मुदाऽरं रघुवृषसकाक्षं यामि-
 . देविमकाशम् । तत्र विदिनविषादेः दृढहृत्स्नाऽऽनिपादः
 धिगमनि शमयस्तं पर्वतं मात्यवन्नम् ।

६—न भवति इहिमा विना विपत्तेरवगमयन्निव वरतः पयोधि ।

अविग्नममवत्तले समेऽवो विषरिपुश्रयित दशान्तवोचिः ।

७—माऽनैव लोके विजितेऽपि चामे ! किमुवर्तं सु धनुःपल्लवम् ।

हस्तं समो वा यदलोचनेपुर्दिग्धो विप्रेषेव किमप्रमेन ।

८—जलद इव नहिम्यान् माऽवग्नप्रमामिः ।

प्रतिककुम्भमुदरयन् तिम्यनं योऽमन्दम् ॥

मिल्लमिषसुमेगेरासनं हेमसुच्यैः—

विविधमणिविभिन्न प्रोन्नतं सोऽप्यतिष्ठन् ॥

व्याकरणसूत्रनिर्देशपुस्तकस्मिमे स्तोत्रा व्यापरेषाः ।

सन् १६०७

वापे मश्राः ।

पत्तननङ्गरमितकनवीत्रिवि- पुनऽस्य वायव्य भुवि व्यकीयत ।

गिरेकनहिम्यानिव तापदुष्पकीर्जनेन वोडादुदनिष्ठरुपुनः ॥१॥

हन.प्रजासोमहता प्रजागृहा सुगात्रनिष्ठेयनिराकुक्तामना ।

मशोपयोगेऽपि गुरुस्यमलयां निधिःधुनीनां चनसम्पदामिष ॥२॥

अशक्ययन् सोदुमधीरलोचनः महद्यत्त्रमेरिष यस्य दर्शनम् ।

अविश्य हेमाद्रिगुदागृहाग्रज निनाय विम्वद्विषमाणि कौशिकः ॥३॥

न हृष मात्यनागूनुयंमहामयराग्यनि ।

यत्त दन्दहा । हो.कमदेः दुग्धारगेनि माम् ॥४॥

यद्गुणः यत्तयविनयः मिदयदेवोदयास्वयः ।

प्रमथानधीत्य इवाकर्तुमिति दुमेधगोऽवतम् ॥५॥

अमम्यादयन् कश्चिदर्थं आनिजिवागुणैः ।

यदस्दाशब्दयन्तुमः संहायै प्रम्य केवमम् ॥६॥

उदेनुमन्प्रग्रीदां रात्रिगु द्वाद्दशयति ।

८ जिगीपुत्रेको दिनठदादिसंवेधिव कल्पते ॥३॥
 अनुगृह्यदन्त्यासः सद्गृहिः सग्नियम्पना ।
 शुद्धविद्येव नो भानि राजनोनिगम्पया ॥४॥
 पुद्गल १८३मुलेयितानमाणापिनद्धेऽपि आविगालेः ।
 तेजे विचित्रेऽपि यो नभित्रतुंदेरेडिगालरेपि भूगिगालेः ॥ ६॥
 उलालवालोपनमऽपुत्तममोऽमीमस्तितकेनर्थाः ।
 कालेदिदे लाङ्गल्लेगवपीनः समूधरेः कप्यभुवा भदेराः ॥ १०॥
 एषु कालतोऽपी नैवाविकैरादितभादी इरोकारनद्वयैः कोशवि
 मदादिपुरस्सर राद्वयद्वयार्थं व्याख्येयाः ॥

सन् १६०८

द्वितीयमण्डे मन्त्राः ।

- १—द्रोणो मोदिः पुष्पांभीरनिधि मध्यानि, गङ्गायां से.पः, हन-
 पूर्वी । कद्रम्, नेतया मन्त्रं गाथाः । एतेषां तापुर्ध
 मद्रोणीयम् ।
- २—अथर्धम्, मिष्टाद्वितीयम्, नक्षत्रस्य सर्वस्य, व्याप्ती, मद्र-
 राही-रते मयोगाऽमुत्तमसिपूर्वर्धं व्याख्येयन्ताम् ।
- ३—वज्रनाथविवा, वीरपुद्गलं आयः, धर्ममभा, कल्याणोपक्षमाः
 इमे प्रयोगा विमहपुद्गलार्थं व्याख्येयाः ।
- ४—अथर्धम्, अविज्जोऽपि, परमजारीयगभीपुद्गः, नवरा,
 गर्गमणिमी, जनेय-दमाणि कपालि सद्यान्त्राणि नाथ-
 नीयानि ।
- ५—आनेवा, मेनेवा पार्थः, इति संसाध्य आहोऽज्ञाताविनि
 मरयोदाहरणानि विविध्य वाक्यानि, कपूरार्धतपुर्धार्द्रुल-
 मन्दाद्वयं कानि कानि कथं च ॥

सन् १६११

सिद्धान्तार्थपुष्पां मन्त्राः ।

- १—द्रोणो मोदिः, पदपः, एषुमपचआदिवदिपार्थमात्रे मद्रगवा

शुक्लानेष्टमिदं : १ केन मामसा वयति देवदत्तमित्यत्र ई
त्यमिति च युक्तियुक्तमुच्यताम् ।

२—क्रोश मित्रिः, मरणा काणः, यागाय यात्रिः, नमि हनेः संवा
 कृष्युस्यं हिनं भयान्, चर्मणि द्रोपिन् हन्ति एषु किमं
 योधकै कयंचनैर्हि शिषादयो विभक्तयं इति सङ्ग्रहमिधीय

॥—आयत्तोगवम्, परोक्षम्, द्व्यहज्जाः, सक्तः, इत्युपनि-
दनेषां निहिदि प्रदर्श्य उपपदमनिहित्वप्रानिद्धमद्गणन समं
धाद्यन्तेभ्येकश्चैवकारोऽस्य फलं साधयेवादीयम्

१—द्वयङ्ग, मदापादः, पञ्चन्, त्रिजगद्गुः सापेक्षः, पापसा
दण्डादृष्टिः, मन्त्रीपोमी, त्रिःश्रेयसम्, एतेषां साधुत्वमु
पाद्यताम् ।

१-बृहस्पतिः, बृहस्पतिः, अतिरिक्तः शोधेषी, मानुषकर्म, गार्मि
 णम्, पात्या, प्रागद्यः श्वेनंवाता, मृगया, नाणिकीया पद
 निधिः प्रदर्शनीया ।

—यामदेवाः स्वहृदयानि सृजे शिरकरणस्य विह्वलादि
भ्यशस्य सृजिति सृजन्त्यसृजणस्य मयेरन्नं निरूप्यताम् ।

सन् १९११

भट्टिकाव्ये पश्नाः ।

— ૧૮ — નિવૃત્ત લોકોની સિવાય બધાને

त्रैविद्य विद्वन्मिः पश्यन्तं विशसंदत्तः ॥ २ ॥

प्रमित्ययिहपाशयं मे यथैवाऽप्याहता ममः ।

अथाऽप्युपस्थानस्तं सो मागीत्सीर्द्धयं तथा ॥ ३ ॥

मित्राणि प्रयागौ च नादाग्निरिहमुखाः ।

अथान ददितो दष्टोत्पत्तिस्तूर्णमागतान् ॥ ४ ॥

इन्द्रादिदुःखमादुःखिणो मन्थानो धानरं जिनम् ।

‘नमोऽस्मिन्निदमात्रोद्भवान् मायो ह्यस्मिन्निदमात्रोद्भवाः ॥’

अथ निरुद्धादि विष्णुसंज्ञा निष्कर्षो महाद्वये ।

विमोदश्चैव पश्यति इव नमस्तस्मै च तत्पतिः ॥२॥

^१भुवनसाग्यहानस्तद्व्यवस्थानां पुनरविराजन्मनो पुनरनेहान् ।

! अमविधुरविलोमरुमंनवान् दधनमुदुमुधुः। शिरोनदीश्च ॥ ५७

गुरुदत्तश्च शारङ्गजिह्वैरवयवाभाङ्गुलिसंगृहीतैः ।

॥ इति कथितं तत्तत्पुत्रैः श्रुत्वा प्रसन्नो राजा ॥

मृतौ प्रकाशं हृदये कृत्वापि सुप्तेन सर्वेन्द्रियमन्वयेन ।

मं शो म मे थाऽ म ह मा न म र्था द र्ता न न ह न ज्ञ न मा नि व द्युः ॥ ६ ॥

मन्त्राधिकारिप्रहस्यैतन्नुपपन्नं तस्यापीनमप्यहं तानुनारेण विष्टे-

सपत्न्याधिनिकी सदृश्ये विग्रहं व्याख्येयं ज्ञप्ती (इमे) इति।

मन् १६११

न्यायव्याकरणश्रौतिषमध्यपरिभाषायां वाच्ये पशनाः ।

दश्यामञ्जिषा मदतीमपह्नाः श्रीमानमत्यायतयाऽप्यङ्गनाः ।

कर्मैवजातमवाप्नोते ज्ञानान्मयं कुरुष्वहे पुरुष ॥ १ ॥

कृताङ्गदाम्पिभूना सदस्यैर्दग्धरतः पवित्रीनमृतिः ।

अभिर्विदा या विदुषे विधाया पुण्यो वृधिरयाः प्रतिपातनेन ॥६॥

[illegible]

दुः प्रयासैरिह पुनितार्थेन विभाज्यमप्युच्यते, दिवाभासादयः ॥१॥

वैद्वानिनादं विष्णुदीनमातामैर्गुंहीतमपामदयः । नयं च त ।

बहिर्बिकारं प्रह.मैः सृष्टम् विदुः पुनस्तत्र त्वो पुनर् पुनर्बिदुः॥४४॥

एतद्वयं समर्पितं गुरुभ्यो नमः । विद्वद्भ्यो नमः ।

तमिःसमागचविभु मचणुकेः शुभैर्नभेजे यण्डिनी शुभङ्गा ॥२॥

वसन्त्यहोः शश्वरिमेवप्रधानागुणनाम्नाद्वयविभाषहारिणम् ।

पञ्चमिमाषद्वयलज्जवाविनं विलहरन् कद्रुनिक्षपा दविपयनि ३

राष्ट्रियताग्रतः बलमुक्तः सुखलपायुता ।

निर्घांन्तिऽर्थे सेवेन लब्ध्वा अनु याचिन् ॥७३॥

सृष्टं न मदिगत्वा दं मदपाटलिनपुत्रो ।

रेव नो वद नोऽच्छिष्टपत्निपुत्रपुटे दृष्टौ ॥ ८४ ॥

स्वायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते भावाः संचारिणो यथा ।

रसस्यैकस्य मृगान्नस्नयानेतुर्महोदधतः ॥८५॥

सन्ध्यायापदिदा योमेमण्डलान्यधिनिष्ठता ।

सुनिप्रहा मरेन्नेण फणोन्दा इव गुणवः ॥९०॥

अत्र मैत्राधिकेण दिव आरम्भाष्ट पद्यानि; तदप्यैराद्यपर
विद्यायापशिष्टान्यष्टौ पद्यानि प्रणिशब्दपर्यायैः दोषविग्रह भाष
तिरूपगुणुरस्तरं व्याख्येयानि ॥

सं० १६००

तृतीयखण्डस्यं प्रश्नपद्याणि ।

१—साहस्रकः, कलागः, द्योतिऽबलः, चातुर्थेयः, याथाक्याच
यतानि प्राप्तिदर्थेनपुत्रे लेख्यानि ।

२—दृष्टौ कादंशिकः, त्रिशोर्धिकाः—कथमेते ? अद्वैतौत्यस्य कं
शोऽर्थः, विमुदाहरणं च तत्र प्रदर्शनीयम् ।

३—संज्ञासमीना, क्षिप्रंयम्, पन्थारम्, कथमेते गति ?

४—शर्कं गच्छन्नाद् मन्यधीये कानि कानि कयाति, चातुर्थेयः
पेक्षया कथाःत्र विशेषः ।

५—चतुर्षां दनजाली चेति कारिका व्याख्येया ॥

श्वायदादिगणे प्रश्नाः ।

१—साहस्रं, मत्तगविपन, चितुदि, कलावीन—यतानि कयाति
कथं निष्पत्ति ।

२—कादीनी चतुर्षां ग्रहणस्य निषमाद्यन्यमुपपाद्य निषमाकारः
स्वप्नमुपपादनीयः

३—पेक्षयाः शिवः प्रोक्ष मुहिनिषि कनि कयाति मयति ।

अप्युपनिषदि, एन 'धानोर्नुञि, कृग 'धानोर्नुञि, प्रथमैक्य-
यने कोटशानि कृपाविमर्शसि ।

मणाद् अयुगत्, अश्वगोष्ट, अश्वघोत् इमानि कथं सिध्यन्ति।

सन १९०१ दृ० प्र० प०—

सूर्यवर्चिकः, शीतवर्चिकः, लवणवर्चिकः, तीक्ष्णवर्चिकः, शीतवर्चिकः,
शीतवर्चिकः, शीतवर्चिकः, शीतवर्चिकः ।

प्रभोमुज्जोदा, मनमिवत्रा, श्रीपदल्लिङ्गा, दाशरथिः—इमे
रुपं विस्पन्नि ।

सावित्र्यकंदोदयः, सावित्रीनोदयप्रमाणः, सिद्धिप्रमाणं लेखः ।

इदं यद्वशास्त्रोति विप्रदे कति ह्यगणि कथं च लिखि ।

इदं धर्मे भूत इति व.ति ह्यपि कथं न निदिदि।।

सर्वपत्नीनां आश्रयार्थं हि, अत्रैव ह्यहम्, उष्णिहा यथाभू-
तमे कर्म निरगमि ।

क.होयान्, सर्वापीतम्, अतयोः कर्म सिद्धिः ।

रद्वद्गी, अस्याऽवम्, इमे ब्राह्मणो—एषा साधनं
विधेयम् ।

बहुधा नृपानि अनिष्टेषु, अशायां दानानि अशुभविशेषेषु,
अनयां। नाशुभमुदयताम् ।

अथ दशदिग्गणे मन्त्राः ।

મૂળાનોરેષ્ય ધાનંઽઽ સુઠિ પ્રથમેદવનને વીટશાનિ દવાસિ
મયગિ । કર્કેને, અદ્યુતન, અદ્યોતીન, આનુજે, વિધાવ,

महत्तीम्, निष्पीड्य, धेये, भोषाविता एषां सिद्धिर्लभ्यते ।

संज्ञा कार्यं कालात्याम् इति वदन्ति कदाचिदेव ।

शब्दादि, त्रिणाद, चिन्ता, अपूर्वताम्, विद्युते, वयो लाघने
कार्यम् ।

महताभिः, भवमनुः, परिमोहा, अमृत, अर्यं, ऊषणः
महान्, माधन विधेयम् ।

- ५—अथयन्, श्रेयते, ऊर्णोति, ऊर्णोति-सिद्धिः कार्यः ।
 ६—अथयणीष्ट, विदाङ्कुरु, अथागा, अथागरीन् सिद्धिः सः
 ७—अथुपानोः सयोंषि कृपाणि प्रदर्शयामाणि ।

सन् १६०२

सुतीपखण्डे प्रश्नाः ।

- १—एषीपचनः शीवस्त्रिकम्, पूर्वपुत्रासगम, होतृकम्, भो
 मूलतः, काकोनृकिता-एने कर्षं विद्यामि ।
 २—शोर्वयवः आर्यंद्रीणिचम्, द्विनेष्टिकम्, द्रुपदको, आ
 धानरयम्, पाचिकम्, वीरपुष्टिकः, पावतिपः, गार्ष्ट
 एने कर्षं विद्यामि ।
 ३—शैवलिचः, द्विभोपचम्, द्विकम्, द्यावतलकः-एषी सिद्धि
 कार्गः ।
 ४—शिवः, सुरकः, पाचिकम्, प्रह्लांसवति, चित्रोक्तोति ए
 साचनं कार्यम् ।
 ५—अकीवान्, अथमलः, वेषमः, एतामि संताप-संस्त
 निचनः अस्मिन् वेगे मालीनि विमहे कति कृपाणि मयमि
 ६—अथयवे दावमान इति कारिका अथयवनाम् मोदा
 र्णोवा ।

आगदादिगणे प्रश्नाः ।

- १—अथयन्, अथिनीष्ट, अथयुषन् एने कर्षं गिलमि ।
 २—अथयानोःसिद्धि, अथयानोःसुंष्टि, अथ यानोःगोतिद्धि
 कोदगानि कृपाणि मयमि ।
 ३—अथाग, अथयः, अथयः, गाडा, अथयः, अथयः, अथयः
 अथिन, अथिनयन, अथयने विद्यामि ।
 ४—अथयम् अथयः, अथयः, अथयः, अथयः, अथयः, अथयः
 अथयः अथयः अथयः अथयः अथयः अथयः
 अथयः ।

—दधि, अजामलेन्, अजमन्, अहि-एषां साधनं कार्यम् ।
—अजनाः, अजनान्, अजिनन्, दोषे, इमानि कृताणि
साधनीयानि ।

सन् १६०१

सुनोपग्रन्थे-यदनाः ।

- १—अजना पञ्चमिनि विग्रहे कनि कृताणि कर्म च तस्मिन्निदि ।
- २—दोषादतिशो, चैसात्रिचम्, अदृशान्यिकः एषां सिद्धि-
प्रकारो विग्रहः यदर्थो योः ।
- ३—अजोत्तमोत्तम्, निरुत्तमोत्तम्, साधनीया इतिहाः—एषां
साधनीयं न ।
- ४—सुनायम्, अजिनम्, अजिनं रेहाम् यनानि साधनीयानि ।
- ५—अजनाः अजिन अजिनम् दोषे इति विग्रहे कनि कृताणि अज-
नि तानि साधनीयानि ।
- ६—अनुपदिग्ना देवदत्त इति विग्रहे कनि कृताणि अजनि कर्म
च तस्मिन्निदि ।
- ७—सोदिनपञ्चा, साधनीयाः, सुदत्त, साधनीयुषीममस्युषम्-
यनानि साधनीयानि ।
- ८—देवाः अजुननाऽनयन्, निवद्यादसंनि, अजनादसंनि निभा
अजनादयोः यथाः ।

- १—अजोर्त्तमं अजुत्तम् निवमार्य-अजुत्तमायनाम् ।
- २—अजनामोर्त्तमि अजमपुत्तमैकयसने अजुतो अजवहादे अजानि
कृताणि कर्म तम् निदि ।
- ३—अजना, अजिनोहा, निवद्या, अजुत्तम् ।
- ४—अजुत्तमते, अजुत्तम्, अजोत्तम् ।
- ५—अजिनम्, अजुत्तम्, अजुत्तम्, अजोत्तम्, अजुत्तम्, अजि,
इमानि साधनीयानि ।
- ६—अजिनोत्तम्, निवद्या, अजिनोहा, अजुत्तमि साधनीयम्, अजान-

। यति, यत्तययति-एतेषां साध्यवाधुल्यं प्रदर्शनीयम् ।

सन् १९०४

१—कास्तोरिकी, साङ्ख्यिकः, पूर्ववार्षिक, चातुर्होत्रकः, प्र
स्ताविकः, पद्यः कर्दमः, प्राकारोया इष्टिकाः—एषां सिद्धि
प्रदर्शयन् ।

२—पररूपाभविष्यतीति विग्रहे वृद्धिरिष्टा? भूनामो भवति नयेति
सहेतुकमुच्यताम् ।

३—सार्धधैर्यः, शैत्योपायः, द्वितीयम्, उद्दिष्टप्राप्तम्
 वायुप्रतिक्रियाः, सुमीश्रणः, इमानि साधनीयानि ।

४—सिकताः सन्ति अस्मिन् देशे इत्यर्थे कति कृपाणि कथं स
सिद्धिः ?

५—अर्थाऽत्राधीमहे अतो न गतास्तः—अत्र को विशेषः, अनु-
मितो देयवशा इत्यर्थे कियन्ति कथाणि कथं च ननु-सिद्धि-
ल्लिखयताम् ।

६—इत्यत्र चैव शब्दात् इति चार्थिका व्याख्येया । इत्यत्रापि सिद्धं किं निरास्यते इत्युच्यते ।

अथ यदाद्योः पश्चाः ।

१—समुद्रन्, ज्ञेये, मागधान्नीन्, सान्धं, सिद्धिः चार्वा ।

२—मरुसङ्गति गौः पशुते, चक्षुसमहे, अश्वीकमन-साङ्गति ।

३-कमुनयनोऽष्टनम् अत्र गृहसमाधायं निरूपयताम् ।

४—सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन्
सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन्, सकाशीन् ।

६—नामं चातोर्मुक्तिप्रथमपुरुषैक्यवने सक्रिया निरुद्ध निरुद्ध
रूपमुपगमाम् ॥

१९:५ तृतीयसुष्टे-पश्नाः ।

१—संयुक्तस्य सत्त्वस्य च शीतलेषु कानि कानि क्षणानि
मय्यस्ति । तेषां च मय्यस्ति ।

-रातिपुं०, पूर्वतश्चागच्छः, मादृशद, वात्यलुत्विङ्,
शालानुगीयः, प्राप्नुवेयकः शीविञ्जला-एने कथं सिद्धयति
नद्दृशोयन ॥

-शैत्यम्, शैत्यम्, शीर्षम्, विश्वकवीनम्, शीर्षम्,
एनागे इनागि नागनाम् ।

द्वितीयेति, द्वितीयम्, द्वेद्विज्, द्वयम्, द्वयम्, द्वयम्,
एने कथं सिद्धयति ।

-नामिवापा न ते हि हि कथं कथम् केभ्युक्त्या काटनालोपा,
वत्कथमिति कथे नापमोये ।

-नामः वत्कथेति मृचम्योदाखं प्राप्नुदाहत्यानि च विविक्त
पाठयति ।

कथावद्वादिगणे यदनाः ।

-एधिषीष्टम्, निष्पत्तु, स्वायान्, कथमान्, छीवति, सा० ।

-मागवातावाधीन् उचोषिण, मधोभम् । सा०

-अवद्वन्द्वम्, अवद्वति, मध्वमिन्, दिग्दे । सा०

-गविचल्यजे, पर्यन्तम्, मद्रासीन्, विषयिष । सा०

-एवि मध्वमीष्ट, पुष्टुः मध्वम् ।

-ऊर्ध्वोदेत्यति हि कि कथं कथं च ।

-मार्धवानुक्तेः किं निदीर्घान् वत्कथमित्यस्याच्च अपोदेय
इति निरूपयत ॥

मन् १६५१

-पुत्रमदम् सोः शैविदे वानि कानि इनादि कथं यतन् निद्रि
भाष्यनाम् ।

-वाग्विजम्, निष्पत्तु, मध्वमीष्ट, मध्वमीष्टम्, पुत्रोद्वन्द्वम् ।

-मनविजम्, वामिष्टिष्टः, मिष्टम्, वेद्वीष्ट, मध्वमीष्टम् ।

-सामध्वमी, सामध्वम्, वत्कथम्, सामध्वमीना । सा०

-वाग्विजम्, मध्वमीष्टम्, मध्वमीष्टम् । सा०

-वत्कथम् वत्कथम् इति वत्कथा सोदाहत्या इत्याख्येना ॥

भ्याद्यदादिगणे प्रश्नाः ।

- १—यभूविष, ऊखतुः, चक्षुमहे, तेगिथ । सा०
- २—विद्योतयति, प्रथनयति, लडयति, धिनेति । सा०
- ३—इय, शिवं, घेद् धातूनां लुङितिवि कानि कानि कृपादि ५
च तन् सिद्धिः ।
- ४—पापदेशकारिका व्याख्यानम् ।
- ५—दिश्यविष, दूयान्, जहि, अशिरान् । सा०
- ६—अजागरोदित्युत्सर्गोपपादकार्योपदर्शनेन साध्यताम् ।

मन् १६०७

तृ० प्रश्नाः ।

- १—औपनिषद्, दूरेषः, नाचकीनः, द्वैष्टिकाः, वैश्वस्वम्, सा
राजिकाः, एषां सविप्रहसिद्धि प्रदर्शयन् ।
- २—चतुर्थादनजादौ चेति कारिका व्याख्यानम् ।
- ३—द्विर्वाणः, वज्रमः, त्यक्तः, विश्वप्रतीकम्, द्विष्टनिकम्
- ४—पातुक्ताः, घन्यः, वैश्वधिकाः, शुनीयः, शालातुरीयः ।
- ५—ननगता, यथायथम्, देवता, द्वैष्टवोनम्, काकनालोपः
एते सप्तक संसाध प्रदर्शनीयाः ।

भ्याद्यदादिगणे प्रश्नाः ।

- १—यभूविष, यभूर्चै, देवे, एषांयकृते, परिमोहा ।
- २—अत्र पालोर्मिति एकवचनद्विवचनयोः सर्वान्ति कृपानि
मनियमं निरूपयन् ।
- ३—अशीदमनेनिरुताम् संज्ञायाः कार्यकालादित्यादि कारिका
व्याख्यानम् ।
- ४—गेते, संत्युतुविष, यमि, अषष्टः । इमे प्रयोगाः कथं
सिध्यन्ति ।
- ५—आनीन्, गर्हने, अरान्, अरुपान्—इमे सप्तक संसाध-
प्रदर्शनीयाः ।

सन् १६०६

—काशोष्णः, दाहिर्गुहः, माहन्वाक्यः, पीवोर्दिकाः पूर्वा-
ह्वनम्, अवाहीमन्, सुपाञ्चालकः ।

—अविष्टः, माद्रवः, मानिष्ठिकः, औपनिषद्, वैदूर्यः अश्व-
रथः, वज्रः, रामोत्तम् ।

—नेत्रमोचम्, शोभापम्, वसोहादयिकः, वैराग्यम् सर्वत्र-
लोना, सार्वभौमः 'अवर्द्ध' निदम्, सार्वभौमः ।

—पुरुषाद्भवविचारस्येति कदादृष्टानि मासिप्रदर्शनपुनःसर्तं
देवानि ।

—द्वैतमित्रः, अयद्वयम्, इमान्, द्विषयम्, द्विभम्, विपुलाः,
एगर्हि, कावनालोषः, लहन्, प्रीणम्, मापता, अग्निमाद्भु
भवति, वाङ्मयम्, लक्ष्मन्वद्वयं दर्शयामुत्तेनेतानि कदा-
लि माधु माधमोवानि ।

२ पञ्चम् ।

—अवनादित्यत्रावकादमूल्यानि क्षिप्रादय कथमुत्तरेण
वार्था दर्शितः, ताम्रज्ज्वालां पदार्थगत ।

—ऊर्ध्वः, विष्णुः, दधुः एषः निवर्णुर्दं सिद्धिप्रकारं
पदार्थगत ।

—अम्, भम्, शास्, अकास्-एषां लक्षि प्रथमैकपञ्चमे
कपालि माधवम् ।

—अने, अविज्ञे, धावन्ति, माहवन्ति, वाक्येति, इत्यु, एदु, उ-
त्तम्य, अगतिष्य एते कथं सिद्धयन्ति ।

—ऊर्ध्वान्, उदयान्, उभयान्, अयान्, अतान्, अत्ययान्,
अपातोन्, अमातोन् एषां कथं विद्धि ।

—इत्य, वेम्, एवम् एषां मिष्टि इत्यमपुन्ये कपालि प्रदर्शयत
सन् १६१०

सिद्धान्तार्थमुपाः भ्यावदादिगणयोः यक्षाः ।

—माह्य, दिव्यन्तु, शिगन्तु, मानुजे, अयःसे, अवाञ्छितार,

ऊये, ऊयाञ्जके-एते कथं निष्पन्ति ।

२—पृथ्वीष्ट, मारिजष्ट, अनिप्यष्ट, अनोद्वष्ट, पग्मोडा, गी
पस्यजे, कलाम्यनि एतान् माधु माधयन ।

३—ह्युन, अद्वाप्त, पय्येस्तीन . अम्यपन् एषु विशेषराशिणि
तत्तत्सूत्रोपन्यासपुरस्सरं दशयन ।

४—अधो, अचकाः, सुपुग्तुः, मास्मन्नवान् इत, मास्म मवान
भूत्, एतान् मधिस्तरं माधयन ।

५—वस् पश् अंस चानूनां लिटि धेट् दिव चानोर्मुक्ति प्रथम
पुरुषविशेषकार्याणि निर्दिशत ।

६—सुपुग्तुः-इत्यादौ कित्वात्पगत्याद् गुणः कथं नाशङ्कितः ।

व्याकरणमध्यमार्था भट्टिकावरे मन्त्राः ।

१—अवादीन् मां किमिग्याहो गत्रा च प्रत्यवादि नः ।

मा ह्यामीरुत्वं सुग्री रामो गदकार्यासि रक्षामा ॥

२—अयोचत्कुम्भकलैर्म्मनं वयं मग्नेऽभ्रधाम यन् ।

न ग्धं सर्वं तदधीषीः कले तस्येदमागमन् ॥

३—अ्यकुत्तद् वागगनाकं संवसाविष्ट आऽऽवति ।

हस्नाभ्या तद्गदकाढीद् मीमे चोपाधिनाऽऽवने ॥

४—अर्दादिपत्तनो धीर्यं नीलं चापोनिडच्छरीः ।

सुद्धोन्मत्तस्तुनीलेन विनिष्ठाऽनाधि संशयम् ॥

५—तस्य सेमे महागज ! नाऽमृमहाजिला वयम् ।

पौलह यऽशिश्नवत्तश्च जीवन्तं वचनाऽऽमजम् ॥

६—सुखं यः यन्ति ग्लौणि म्रमिष्यन्ति च निर्भे म् ।

ग विद्रोदयन्ति गस्तु ॥ नर्गायाऽऽम्यन्ति हर्दिताः ॥

७—रातोदयामि यु गम्यशान्दि-घट-संघट्टे ध्वनिम् ।

निर्धाम्यन् रथमुद्ध्वित-वज्रधनुः लङ्गप्रमामासुरम् धोर्य-

म्यद्य विभीर्त्तु-वृक्ष-विमृग्यवशापगतशर्पौ गले । सुनांश्छो-

ति, न-हं ए - नीरुण पुष्प म् - ध्व शिनः क्षीयतां ।

एतानि पद्याभ्युनितक्रमेण व्याख्याय कृपासागराद्विपदेन
साधुर्यं समामान् विमलीय दर्शयत ॥

सन् १६११

- १—शेषशेषिकगुणानां शिव, श्रीदर्शने श्री, गोमर्दीनः, पर्वतोपः,
पार्ष्णी, एषां साधनमिषां च सूत्रलेखपूर्वकं दर्शय ।
२—पूर्ववाचिका, पूर्ववाचिकी, गार्हपत्या, श्रीत्यम्, धामनंयी,
कर्मगरीया, सात्वित्रीनः । एतेषां साधुत्वं कुत ।
३—लोमादिगुणम्, साधुत्वेति, प्रकारे गुणमिति, ह्यहं बहुमिति
च व्याख्यानम् । तथा कुतकुत उभयपदगुणः । कुत
कुतचोत्तरपदगुणमिति चेत् इत्यपि सिद्धम् ।
४—साधुत्वेति धानां विमलितं ज्ञानानि मित्रन, तद्य. परदित्यादि
गुणं व्याख्यानम् ।
५—नेदोगत्, चर्मीगत्, किम्बमात्, कंठोपगी, विरञ्जो—
कमेति, देवता, छात्रः, दोषाभूतम्, गार्हपत्या मयति एतेषां
साधुत्वं कुत ॥

सन् १६०६

अद्विषाणे १२-१४ शर्तेषु वा ।

- १—तं राजदार्पणिनगुणमुखाया वाचिभूता वाचिभूतं, इत्यतः
पञ्च । प्रगुणगुणकालमनुवाह संज्ञानगुणा एव देवगुणवान्
२—तथाऽपि वक्तुं प्रत्यर्थं यनाते यामदु विधाः सिद्धिमभीष्टवत्
इत्याम् । विज्ञामयेत् विहितावधानाः परैर्हि तत् वनेदमपि
कृतमिति ॥
३—शिला तद्विषयगुणकं ॥ वने व्याप्तं वयोः इत्यतश्च विहि-
तित्वा । जेता वनेऽहं दुषि जेधमाद्यनुष्ठानानिदमनुष्ठ-
वत्यताः ।
४—वन्दे वाचनसहजं लीलो गार्हपत्या मयल मयिनाऽऽपामे ।
सादवा संवत्सरां दृगऽऽदृशविमललभ्यो से से ॥

५—घंकासाञ्चक्रुत्तस्युनेदुरानशिरे दिशः ।

यानग मगान् घुत्तमबुद्ध तनस्तकन् ॥

६—जगती दस्यो, वितस्तान, श्रृणुं प्राण न विद्यथे ।

देहं निनिन्द चक्रन्द देहे क्षानीध मग्नुना ॥

७—जघृषुयन्तु चामृषुः सायका रज्जुवन् तताः ।

तस्माद् वलैर्यत्रये पुत्रोपास्यै न कथन ॥

एने क्काका सम्यवमुखेन व्याख्येया रेखाङ्गिनामो स्वाव
नटवाक्यसूत्रादिभिः साधुषं तत्तद्विधेयकार्यानुक्रमेण क
नीयम्, प्रथमस्त्रोक्तस्य कोट्यो सङ्गतिः कथं भावः, द्वि
क्काके 'निदिम्' त्यामिति द्वितीया कथम्, तृतीये तुहयानी
नपुंसकस्य कथम् ? पुनस्त्यनत्रित्यामन्त्रणस्य को भाव
चतुर्थे सहसासङ्गभग्नः इत्यस्य कोऽर्थः ? सप्तमे "पुषोर
हावस्य कोऽर्थः, 'पुषोय' इत्यत्र को धातुः कथं महार्थः ॥

सन् १६०५

मुक्तावस्थां प्रश्नाः ।

१—द्रव्यस्य त्रानिमात्रपुरःसरं तममे। द्रव्यान्तर्यं निगकुर

२—चतुर्भाषामन्यथानिदि मेदाहणं स्फुटं प्रदर्शय ।

३—पृथिवीत्यत्रागो प्रमाणमुत्पत्त्य यावाले पृथिवीत्यं साध

४—परीत्य न क्षेत्रमिति कारिका व्याख्येया ।

५—किं नावदिद्रिग्न्यमिति स्पष्ट निरूपयन ।

६—समिकर्तृवत्क मेदाहणमुत्पत्त्यायाम् ।

सन् १६०६

१—उभयावनिद्रिग्न्यो विस्तरण यावता ।

२—साक्षात्प्राप्तः व्याख्येय स्फुटं निरूपयन ।

३—प्रमाणत्रानिदि। कथम् ?

४—प्राणागनिद्रिग्न्यं स्फुटं कुरुन ।

५—इन्द्रियैरन्याद्बोद्धोती किं दूषणम् ।

६—उद्विग्नपदे सोदाहरणं वृत्तिस्तुतीयाः ।

७—मामाग्नस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः स्वहृत्प्रोदावाच्यः ।

अन् १६०२

१—नक्तिमाहृत्प्रोत्तिग्नितुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः ।

२—प्रोदावाच्यः वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

३—तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः सोदाहरणं प्रदर्शयत ।

४—वाच्यत्ववत् वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या ।

५—प्रोदावाच्य वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या ।

६—इति प्रोदावाच्य वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या ।

अन् १६०३

१—नक्तिमाहृत्प्रोत्तिग्नितुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः ।

२—प्रोदावाच्य वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

३—तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः सोदाहरणं प्रदर्शयत ।

४—वाच्यत्ववत् वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या ।

५—प्रोदावाच्य वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या ।

६—नक्तिमाहृत्प्रोत्तिग्नितुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः ।
वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

अन् १६०४

१—नक्तिमाहृत्प्रोत्तिग्नितुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः ।
वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

२—प्रोदावाच्य वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

३—तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्याः सोदाहरणं प्रदर्शयत ।
वृत्तिस्तुतीयावत्तुल्यप्रत्यावर्त्या इति काटिका
व्याख्येया ।

मम देव

—यत्तु, यत्तुः, यत्तामीन्, यत्तिष्ठन् यत्तिष्ठन्, जित्वा,
इन्द्रे, यत्ताविक्रम् ; यथाग—इमानि नापुन्यमाधनानि ।
—यत्तोक्तम्, यत्तीव्रम्, कंसमहाधनम्, इति ह्यादि
माधनम् ।

१—अनुदयम्, अशुदायम्, इति-कते समाना विस्माययन्
विस्मययामासुतावित्यत्र कानुपपत्तिः। किं च समानानाम्
इति पक्षः ।

४—निपुणति, धिक्पति, कर्णुनविपति, रघानि कपोलि संभा-
 रघाण्यं द्विर्वपमेडधीनि निधेयः कुमो नंति हृत ।

५—लोमूपाचमं, अक्षयुषं, अह्नि, जाग्रह, मायूष। एतानि
इत्यादि साधयन् ।

६—गार्गीयनि, उदयुषुच्छ्रय, अभिविषेणुविषनि, त्वाययनि,
मिसयनि इमानि साधनीयानि ।

२ पत्रम् ।

१—अशक्तित्वे पृथं हृषा, विपन्नत्वे वैरा, व्यापन्नवद्वे,
कृतं मोक्षी माययति, अताश्चिदान्ताद् दमानि कथावि
वाधयन् ।

६-४. कर्तृ भोजयन्ति भोजयिष्यन्ति, भोजयिष्यान्ति वा, क्वचि
जानीत्युक्तिः, एवं वस्त्राप्यायय, एवं वस्त्रां वदे। क्वचि गृह्यान्ति
यदुक्तम् ।

१—दुर्गमपहादेत्यादि नदींचे वेंग श्रेण संद्, कावेरी
ह्याचशी न्य दुर्गम न ।

४—प्रवाहनात्, निगमनात्, दुष्पन्नात्, आनन्दस्य, अनिश्चितात्, कर्मणिमात्रेण कर्मणि सिध्यन्ति ।

५—प्रियः, प्रेता, वनवैद्यः, दण्डात्, निरुपानो-काय वै-
मल्यवान् ।

६—वि० १ मोक्तुम् सत्ताम्, विष्टम्, दुष्कम्, अष्टाष्टा, दुः
लम्भः शान्त्या, चान्द्राष्टाकाशनि, केशप्राहं युष्मन् १
विशेषमूर्तानि वाच्यानि ।

मन् १६०।

१—देवम्, देधुः, वसन्त, निर्वान, वसन्तम्, अन्तर्निष्ठ इति
साधनायानि ।

२—अन्तर्निष्ठम् कश्चिद् किं रूपं कथं चेत्पुनश्च असाध्याः सः
सकृन्निष्ठ, असाध्याम्—साधनं विधेयम् ।

३—अन्तर्निष्ठम्, कश्चिद् कश्चिन्मन्, अन्तर्निष्ठम् पताञ्चकार, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्—इमानि समाध्यानाम् ।

४—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् अन्तर्निष्ठम् अन्तर्निष्ठम् अन्तर्निष्ठम्
साधनायानि साधनायानि ।

५—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् ।

२ पत्रम् ।

१—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् ।

२—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् ।

३—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् ।

४—अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम्
अन्तर्निष्ठम्, अन्तर्निष्ठम् ।

मार्च १९०१

१—अश्विऋते शृणो हवः, दास्याः संवत्सुते, आदित्य, आपा-
मपते इमे मरुतः आपनीयः ।

२—यः सारं वाचयति, आश्रयमास, असाक्षिणाम्, आरिता,
संश्लिष्यते, आनिनीष्ट, आमिता वर्णा माधुर्यं मर्त्यजीवम् ।

१०६—गङ्गातं, मांसमाकरोते, भाण्डाच्छा, करिष्यते घटा स्तूपमेव,
तोः दद्याद्दोषि दद्याद्भाषनं चिधेयम् ।

४—कमलति हृत्पुं । पद्म यने वाक्यामरस्य वाक्याविश्यामा,
हृत्पुंसेद् मुकुते त्वं-गात्राग्न, ॥ सर्वये किं निभाषं
शुद्धानं भाषयते, ऊर्ध्वं मुकुताद्यमनां रम, वातवातेति
सुखं वात वाधनीया रमे ।

५—निर्मितम्, प्रेषणम्, घटाप्यमाणम्, स्थाप्यम्, विनिवर्त्यम्
साधनीयम् ।

१—आहः, संन्याः, ऊर्ध्वः, निवेशः, अपीत्य, धृतिविलसम्
इमे साधु नाधनीयाः ।

३. पञ्चमः ।

१—अविषाः, घृताः, जम्बोजम्, आनन्दम्, आनन्दो, आनन्दः ।
इमानि कृपायि ताप्यन्ताम् ।

२—पुष्पविष, शिङ्गिद, दण्डि, कुचंभि, तस्मत्पु, समीपतम्
इमे पयोनाः साधु वाचनीयाः ।

३—ब्रह्ममन्त्रोपपत्तम्, अथोपपत्तम्, अथोपपत्तम्, ऐन्द्रियम्,
ऐन्द्रियम्, धिःमन्त्रि, अग्निरिति, ईश्वरमिति इति इति लिखत।

४—अरिपति, अत्रर्षाः, अहमेविकपते, वेदीपते इमे साक्षात् ।

५—पुनराविष्ठा, अथवा आच्छादे, पुनरावृत्ते, विद्यति—इमे
प्रयोगाः तदर्थं नास्माः ।

भाऊपरीसाधाय ।

अथावपुचिन् वार्यमाहित्यं शुद्धमागते, हेतुः पार्श्वगतः

श्रुत्यायाम् नोपसंहरते हुमः । अत्र आनिष्टम् आगतं-हेतुः-
प्रयोगश्च सभ्यम् आच्यम् ॥

सन् १६११

व्याकरणवध्यमपरीक्षायाम् ।

- १—देयः, देमतुः, अमादाय, कुर्वात्, संवस्वरिष पठे क
सूत्राद्युपन्यासमुखेन साधनीयाः ।
- २—अवृष्टे, अवान्ध्याम्, खोनीदि, मोननम्, अपपटव्, क
मजीघतव् एते साधनीयाः ।
- ३—देदिभ्यत्, ऊर्णु नविपति, उविच्छिपति, मतिरिपति, ३
मीति, नांस्यपोनि इमे साधु साधनीयाः ।
- ४—आदिवारीत्, अवर्धुतीव, औब्रदन्, मतिनिरावत्,
सम्पक् साध्याः ।
- ५—विद्वस्वते, स्वमनायते, त्यादयनीति, संसार्य हाप
सज्जानीयापेक्षाचे प्रमाणमुपपाद्यताम् ।
- ६—लोहिनादिहाज्यः पृथपृथक्नमिति पार्थिकस्यामि
म्न ।

सन् १६११

सिद्धान्तकौमुद्यां प्रश्नाः ।

- १—कण्डवादीनां धातुर्ष्य प्रातिपदिकस्यो भवस्योकारे फले प्र
च निरूप्य इन्द्रशब्दप्रकृतिकप्रज्ञताय एचि सनि नि
लुङितिपि मिस्त्रि प्रदर्शनीया ।
- २—नितपते पाणिम्, समार्त, कोर्धं विनयते, शास्त्रे म
यामयते एतानि संसार्य लेख्याविति सूत्रं सोदाह
र्याख्यायताम् ।
- ३—उप्यते, युज्यते प्रज्ञाचारी योगम्, अहं नु करोमि, स्व
अप्रापय, मति गिति शिरसा गिभ्यात्, जस्यम्, एन
साधनीति ।

१—अथर्षं पापम्, ज्ञेयम्, साध्यम्, मेवा साध्यामपम्, पाट्ट-
पट्टा, रज्जिका लिङ्गः—एते प्रयोगाः साधनीयाः ॥

२—विष्ठा, बहुकर, परिश्रमा, पदसंपादा, साधो, धिमर्ग्य
कुत्रम्, पृथग्, पीनं मुक्तम्, सहिष्णु-योगी-कपालोमानि
साध्यताम् ।

३—नेत्रम्, निगाहा, पल्लवः, इष्टमञ्जरी मे धारयन्ति, क्रिया,
कन्यादहो परयन्ति, अथमित्य आचते, अथगारं सुप्यन्ते,
अथवातापम्-एषां सिद्धिप्रकारं दर्शनीयाः ।

सन् १६११

न्यापय्यारुणायोनिपयस्वमपरीक्षामु भन्नुवादे मरनाः ।

अथ सोऽप्यन्यत्रो देव । मयापि पवित्रमना विन्यास्य
कोऽपि कृतांग सुधा तृषा य किलहपन् कवचिन् कृताभ्याशोऽष्ट-
वर्षदेहोया इष्टः । म न्व मानगद्गदममदन्, 'महाभाग ! क्रि-
ष्टम् मे क्रियता साहाय्यकम् । अथमे प्राणान्हाग्निनी विनासा
मनिकर्तुमुदमुदश्चिद्विहकृते वांङ्मि निरुक्तो (स्थविरा) ममैकगण
भूना पतिता । तमजममिम नाहमुद मुंन्' इति । अथाहमप्येव
कयापि (मनाया) पृथ् कृताडुद्गुयव तं च वात्तयतनालीमुष्माद्
धुनामिगद्गिः कर्त्तव्यं यश्चयः भगुद्विद्वन् ॥ तदुच्यते अथ शिष्य-
नाम् वातागुनामिगेः प्रम्यामीनमागुमिगिनि सन्नाद्य नदनलति-
वदयन्त जालमयम् । तात ! क एव वात्तर, को वा मरान्
कथा देवमागदायमा इति । सोऽभुगद्गदममदन् । अथमी
महाभाग ! अग्नि बिर्भोनाम जगदः लक्षिमम् भोक्तव्यं भूय-
यम् अथापना ॥ च चर्मैव, मतापराधिः पुणवधर्मा रात्रासीन् ।

अद्योपास्थानस्य हिन्दीभाषानुवादः कार्यः ।

विद्वद्वैद्यनाथकोपाध्याय के विषय में ऐसी विवरणी
है कि यह उन्हें कुलीन महाराष्ट्र आस्था थे, बुद्धिमान भी रहे

प्राप्तुं योगेयिन् विद्याभ्यास मदी दिना और इत्यादि
 प्राय मदी मंत्रीगुण को अनुभव करने हुए वेमें होकर
 होकर ये हि साक्षर गने ही बनवा नर काती में
 कमी देगा और ये और हुए दिना मन्त्रमात्र के पा में मन्त्र
 नहीं आकर घुटना में धेनु गतिरुप के बैठने में मन्त्र
 बैठकर दिनी गतिरुपने इनका निश्चय दिना मन्त्र
 कतिपय होकर और अपने मनमें देना दिना दिना दिना
 हीन पुनः का जीने में मन्त्र सन्त्र है हम में वन
 मन्त्र में विद्याभ्यास करेंगे या करने लगीर को उनी को
 करेंगे ।

देसा निधय काके दागीरपरी के स्थानमें दिनी गति
 के बतलाए हुए मन्त्र का ऊप करते हुए निगाहा कुछ
 दिनाये । मन्त्रर देवी में मन्त्र होकर दर्शन दिना देवी
 हुआ से यह दृष्टिगति में विद्याभ्यास करके और को
 प्राय बनाय काके बड़ी प्रणिष्टा पाये ।

एषा वाक्यानां संहृतेऽनुवादः कार्यः ॥ इति

सन् १६१३

सिद्धान्तकौमुदी सूत्रसंयान्तमोमीय मन्त्राः ।

१—हृण्दिः, हृण्मोतुः, नवीष्टः, प्रसंभ्यविस्त्रमयीत्, पन्त्रा
 एनाम् सग्यी मन्त्र कश्चादिषु सर्पिष्पुष्टिकापाटकलं
 सन्त्रक लिखन ॥

२—रामाः, उमये, हृण्मोतुः, वस्तुनस्तु प्रियत्रयाणाम्, बहुधेवा
 निगाम्, उन्न्याम्, हे माता एने साधनीयाः ।

३—नेम्याम्, निज्मिः, मत्याम्, थोलाय्, एनाम् साधयन । दि
 स्त्रयो यस्य कुनस्य प्रियास्त्रियोयस्य अत्र विग्रहे लो ।
 लिखन साधुनया ।

४—भीषाय, वागिन्, मन्त्रे, हे धाता, हे धातु, ॥ ३५ ॥

मरुतैः, रात्रिः, युष्मद्यम्, मध्यः निरध्याम्, (अन्, पुनः)
रगाशास्त्रं व्याख्यातः ।

ममूनाः, निःसिक्ता, बहुकृतवर्गः, अतुर्दावर्णी, अनेशा,
वाह्यं अनिविधम्, अन्त्यधः अनिवर्तनीयं क्वचिद्विनिर्वाति-
तम्, अने विविधं स्वेजनीयम् अग्निराह्वयमपि तिष्ठति ।

भट्टिहायवर्गगदिवसहस्रमर्गान्वयामे ॥

अने कदापुनः मरुतानामसोऽयमव्यक्तं महाह्वयम् ।

अथ अण्डासगाली मरुतैः सुतिः अनेति आगच्छः ॥ १७

देहाद्य निवर्तयितुं नामं मरुतः संवर्तिमान् एव ।

अने अन्त्यानिर्वाते विवाहस्तु अने मरुतैः निवर्तने ॥ १८

अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

अने अन्त्यानिर्वातेन ह्यममूनि अन्त्यानि अन्त्यामादिन ।

44-3886-1-2 10/24/2014 12:00

[illegible]

● 이 책이 무엇인가? 이 책을 쓴 저자(著者)는 누구인가? 어디에서, 언제? 1. 책을 쓴 이유(動機)는 무엇인가?

[illegible]

॥ अथ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीगणेशाय नमः । श्रीगणेशाय नमः ।

1000

[illegible]

मृगान्तमात्राविशुद्धिर्दोषैः । नरेण चोपपन्नानि नृपं चः ।
 पवित्रकुललोकागिवापि विदुः । उपायप्रदायकानि चोपपन्नानि
 मानां द्विपद्विपनि वदन्ते नृपान् । नृपानि चोपपन्नानि

विदित्वा मानवमां वसिष्ठेन मन्त्रिणा २५ भुशमुम्बनीम् ॥ २६० ॥
 अनुभूतुं विषयं बुभुक्षिष्यामसाशा, सुखकुसुमनिवासे
 गोविन्द मन्त्रीनिनेने । विषयिष्य कथयिष्यन्नासिस्त्रिह सुखरन्नी
 सुखमनिभूययेनापीमिवाहुः यथोधिः ॥ ३७ ॥
 एते नरं वा अथ दान् वयेन मनिशब्दं पर्यायेः कोशविमहमा-
 तर्पयिह २७ मदिनं दशावयेषः ॥ . . .

सन् १६१३ .

कपाकणन्यापयानिपयव्यमपरीतागु, माये मन्नाः ।
 येन हमीडोमुञ्जमर्जुनव्यवि यमानमेवात्रिनमन्त्रमनुनि ।
 सुवर्णगुणाकलिनायाम्बरां निहम्बयन्तं श्रितिवानमस्तनुम् १
 तान्मृदाऽपानमनमपोन्नमं वदेनि वक्तुं इयत्सीयसे यथा ।
 तानानि मन्तामुदितानामगोप्यो गुरुमन्त्रेवागम वय धृष्टताम् ॥ २ ॥
 निरुद्धमन्त्रमन्त्र जनामिमाविना मुदुमन्दिता मदनां महीयताम् ।
 यमान वाप्येडिभुपीकर्म मनुमन्त्रन्याहुष्यमयिनाममाविष्टः ॥ ३ ॥
 इत्यमन्त्रिष्योदवाहुऽदृष्टद्विम दद्यान्तु पुनः पुनरुक्तम् ।
 यन्तुन्यपुनोमन्त्राहुः यामदुनयन्त्रिमात्रिपोद्वयमत्यम् ॥ ४ ॥
 दद्यान्मन्त्राहुः यामदुनयन्त्रिमात्रिपोद्वयमत्यम् ॥ ५ ॥
 विनद्विष्टोपयन्त्राहुः मन्त्रिणीः वयेद्विष्टः ॥ ६ ॥
 मात्रावयः यन्त्राहुः वयेद्विष्टः ॥ ७ ॥
 तद्वयान्त्रिरेवाहुः यन्त्राहुः वयेद्विष्टः ॥ ८ ॥
 यान्त्रिरेवाहुः यन्त्राहुः वयेद्विष्टः ॥ ९ ॥
 यन्त्रार्थन्यनुमोनागर्ग मायको मायकागते ॥ १० ॥
 मन्त्रमेडियथा धेयान् धीमये नाकिनामिनि ।
 गुराह्यायमुद्रामिष्टं कर्ममन्त्रमाम् ॥ ११ ॥
 मन्त्रः सदागमपूदीतशिष्टो विज्ञानसंघातमन्त्रमन्त्र मोमा ।
 कद्वयनाद्वयनलामलेपुष्पायेव वा स्वर्गसंघेर्जलेषु ॥ १२ ॥
 उवादिनाम् १ : कलुषी नमस्तानुद्वयतः वयेद्वयनाममार्ज ।

तस्यानुयेनं प्रहृष्टोऽपि येनमेतालनाम्नामनवद्वगम्यः ॥१॥
 अत्र नेयाधिकैरन्त्योऽष्टौ तद्व्येष्टादिनोष्टौ त्र्योऽष्टौ च
 विंशहादिप्रदशं नपूर्वकं दण्डान्त्रयमनवद्वगम्य दण्डकयेषां ।

मन् १६१३ -

कौमुदी कारकादिचानुरर्थिकान्त्रयमामे प्रश्नाः ।

- १—प्रतिपदिकार्यमिद्वेति सूत्रे परिमाणप्रदलेख्य प्रयोग
 प्रतिपादानुसंगत इति सूत्रप्रयोगजनं निदर्शयत् ।
- २—सुन्दर्यः सुन्दर्यनि, पुण्याणि सुन्दर्यनि, प्रामाद्वृत्ति
 आनन्दतादृ प्रहृष्ट एषु विशेषविभक्तिविधायकानि सूत्राणि
 प्रदर्शयं कृति द्वित्यने मामूरिति फक्किकाद्यावशापत्तान्
- ३—आवतीगवम्, शुद्धाखण्डः, तीर्थकाकः, सुवद्वगम्योऽष्टौ
 वाहृवाहवि, पद्मगन्धिः एतानि साधयन् ।
- ४—घानाशकुलि, आगिरमादनम्, गोष्टयः, पदातिः, इति
 मिथ्या, सुतापलाः प्राच्याः एतानि कथं सिध्यन्ति ।
- ५—हीडायन्यः, चैननेयः, श्रीमागिनेयः, गार्ह्येयः, तार
 पीरयः, कुली, एतान् साधयन् ।
- ६—स्पर्शस्पर्शोऽदित्यग्योऽन्नं समुत्पाद्यकात्तिष्ठिनः काय
 हविः, घनुकम्, आतकनेलुः, नद्वयः एतौ सिद्धि निदर्शय

भट्टिकान्ये प्रश्नाः ।

- १—स्वयि नस्तिउने मोनितुम्यं निष्ठामहे धनम् ।
 उत्तिष्ठमान मित्रार्थे कस्यां न बहु मन्यते ॥
 कोपात् काश्चिन्त्रिणैः प्रसम्पार्यन्त नऽऽनयम् ।
 प्रेमजिह्वाममानाभ्यस्तभ्योऽनन्य कामिनः ॥
- २—संविद्वयविषमालोऽगन्त्र मायां व्यञ्जिजिपुद्धिः ।
 जगन् विषयिपुर्वायुः कदाचित् इव तुर्धगः ॥
 नासां मातृप्यसेव्याश्च तपश्चक्य तुलाय यः ।

- मातुः स्वसुखं मनवान् जगदीन् विप्रधान यः ॥ . . .
 - दुर्गं दुर्गं वाद्विषमागर्गं यत्तं महोमहोमयुतिरोचितं चितम् ।
 समं समन्ताद्दण्डपुरं पुरं परैः परैः पविनादृतं हनम् ॥
 - यथायथाभ्यर्गनगद्विषयान् वातांसि चामृष्टमृष्टानि हृष्टा ।
 - श्रोत्रो-सपत्न्यां अद्वयः प्रभाते साहायमानाऽनुशयैर्मनोऽभिः ॥
 - प्रवेशकालात् विरहोद्भवाद्यो वाग्वर्त्यशेष परिशुष्यमाणः ।
 हीना महात्म्यं समन्वयोपुर्णोऽन्येनैवजावदवाशिष्टताः ॥
 एते नडाका वपुःशब्दभुक्तेर पर्व्यापमदशात्पुनरुत्पन्न इवा-
 ॥ रेखादि र वदार्थं साधुचञ्च साधु वदार्थमीवम् ।

सन् १६१३

- सिद्धान्तमुक्ताख्यः पत्यभखण्डान्नभागे प्ररनाः ।
 - शक्तिसादृशगोमिदिक श्वायंश्चनारुप किं समाहितम् ।
 - द्वावप्यक्षानी विज्ञानम् ।
 - प्रमदावर्षाकारे का युक्तिः ।
 - प्राक्पत्य पारिवाये विज्ञानम् ।
 - ब्रह्मचरिणि, यथं सिद्धयति ।
 - तुगीरत्यस्य अतिथे को दोषः ।
 - गगनसञ्ज्ञायै का युक्तिः ।
 - मागमना इति विज्ञानरूपये नित्यविज्ञानरूपये वा को
 दोषः ।

सन् १६१३

निदान्तमुक्ताः सैविकादिभेदे प्ररनाः ।

- वातिका, माताप्रत्ययः, शास्त्रमन्त्रिकीय, वास्यविना, नाग-
 रकाः, एतान् प्रयोगान् सूक्ष्मप्रत्ययार्थोपन्यासपुनरुत्तरं भाष्य
 - लालामिका, वीरकुटिकोः भिद्युः, चन्द्राः, सधं प्रत्ययम्,
 - पञ्चमैरिदम्, एते प्रयोगाः सूक्ष्मप्रत्ययपुनरुत्तरं भाष्यतोयाप-
 - परं परीक्षा-समाजमीनः, समावां समावां विज्ञापते अष्टमो

युगम्, अश्वचन्द्रयम्, एतेषां साधनाय सूत्रसंवाच
अभिधातव्याः ।

४—ज्योत्स्ना, वस्त्रावतः, पाचाटः, पञ्चमी उष्ट्रः, इह, एतेषां
तथैव साधनोपाः ।

५—पगानि, मद्राकरोति, निष्कुलाकरोति दाडिमम्, देवा
मज्जुंनतोऽमघ्न, अनिग्रह्यधनक्षेपेयकरोति तृतीयायाः
एतान् प्रयोगान् प्रसाध्य मूर्ध्न क्वाकरोत्यभिदम् ।

६—गनगता, सगता करोतिमृगम्, गतिगति वक्ष्येयकरोति
शम्भाकरोति, देवता यन्त्रे । एतेषां साधनोपायोगिनः सूत्रा
प्रत्यया वक्तव्याः ।

७—यैनविकः, काम्पणम्, अयिकः, द्विपदितां व्यवसृजति
एतान्मभ्यक् साधय ॥

महिकाप्यस्य १५-१६ मर्मयो र्या ।

१—गुरु-पणक्येणुगुञ्जामेरीपेलोरुमहत्तरीमीमृगम् ।
इह काप्यदातुमुलं सप्रलं पण्यसं र्णाऽऽयां सप्तहम् ॥
इह पचं क्वाकरोत्यनाम् पृथगे ममापद्य ।

२—अलिगणविलोतकुसुम् सप्तमलपण-मलंकुरकारणवृषण
लम् । फलिसंकुलमीमृगम् । कश्चिद्विलसमृदलरगवसुष
लगम् ॥ अस्याणीं वलंभीतः सप्तमपादे ममापद्य ।

३—निमित्तशून्यैः प्यगिता रजोगिदिता, मरुद्भिर्विकृतैर्विलोतै
स्वमापदानैर्मुं नवभिषेचैः कन्दलिं मरुत्तैर्मियाभितप्तम् ।
इह क्वाकरोत्य ममहो क्वाकरोत्य ।

४—वस्त्राणं सैनिकमरेण गिति मही मगहलसंवाच्यम् ।
वसुवाचं तुह्यगह्वरिदोणलोत्तवसुवाच्यम् ॥
इह क्वाकरोत्य ममापेऽपि सर्वत्र प्रदर्शनीयः ।

५—त्राऽनुगणेण युनेऽनुवाहः फलाऽनुवचः सुविद्याऽनुमनेऽ
ऽनेवगीमंऽनुवचस्य अवि कामाऽदिवहर्मत्रिनाऽविते

इदं ययं सवसङ्गं इयमेव गय चतुर्भांशे समस्तो बलनीयः ।
 -संधो मितो या जनशेखरवृद्धि इत्यतएवं सोपनिषत्प्रयोगैः ।
 आध्यायवेदस्य जने परैर्वा विमोह्य कुर्यादवहीनसंधिम् ॥

सवसङ्गो व्याख्येयोऽयं श्लोकः ।

-तुहा गिन्याग्नेहा अगमं सलिलं समीरणो ममदारी ।
 अहिमो विहङ्गिण्यगलो माया संसारकारणं ते यत्मा ॥
 अक्षयार्थः इयदं निरूप्यताम् ॥

सन् १६१३

- जुहोत्यादिनाम घातन्मकौपुथां यक्षाः ।

-विमर्ति, जहोता, जहादि, अतिप्रभाकर्यः देवदत्तः, वेसनि
 १. एतेषां साधनप्रकारे निबन्धः ।

-जिघाव, देवतुः, यमघ, निष्कुरति, अवाग्याम् साधयेतामि
 करानि ।

-अमिषयन, अतिद्वयन, दुष्टयनि, अरागिता, अवधीत्-
 निर्देशगत एतेषां मिष्टिम् ।

-अत्रयोः, मिमोहे, पुत्रीयनि, समिधिता, ओरुयनि बालः,
 लोहितायति-एतेऽपि साधनीयाः ।

-युवायकागल नो लूहमाग्निमिनि कविकता साधुत्वात् ।

-यैविकाः सतुवर्षीशरत्नविजोसतुवर्षिः । सङ्गः प्रत्ययो
 नेष्टः सवसङ्गः सनिश्चते । वारिवादिमायुराहण्यादि
 प्रदर्शनपुस्तकस्य ग्रन्थवत् ।

भट्टिकान्यस्य समदशाष्टदशमर्गयोः ।

-अवृत्त्यंभानुर्वलं विमानासैलगाऽनुयन् ।

-अमानिवन शवाऽग्निना आऽम्बन्धवद्वम् ॥

-अतुलेद् शकाज्जदुश्चन्द्राद्वयवस समानतः ।

-अवतद्वय महापोदं न च वञ्चनन तां जुगेत् ॥

पुत्रम्, आत्मन्, अभवन्नार्यं नष्ट, येदमनुमयेष्टम्, एते
प्रयोगाः साधनीयाः ।

भट्टिहाव्यस्यैकोनविंशदिसर्गेषु च ।

एतान्नामहेतावन्तं चेत्तपोरन्त्यःक्युनम् ।

एतेन वादेषु बभूवुर्देवाः शोकान्मूढ नमः ॥ १ ॥

मन्युं पश्यन् मन्दपद्मेन बालवृद्धस्य यत्नम् शास्त्राऽतिज्ञाः

सद्वि सुविश्वं संविधि मे क्रियास्तुः । संतुष्टीष्टाः सुमुनि-

गते यामेनि प्राप्यपथे । संतुष्टीष्टाः सुनरमपमैरिष्टिवा-

मीदितानि ॥ २ ॥

कृतास्तुलित्य धराव निवसन्त्याऽऽविश्य न स्वप्नम् ।

तन्नामवाऽऽमुञ्च संतोमे हविर्तुष्टुधि नापके ॥ ३ ॥

एवाह सदा, दीप्तस्य, यदात्मं अदि नमो ह्यम् ।

इमीहमानलितमोहो ! वृत्तं वानुं पश्यन् मे ॥ ४ ॥

संवर्त्त नाकस्त्रिपञ्चतयं सुदमानसा ।

मृशमपमैवदाप्यस्यं गम सीमानिवर्त्तनम् ॥ ५ ॥

ईत्युत्तये महागज, पश्यन् यदाऽऽविष्टयता ।

यमाति, जानु तत्राणि किं नाऽनेपच्यमीदिनम् ॥ ६ ॥

संवाङ्मिः महुत्तुमरेष्टुभिः समीरेगनन्नेर्वहुफलधामिभिर्ननात्तैः ।

इष्टवोत्तमिर्मपुष्टनोश्च बानगलायात्पानो निपुष्टयसंमथः प्रमोदा-

यदा पश्यन्धुष्टयप्रदंनपुःसर्गं यदावगा कार्या ।

सम् १६१३

न्यायव्याकरणयोनिवमध्यमपरीतायाम्, अनुवादे मरुताः ।

कश्चिन्मानयोऽमारसंसारलोताज्जायास्तुलितो मगधवाहार-

विन्दमकरन्दरसनिमानोऽमगधपुपरिवृष्टैरमिपूष्टमानो दिवि

सिद्धसायगन्धर्षमुनिगर्तैर्युगसेव्यमाका परमेश्वरानुत्थान-

व्यवसितसकलजगदभिजायः स्वमधनाभिर्गन्धं यद्वत्प्रोक्ष्यस-

दंसकक्षावातापास्तुलितसलिलस्य कमलपुष्पैश्चविकासशालिनो

अनाशयस्य कृते विगुडुकु तो महेश्वर इव ...
 चिन्तावनयनाय विचारा । स तत्र कमपि मरस्थ
 लापालसं तासु एव मकरकवलितं विलोप्य
 विश्वं विस्मयेनाह । महो यदि घाना प्रतिकूलस्तर्हि
 मदायेन राजजनपरिचयेनाणि न दुःखनिवृत्तिने च
 भवति । यस्य तनयोविरष्टिः सुदृक्च निगमरोस्मिन् म
 जडेन हिमेन विलोपते केवलमेकेन कण्ठेन कुञ्जलोम्हये
 दुर्धरिषु पुनर्य महसूचिगालिनस्य । स्मरपथोः प्रमथ
 सताम्भूषणपरस्य विधेर्नाथापि कलङ्क इत्यादिप्रयः ॥

एषां संस्कृतवाक्यानां हिन्दीभाषयाञ्जुवादः कार्यः ।

एक गाँव में माधव यादव दो मित्र रहते थे । एक दिन
 माधव ने यादव से कहा कि मित्र हम दोनों का कुटुम्ब बड़ा
 गरीब है । बिना धन के निर्वाह नहीं होना है किसी दूसरे से
 मैं जाकर धन का उपायोंन करना चाहिये जिससे तुलने लगे
 पीते । यह सुनकर यादव ने कहा भाई तुमने बहुत अच्छी
 कड़ी खाता कड़ी खाने, कुछ दिन धीनने पर दोनोंने एक ठोका
 मुहूर्त विचार कर प्रस्थान किया । जाते जाते एक वन में पहुँ
 चे । वहाँ देखने दें कि सामने एक बड़ा भँवरूर भालू घुंगुल
 खला जाता है । भालू को देखते ही दोनों के माँस मूँस लगे
 माधव तो घबराकर एक पेड़ पर चढ़ गया । परन्तु यादव
 ऊँच कोई उपाय न सूझा तो मूँस के समान स्थान को ले
 कर लूँची पर बैठ गया । उस समय भालू उसके पास
 और उसकी नाक और काँध को सूँघकर उसको मार डूबा
 कर खता गया । भालू के खने जाने पर माधव पेड़ से उतर
 यादव के पास आकर बोला—भाई उठो भालू खला गया
 दिनी बात का डर नहीं है । पर भालू सुनकर यादव उठ के
 माधव ने यादव से दंगल गूँथा कि मित्र तुम्हारे

नू ने क्या कहा । उसने उत्तर दिया कि जानू ने यही बात
ही कि कपटो मित्र का विश्वास कभी न करना ।

सन् १६१४

मिद्धान्नर्षामुषो कारकादचातुरर्थिकान्नभागेप्रदनाः ।

—सर्पिषाद्विष्वादिनि पाकिरुकांशमुपवाच, हिमवता गङ्गा
प्रभवति, दक्षिणेन ग्रामं ग्रामस्य वा, इदं कथं इदं मोरी को-
लाद्या सत्यं विद्येन्, एतेषु विशेषविनक्तिविषयावकानि
सूत्राणि प्रदर्शयत ॥

—भूतपूर्वेषु चरति निदेशाद् भूतमात्रस्यैव पूर्वनिपात इति
साधमुपवाच विषयामदन्त्याद्याप् स्वयम्वा इत्यस्यायं
प्रकाशयत ।

—नूनिपतिषा, बहुभेदयो, आभिन्नात्मनं कर्म, पुत्रौ, गाय इमा-
एते चयं निश्चयिनि ।

—पदार्थावम्, किमक्षा, आयुष्यः, अस्तस्य, स्रु कुंसा, कषी
पदम्, एषा साधुस्यविषयावकानि कानि सूत्राणि ।
जीवन्मायनः बीजवक्, मही, धियाद्यः, कार्ग्युष्टिद्वय, एषा
साधुस्यप्रक्रिया प्रदर्शनीया ।

—मीमंसेन, उममेन, निष्पन्नमेन, दायेतंयोऽवस्थाये, इत्ये
कते बीदयानि कथानि भवन्ति तानि प्रदर्शनीयानि ।

भट्टटिकाय्ये ।

—अदिदत्त न मे। नृस्यं माऽगुधयत नायमान् ।

• रामं सुस्मृत्यंमालोऽमो अदिगिन्दुऽजितम् ॥

—संनृप्यमि सूया कि त्वं दिदत्तुं मो मृगेच्छते ।

इतिनाथं पादयोऽयः स्वयमो रक्षसामपम् ॥

—रामस्य शपितं भुक्तं अदितं दक्षितं स्थितम् ।

प्रकाशं च मुहुः प्रष्टुं हनूयन्तं यस्यैवम् ॥

—यः अदिदेविषुं संनृप्यं पुष्टुः परिषं कविः ।

- १—येदिंयिपुत्रंयः कोनिमोस्तु वृक्षेग्राहयन् ॥
 ५—यस्त्वयमंघ्रमं त्वं दुर्बलं प्रत्यग्वयाः ।
 रिपी रामे च विःशङ्का नूनत्सेमद्वर्त्त चिरम् ॥
 ६—स त्वं हनिष्यन् दुर्बुद्धिं वति यज्ञ ममात्रया ।
 मा नाऽऽजो राज्ञवामागः मस्त्रावोर्मान विक्रमम् ॥
 ७—यमो मरुत्यान् वि-हृतः स-मुद्रा, यमो मरुत्यान् वि-
 स-मुद्रः । यमो मरुत्यान् विहृतः स-मुद्रो यमो मरु-
 विहृतः स मुद्रः ॥
 ८—एषुननयमताम् तपोवनस्वं विनृनजटाऽजिनवृत्तं ।
 मान् । परमिष पुरुषं नरेण युक्तं सम-रुमवेण समधि-
 ऽनुजेन ॥
 ९—साम्नैव लोके विजितेऽपि वामे । किमुयत्तं स्र चतुःप्रसा-
 दानुं उमो वा यद् लोचनेपुर्दिग्धो विप्रेणैव किमऽने-
 एते नःोभ्य दपहाय्ययमुद्येन व्यापयेथाः ।

सन् १६१५

न्यायव्याकरणउपोतिपमध्यमपरीक्षासु माये मरनाः

- १—मज्झिमास्फाजितवृक्षकीगुलवतोऽवस्ताहुष्टनजांशुमिष-
 पुरः प्रवालेरिष पुरितार्थया विमान्तमच्छुस्फटिकाज्जमा
 २—जगत्पर्वतमदस्यमानुमा न यन्निवन्तुं सममाधिःप्रानु-
 मन्वहा तेजोमिसंयवतां गतैरदस्यया शुम्भमनुसर्तं त
 ३—तदीयमातृघटाविषट्ठिनैः कटस्थलमोवित्तदानवारिणि
 गृहीतदिक्केरपुनर्निवर्तिमिधिराय पाद्याभ्यंमलमिधिरा
 ४—यत्तावसेवाद्युनापि पूर्यन्प्रवाप्यने तेन जगतिजगीशु-
 सतीय पांकिवृत्तिः सुनिष्कला पुमांसमभ्येति मवान्त
 ५—पूर्ववग्मदिगभ्यादमद्वयाटजितय तो ।
 देवनीवदुनोद्विष्टपतिपूतपुटे वृत्तो ॥
 ६—सत्वा गरीशान् कृतुष्य कृत्रिमस्त्री दि कर्षयता ॥

वयसादभिषो मित्रे च सहस्रपाहतावपि ॥

७—वयस्येषामुनुहः प्रभुदन्ति प्रणीयसीम् ।

महावचदम्भः पञ्चगुणादरावपि ॥

८—उपेदिषोमि कर्माः पुरीमाज्ञानतावपीम् ।

रात्र्यवयवगुणायतेरेवार्थानि वरेभ्यश्च ॥

९—रम्या इति माम्भोः पताका रार्ण विविक्ता इति वर्धयसीः ।

यस्यामनेकस्य ममद्वयोक्तः समं यद्यभिर्लभः पुंश्वपि ॥

उद्वृष्टं मेघैरनन्तं यव सोममर्षं मुनीन्द्रेणिव मञ्जरीताः ।

आलाकयामान इति पनम्भानेहोः स्मृतीर्षेदमिवाग्नुशिशुम् ।

अत्र मैवाविचोत्पन्नोऽष्टौ, तद्वैद्यादितोऽष्टौ त्रयोक्ताः ।

कोशविग्रहादिप्रदर्शनपूर्वकं दण्डाग्यवमवसम्भवं स्वष्टं ध्या-

नयेथाः । केवलं टीकापुर्विलेखेऽह्लाभो न भविष्यतीत्य-

वधेयम् ।

मिदन्तर्कानुधाः सैषिकादिद्विदन्तमक्रियान्तभागे प्रदत्ताः ।

१—अथर्षं सहस्रम्, अथर्षं पादम्, वेष्टुमारिकाः । सामवि-

कम्, सर्ववर्मीतः । यथा साधुर्षं सुप्रोपम्यासपुरस्सरं

यक्तव्यम् ।

२—विपुलाः, उगवयः, अचान्त, इन्द्रिष्टाः, यथावयम् । एते

प्रयोगाः यथार्थमुपायानुवन्त्यामेन साधनीयाः ।

३—देवमस्यम्, ऐतुवाह्वः, बाहुपर्शकः, वटपल्लवपीपम्,

अथर्षमनः । एते प्रयोगाः सूत्रप्रत्ययार्थप्रदर्शनेन साध्याः ।

४—वाक्प्रवेपिकः, शास्त्रानुगीयः, दानियविलः, कर्मदिना, ताप-

शोधः, यतान् प्रयोगान् साधयितुमर्ह्यप्रत्ययसूत्राणांमुपन्यासः

कर्तव्यः ।

५—तिसिद्धीकम्, पैश्वर्यम्, पुरोडाशीयाः, कायिकाः, मातृ-

भोगीणाः ।

एतेषां साधनोपपयुक्ताः प्रत्ययसूत्रार्था उपलब्धानीयाः ।

भट्टिकाव्ये द्वादशत्रयोदशचतुर्दशसर्गेषु वा ।

१—गतो दशस्यः क्षुभिनाऽहि रूषं

अनेकचञ्चलं नख कान्तिजिह्वं प्रवार्य्य गच्छि ममि ।

इदं पद्यं व्याख्यायं तृतीयपादे द्वितीये च

२—नियन्तुलिङ्गाऽऽकुञ्चयुमर्गति किं घृदि भूमी ।

मानुम् । आदभन्निषोडितेनोन्मिन्दुं छोशाम

स्थि-रुदाम् ॥

अयं श्लोकः चित्तशोभेतिपदनाथनप्रथमपादस्यसमा

नपुंसकसरे व्याख्येयः ।

३—मातेगणयितोमं

फलिसें हलमोमगुहं करिदग्गसमूढमरसयसुवाजय

इदं पद्यं समासयत्तेनपुंसकसरे व्याख्येयम् ।

४—सहमा ते तदहरिणा गिति सुमरा

तीरगिरिमाकडा रामाऽऽगमरुद्धसमयत्ति सञ्जाय

इदं पद्यं व्याख्यायनाम् द्वितीयपादे समासेऽपि वा

५—समुत्पेतुः कलाघातेऽश्व्याकर्मममहिरे ।

अस्याः प्रदुद्गुप्तमोक्षे रक्त निजगदत्यमे ॥

इदं व्याख्याय प्रकृतसमस्य पदस्यम् ।

६—हो विप्रं जयमंतेनोषेतायलिध निरीदये ।

विचकार ततो गमः शगद संतत्रतुर्द्विपः ॥

अस्य व्याख्यानं कृत्या क्रियायद् साधय ।

७—अग्नी दग्धो विनस्तान सत्यं वागु न विरमये ।

दैवं निनिम्ब, अकम्ब, देहे आऽनीय मपुना ॥

इदं व्याख्याय कर्ता अ पदस्यो घातुःपि पदस्यम् ।

भट्टिकाव्यस्य पञ्चदशसर्गसर्गपौर्वा ।

१.—सुधर्मा स्थितिवाऽन्तेषीन् जं व्याजद्वयपुषादता ।

रनामिनाऽमेगीदु दृष्टयाऽपासीदिवद्विपः ॥

- उदनात्पुण्यमेवि धामनाः सेतुनाऽपरे ।
मलाञ्जराऽहस्त्वय, मल्लवारिवन चोद्भिन्नम् ॥
- स नामविघ्नश्चोमा धानरेन्द्रव्यं चाऽमुषत् ।
मापान् मादतिस्त्र नो चाऽलामोद्विगद्गताम् ॥
- अविघ्नश्च नो राश्वमेधाक राक्षसा रणे ।
तद्व्यवस्थामा च मादेयं लक्ष्मणेरितम् ॥
- अचोक्रुविष्ट नासेभ्यं अपलाविष्ट चाऽऽकुलम् ।
अचरुच भनं रक्तं हत चाऽभ्युपिष्ट नाम् ॥
- अमयो स वरा, मीना राषवा कामविष्यते ।
वपुनराऽपारुतु नं नरमान् किं किलाऽप्यवचत्स्वति ॥
- भेद्यते मुनिभिर्व्यस्ता त्यवधिष्ठाभ्यनिद्रिषा ।
काभ्येऽहस्य संभामे समन्तैः गुमानिगि ॥
- एनामाधुःपाव्या व देकाद्विगद्गता वचनोपवातपूर्वकं
 साधुर्दं विजय ॥

सिद्धान्तकौमुद्याभाष्यदादिगणयोः परनाः ।

- अभूव, अभूवन्, गम्ता, हन्ता, अवनिध, अवनिध । एते
 सूत्रावस्यामपुनरुपदं लाघवीयाः ।
- नकावनिनिगुह एवम उच्यते निसृष्टामनुवृत्तिरिति नवेति
 सोपपत्तिरनुवृत्तताम् ।
- अस्वना, अप्येवातम्, आपद, आत्यपद, एते कथं
 निष्पत्ति ।
- अत्, अतात्, विह, आपद, रुद्रिधापान् नो तिदिषधमपुदने
 कदापि लेखनीयानि ।
- अतु, अततु, विह, विह, विह ।
 एतां सिद्धवदतो लेखनीयाः ॥

सिद्धान्तमुक्तावल्याः मन्वसखण्डान्तभागे मरनाः

- १—द्रव्यत्वजानोक्तिमानमुक्तं विवचनायेन ।
- २—नमसोऽनिमित्तत्वमाह द्रव्य किमुक्तम् ।
- ३—प्रतिपदव्यावृत्तिपदशून्यपूर्वकं आनिनदणं द्यावप्य
- ४—जानिषावकाः के, कानि च तेषामुदाहरणानि ।
- ५—चानुपपत्तेरसत्ये का युक्तिः ।
- ६—कालम्यैकत्वे एणदिनादिभ्यश्चहारः कथमुक्त्यादनीश ।
- ७—विशः सङ्गाथे किम्मानम् ।
- ८—मानससणसन्निकर्षानुपपत्तेरको दोषः ।

सन् १६१६

सिद्धान्तकौमुद्याः स्त्रीमत्ययान्तभागे मरनाः

- १—लाट्यम्, शिषेदि, धाम्घरिः, माङ्गुष्ठा, मातुःक
एकाग्निः, एषु सन्धिकार्याणि सविस्तरं लिख्य ।
- २—हे सुधे हे सुधि इत्यादौ ननुमतेस्त्रक्या नित्यम्वात्
गुणः कथं साधितः सूत्रकारेणेति तत्सूत्रानित्यत्वं
समर्थनीयम् ।
- ३—स्वत्कपितृकः, यूप्यः अतिमन्त्रिः, मोक्ष्याम्, कः
पृथग्गः, अदमुयङ्, अहोभ्याम् एते प्रयोगाः साधुना
- ४—'न चाहलोपः स्थानियत्, इति फक्किता विश
कथायताम् ।
- ५—गार्ग्यायणी, चतुर्दायणी, दंष्ट्रा, वृषली, वैदी एषु
प्राणि निरूपणीयानि ।

सिद्धान्तचन्द्रिकायाः पूर्वार्द्धे वा ।

- १—मयैव, देरेण, गुणुनानि, तयच्छत्रम्, मनोरथा, एषु
कार्याणि निरूपयन् ।
- २—यथाधमेतराणाम्, सण्डुः, तिष्ठः, त्रिषकोटुना, च

पम्थाः यद्वाञ्छि, देशास्मान् यादि एतेषां कृताणि तत्तत्तत्त्रो-
पपासपूर्यकं साधयन् ।

• यरा को, यला का, यदु, यवनो यपु विशेषकार्थोऽपि लिखता

• यिग् आह्वयम्, यमेनेने, या मुक्तः संसारः, यतं वापी यपु
विमलानां साधुषु यदर्शयन् ।

• यारुप्रति असंशय यश्चापि द्विषाद्द्विषायापि एतेषु समास
शास्त्राणि निर्दिशन् ।

• यीनद्विनेयः यग्निवत् यधोनो विधिवत् यत्किं यदेकपा-
द्व्या एतेषां त्रिद्विपुषपादयन् ।

भट्टटिकादयस्यादितः सप्तममर्गान्त्रभागे वा ।

• यान् अनुतिनाम् शिवं स्वार्थेर्दिशन्ति रक्षाभि एने कर्तुं य
नानि द्विषश्चोपनिगमिष्युर्गुदेदु रासः सह लक्ष्मणेन ।

• यदोद्यमानो यवनाडिमार्गं सुगन्धे यस्मरहित्यरेणु ।

• दिवोऽपि यस्यापु उभयपक्षा द्विगोत्रने बीरवर्मा न भूमिः ॥

• यत्प्राप्तवान् ययमं नाना कृपाडयकारे यद्विषमवस्तुम् ।

• यान् धोतिमानाह मुनिस्तत्र यम निवसमान्य विद्यताश्च येषम्

• येषमं यधनो यवत्र युद्धदृष्टान् यदुदहम् ।

• कुर्वाणा यद्वयः यदूर यद्विषयो यद्वेसाडयना ॥

• यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः

• युक्तं यमैव किं यत्नं यद्विद्वानि यथा हनिः ॥

• यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः

• निवभूय गनस्तत्र यद्विद्वानि यथा हनिः ॥

• योऽपि न यत्नं यथा यथा यथा यथा यथा यथा

• यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः

• यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः

• यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः यद्वयः

मन् १६१६
किरानाजुनीये मश्राः ।

- १—अनेकराजन्यरथाभ्यसंकुलं
मयत्ययुग्मच्छद्गन्धिगर्दनाभृशं नृगोपायनदन्तिनां म
२—रथाभ्यसङ्गेनाजनैरुदाहनादनुस्मृताजगद्वलसूनुविक्रमः
। तवाभिधानाद् व्यथते नानानन.
३—परिणामस्तुते मनीयसि दृश्यकेऽस्मिन् यद्यपि
। अतिधीर्ययनीय मेवजे बहुदृष्टागमि दृश्यते गुणः ।
४—अथयजिनधिसवे शुचो हृदयमादिनि मङ्गलास्पदे ।
विमला तव विस्तरे मिगं मनिरादर्श इवामिदृशते ।
५—तान् भूनिषास्नभानुगेणि दूरं विहाय यामानिधं वामा
वकीधमूनं तदशमे हृष्ट्यां विभावरी ध्यान्मिन एवे
६—अथाभिपश्यन्निधं विद्विषः पुनःपुनरेवमाऽऽगो
हतिः । वमार एव्याऽनि यपुः स जीवन्तं गत क्रिया
इवामिच्छागिकीम् ॥ ६ ॥
७—अगदितहृदयो विधाय लोऽहोमृविषहविप्रचरे पु
तदनुमतमस्तं चकार पञ्चाग्रशम इव भूतमास्तं मरेन्द्र
एते त्रयोकाः प्रतिशब्दं
मायनिरूपणपूर्वक एव ह्येवाक्येयाः ।

मन् १६१६

कारकादिचातुरर्थिकान्तमिद्वान्तकौमुद्या प्रश्नाः

- १—पापेऽभिनिवेशः चर्मात्प्रमाद्यनि, परि हरोः संलाग्य
ऽभ्यस्य स्रऽप्यम्, सदत्र मामधिकरिष्यति, एतान्
निष्कार्थनिर्देशपुनरं माववित्या, कर्तुं गितिसु
ब्रह्मणस्य गतिपुत्रानिपूत्रे अतिप्रहृष्टस्य च प्रयोत्र
२—अत्यर्थम्, यथाशक्त्वं, अगममिषम्, नीर्यकाका, एक
रात्राग्नरम्, पदेदृश्य, एतान् साधय ।

—आग्नेयः, सूर्यमण्ड, त्रिककुटः, विश्वदेवा, शोभोष्णे उदके
स्नानः, राजपञ्चमम्, सुवर्णम्, रम्पयूता, गङ्गा विशेष सार्थ्य-
मिर्दिश्य, देवादेति, इत्यस्य द्वितीयाहो कर्ष्यं प्रदर्शय ।

—मोक्षस्य सोमेनिकाभिका व्यावसाय, शौनदः, माद्रमातुरः,
गौधेयः, साननः, मार्गिपुत्रकायधिः यमाननि साधनः ;

—रैवतका, धनका रात्रिः, उक्थम्, मुनासीर्यम्, गानि.
 कम्, पालिनीयम्, यनान् पडिन्, यदायदानपुनस्तरं साधय

भट्टिकाव्येष्टमादिसर्गचतुष्टये वा ।

येषां व्याख्यायानां सुभा दक्षिणोन्निधी ।

पश्येत्तां शोभनं मार्गमर्जितं दुर्निपेक्षितम् ॥ १ ॥

मोक्षमार्गमिति शब्दैः ज्ञानमप्यर्थजनन नास्त्यस्यम् ।

सज्जिह्वावमाताह्वयः ॥ ५ ॥ इति अष्टमः सर्गः ॥

अथ पुनः । कथमाहृतमाहो विभक्तिपुद्गलम् ।

अथिष्टाऽसमभारम् कचि दम्तुं दयाभक्तः ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतायाः अष्टादशोऽध्यायः ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥

॥ निष्कलङ्का दीप्ता दैर्घ्यं लंघ्यं मलैश्चरणा ॥

समिद्धात्पुनरुद्दिता देहेदुर्लभाः काम-लोचना इव ।

महद्दन् म बानीयत्तुहिन् नवोद्येः ।

कलङ्किनीकृतानि तन्त्रपुण्यम् ।

पुष्पाऽऽमगंस्त्रिभुवनानामयम्

तान् किल्लभ्य मन्मथिनाऽप्यन्दिह ॥ ६ ॥

अथाऽस्ममात्तदुच्यते कस्मात्तानां पुण्यस्योत्पत्तिरिति चेत्तदुच्यते ।

[illegible]

मोक्षां सधाम्यां श्रद्धया समासे मदा

1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 26

पतं नृणां संधारेन्द्राद्विषयलेपुं सः ३३ ॥ १३ ॥
 कोशविप्रदादिसमुपन्यासपूर्वकं व्याख्येयाः ।

सन् १६१६

- ध्वंकरणन्यायज्योतिषपथ्यं नरीसायाम् माये प्रनाः
 १—विहङ्गतात्राङ्गद्वैरिवायतेदिग्गमयार्थदिहयहिनननुमि ।
 २—कृतोपवातं हिमयुप्रनुच्चकर्वनं घनाम्ते तद्वितां गलेति
 ३—कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजासृजा सुभात्रनिर्लेपनिराकुषाण
 सद्दोऽप्येतेषां मुदस्यमज्ञयो निधिः धुनीनां घनममल
 ४—सटाच्छुडभिप्रघनेन विघ्नता मुनिह संहोमननुं ननुं
 स मुद्रकाङ्क्षास्तनमङ्गमङ्गरेकरोविदारं प्रतिचक्रे न
 ५—अथोपवसि छतनापराऽपराप्रवाप्य शूल्य इवैव भूमि
 निरोहितात्मा शिशुपालसंज्ञा मनीषते संमनि सदेष्ट
 ५—ककुक्षि कस्यावस्तुमर्थावस्तुव्यधियावता ।
 सुखामोदं मदिरया कृतानुग्राधमुद्रमन् ॥
 ६—निरुद्धवीथयासाग्रप्रमाला ना इव मज्जम् ।
 उपरुच्यन्तु दाशादां पुगी माहिष्मती द्विषः ॥
 ७—अथनारममाणस्य विभोदयादिनाः पदैः ।
 प्रमति गुणतामर्थाः शब्दा इव विहोयमाः ॥
 ८—मत्प्रादिनफलस्तेन सपत्नः परमेदेनः ।
 कामुकेलेव गुणिता मालः संधानमेवनि ॥
 ९—त्यष्टुः सदस्यामगृहीतशिखरविज्ञानसंवरप्रवरं सी
 अदश्यतादर्शनलाममेपुच्छायेव या स्वर्जलधेजंतेषु ॥
 १०—स्निग्धाञ्जनश्यामरुचिःसुवृत्ता यथा ह्यायंमित्रप्रलं
 विशेदके या विशिष्टेय यस्याः प्रियं त्रिलोकीतिल
 अत्र मेवापिकेयतेऽष्टौ, तदप्येकादितेऽष्टौ त्रयोका
 निमइमावाच्यंदर्शनमुद्येन दण्डाम्बयमथलम्ब्य स्फुटं
 याः । केयलटोद्यानुपूर्विलेमेऽष्टतामो न भविष्य

सन् १९१९

सिद्धान्तकौमुद्याः शेषिकादिद्विष्टकान्त्रभागे यन्ताः ।

—माहेषम्, मेरुः, माहेषजनम्, राहुकायणः, यनान् प्रयोगा-
नर्थास्त्यगसुचोपपादपूर्यक्तं यन्माह्व यन्तोत्तंगद्वयं इत्य-
स्योदाहरणं तदन्तर्निहितेन सिद्धे उत्तरपदमहास्ये फल-
ञ्च प्रदर्शय ।

—पायः, समावाहः, सौम्यः, विशा, रोहितः, एनाह
प्रयोगान् सूत्रार्थप्रत्ययोपादानपुस्तकस्य साधयन्तु ।

—श्रीपञ्चाननः, दैवज्ञः, मालिकम्, कालावकम्, बौध्देयम्
 येषु पद्योपेक्षु का प्रत्ययः कोऽर्थः किञ्च प्रवृत्तिं सूचयम् ।

—यानिष्ठितः, सौमः, वेलेत्तम्, हुषत्तम् एते मयीनाः अष्टप्रत्य-
यसुधांपर्यायानेन प्रमाण्याः कनुपडेभ्यश्चेति सूत्रे उभयोना-
दानप्रयोगतस्तु यत्तत्त्वम् ।

—साहसम्, स्थानिहम्, मोक्षम्, नामनीयहम्—एतेषां
साधनापेक्षयुताः सुखार्थसाधना अभिधेयाः ।

भट्टिकाव्ये द्वादशादिषु त्रिषु सर्गेषु वा । :

—यथापि यत्नाऽऽह नमश्च वृत्तिर्गुणव्यमाणाति नमःप्रियोः ।

यदीहतेन्द्रिय हनोत्तरं। इतिन् विज्यंतितामोपपुरं इन्मान्ध

—अगस्त्यमैवाहूयतावमाञ्जि जितामिमानाश्च जनाः विविधाः ।

कार्ये तु धामं कुदत मङ्गलम्, मा . नीनिगमार्, सुधियोऽव-
मङ्गलम् ॥

—यद्व्याप्तं तल्लिङ्गमैव विनिर्महीत्युक्तं सर्वथाप्यम् ।

बहुधा एवं मुद्रितं स्वस्वपिहीतज्ञानं बहुधा एवम् ।

—ततः प्रणीतः । त्रिदशमनुष्यैर्यज्ञः । एतानां कृतकृतेन सत्यम् ।

अथ मन्त्राणां निरूपणं ।

॥—इक्ष्वाकुभूमौ रक्षो गौणद्वयं वधयेत् ॥

शृणाः सप्तपद्वर्गं जगत्सुखविदेष्टव्यम् ॥

—मित्रजनस्य द्रुसोद गदयाहं विभीषणः ।
 सुग्रीवः प्रपत्तं मेमे वदन् रामस्तनहं च ॥
 —गन्तुं लङ्कातीरं वद्धमहामखिलसञ्चारेण सहेतुम् ।
 मरुणाग्निना गिरिजासं बद्धन्तु गिरिभारसंसहा गुह्येभ्य
 पत्नानि पद्यानि द्यावप्येवानि, किं पुत्रं केन कं प्राप्नुकुरि
 ममानः, धातुप्रपद्यो च वक्तव्यो ।

सन् १६१६

सिद्धान्तकौषुधाः श्वानदादिमण्डपाः प्रभाः ।

—भूयान्, यूयान्, समेयात्, ग्लेयान्-एते कर्णं मिश्रयन्ति ।
 —मोहा, मोहा, परिसोहा, एते विशेषकायाणि प्रसक्तं
 साधनीयाः ।
 —अकाशुः, अद्राशुः, अभाशुः, अत्याशुः, एते कर्णं मिश्रयन्ति ।
 —अम्, अर्णम्, एम्, धातुमो लुङि यममपुरये कर्णादि
 कुर्येनीवन्ति ।
 —एधि, शाधि, अकाधि एते कर्णं मिश्रयन्ति ।
 —सत्यवकायो संघायाः कार्यकाललादित्यादिकारिका अप
 तन्मपुत्रकमहं व्याकथयन् ।

महर्षिकार्यस्य १५-१६ सर्गशेषो ।

—म तावदाभीतलन खर्वामिदहयाऽपुष्ट अ वनवम् ।
अनुपुष्टव कस्मात्कस्मात्कस्मात्कस्मात् मितावरात् ॥
 —कस्मात्कस्मात्कस्मात्कस्मात् मर्यादाभ्यान् व्यधीनम् ।
 वनायहन महाप्राणि मितावरात् दुर्लभं पुनः ॥
 —म योऽहमरात् केचित्प्राणीनिवनं केचन ।
जालजन्त मांनकाकरो च वनवेत्त च वनीचमः ॥
 —कथं लब्धानिपुणो च न ज्ञातुं महावनाः ।
कथं निपुण महावना कथं निपुण महावना ॥

५—नाऽनुगोम्ये जगत्तद्वर्मां घटिष्ये जीविनुं न.था ।

न हंस्ये विषयैः शृण्वे मयने वाग्धरैर्दम् ॥

६—नाऽमिहा ते मन्त्रेण्ड्रं मङ्गुपायो पदमं बलान् ।

रत्नानि चाऽऽहर्गित्यायः प्राप्स्यामश्च पुनीमिमाम् ॥

७—पहभृगः सुगऽऽशमे मयं भूगेऽ विद्यामयि ।

मलंङ्गस्य रेवेन्द्रः स्यां वदन्ति न सन्तिनिम् ॥

एने सोंका रेखादिनपदमाधुसोपवादनपुग्दससमयगमु.
येन साधु व्याख्यायन्ताम् ।

सन १६१६

सिद्धान्तमुक्तावल्याः मत्पत्तसम्प्रदास्तभागे दशनाः ।

१—निगद्ये वागनेरममवेनस्यमिनिज्ञानिलक्षणे विभुदगसंयो-
गाभ्युपगमे तन्त्रानिद्यामिः कथा युक्त्या वाग्योवा ।

२—विशेषवदार्थस्वीकारे वा युक्तिः विश्व तद्वय लक्ष्यम् ।

३—किन्ताम मूननम् ।

४—परमालुमज्ञाये मयमविमज्ञाये च किम्मानम् ।

५—किन्तावदिगिद्रयार्थं तच्च च गुरुतरमाधतद्वज्जगतिव्या-
माव्याये मनीगुली केत रोंकाः ।

६—वायो तदोपस्पर्शादौ च सत्तावाधाधुवऽऽदववालाय
किमुक्तम् ।

७—निर्दिष्टवदार्थमस्वीकारे वा युक्तिः ।

८—वाग्दक्षव कि. लक्ष्यम् ।

सन १६१६

सिद्धान्तकौमुदी जुहोत्यादिनामपान्दम्भागे दशनाः ।

१—देवाः, दयन्ति, मलयवादि, उदयति, वतन्ति च दने साध०

२—मिथने, मृतेडि, मृच्छरवाण, कदाप्याम्, पारयति दतेषां

३. सिद्धि वाधा ।

- ३—अत्रगणम्, चोत्पत्ति, कनोत्पत्ति, विष्णोत्पत्ति, षट्
विशेषमृशोत्पत्त्याय पूर्वक्रमेण व्याख्याः ।
४—ऊर्णं नुविद्यतीत्यव्याप्ते - कथमिहानेष्टाग्नं मेति ।
धाय, धानोरेकाग्रो हमादेः क्रियासमभिहारे वक्ष्यते
धातुप्रदण्डस्य कलं निर्देशयत् ।
५—एतन्मृशेन, आपदिना, वेधीयते, निगद्यति एतौ लिङि
प्रकार उपपादनीयः ।

मदिकान्ये वा ।

अथोत्तिष्ठितानां पद्यानां व्याख्यानं कृत्या देवादिनां पदानां
निक्षिप्तलिङ्गानुवृत्त्या ।

- १—आगावन तनः शानिमन्त्रग्नानहाययन् ।
विमानवाचयन् वाचाः प्राक्कुर्यन् मङ्गलादि च ॥
२—माऽपगन्तेदियं किञ्चिद्भ्रमश्च पश्युरभिकान् ।
मातो राक्षस मा स्मेनां निगृह्याः वाच दुःखिताम् ॥
३—मासीद् द्वातेषु संघट्टोग्माभ्वद्विगन्त गाम् ।
सुमहानिमिश्रीक्ष समन्वित मापलः ॥
४—अद्भुतोद्भुतिर्नायकमयद्वानिविद्वन् ॥
अशोयन नृमांवाकी बलं सुप्रोषवाचिनम् ॥
५—एणेहि दंदमाभायं त्वं वाचं न ददासि चेन् ।
प्राध्वग्लि हि मे शोकं स्मर्यमाणा गुह्यास्त्रय ॥
६—वामवाने न सम्माहो व्यसने स्म अवाहशाम् ।
किं न पश्यमि सद्योऽयं जमास्त्वामयस्तम्वते ॥

सन् १८१६

सिद्धान्तकौमुद्याः कण्ठ्यादिछन्दान्तभागे प्रश्नाः ।

- १—मुक्तावुत्तिष्ठते, निहते, रामः, सोतामुवायत, एता

कृत्वापि संभाष्य सादृश्यं वा स्मृत्तमभितिप्रबोधे दृष्टा-
समाधी निरूप्यताम् ।

९—कल्पयन्ति, पालयन्ति, प्रगृह्यते प्रगृह्यः, कृपाण्येतानि विष्टेय-
सूत्रादन्यामेव साध्यताम् ।

१०—साधये, स्वायम्, अत्रकः, अत्राप्यथा, शृङ्गाः, साधु-
साधयन्तामसी प्रयोगाः ।

४—त्यागम्, जगत्, परिचयेनानि संभाष्य सुप्रसन्नो जित-
हवाप्यहरे इति सूत्रे कृत्वा साधयन्तामसी कथं वेदं मन-
भेद इति स्वप्नमभितिप्रबोधताम् ।

५—प्रसन्नः, मीमांसः, प्रसिद्धः, आम्बानः, जीवनाशं, नश्यति,
आवगन्तुं आसने, एते प्रयोगाः साध्यताम् ।

१—कण्डूपादीनां द्विधाये किं मानं विश्वफलमिति स्वप्नमभि-
धीयताम् ।

भट्टिकाप्यैकोनविंशतिसर्गेषु वा ।

१—गम्याऽथ ते पुनः कृत्वा हत्वा सर्वं यथोदितम् ।

समीपेऽस्यादुनेः साक्षाः प्रोक्तवान् तो विमोचयन् ॥

२—ततः न गतवान् कर्तुं शान्तुमिति प्रवृत्तताम् ।

प्रोक्तवान् हतकर्तव्यं यथो रामोऽथ गच्छतम् ॥

३—रावणादुपरिनिष्ठतां एवं हन्तेऽप्यहं मम ।

मतिं यवान् सुमीपे गच्छसेन्दुं सुदाह वा ॥

४—रावणस्य मतेनाऽथ कथमनेनऽऽचितां धिताम् ।

दृष्ट्वा मदतिर्लाहृष्य रामं प्रमदित्वा यच्चः ॥

५—मां दुष्टाऽवतिगच्छतुः प्लुषाण् वदने संरुद्धं तानमभितो

सुदृढं यगा वा । यथाऽहं कर्तुं यत्सोऽयं यथाऽऽप्यपारा त्वा

माता विधिबहुदोर्लक्ष्मीमात्मम् ॥

६—पाण्डुरोपमोऽपि यो माहात्म्यं योऽपि तमः ।

शान्तुमिति यत्तु यमां योऽपि यत्तु योऽपि ॥

—नाऽमोदशमं धर्मं शङ्क मिहाप्यास्यन् न चेद्भ भगान् ।
 किं वा चित्रमिदं युक्तं भवान् यद्वचरिष्यन् ॥

—मणुमन्तं तता राममुक्तयानिनि शङ्कः ॥

किन्नागयणमारमानं नाऽभोत्स्यन् भवानजम् ॥

पतेयो यजानः ससङ्कृतिकं व्याका विधेया वरसाधुषी
 देश आश्रयकः ।

सन् १८१६

व्याकरणन्यायज्योतिषमध्यमपरीक्षासु अनुवादे प्रश्नाः

जिस समय रामजी अयोध्या से बैकुण्ठ का जाने लगे उस समय रामजी ने लक्ष्मण से कहा कि सब अयोध्यावासी जो बैकुण्ठ में भेज दों । लक्ष्मणजी ने अयोध्या के सब जीवों बैकुण्ठ में भेज दिया । परन्तु एक कुत्ते को नहीं भेजा जो बीमार पड़ा था । जब लक्ष्मण रामजी के पास आये तब रामजी ने लक्ष्मण से पूछा, कि तुमने सबको बैकुण्ठ में भेज दिया लक्ष्मण ने कहा हाँ महागज और तो सबको भेज दिया परन्तु एक कुत्ता बीमार पड़ा था उसके नहीं भेजा है । रामजी ने कहा कि उसको क्यों नहीं भेजा । लक्ष्मण ने कहा एक सन्देश आपका हुआ है । वह यह है कि उस कुत्ते के पंखों में बहुत घायल उनमें हजारों कीड़े पड़े हैं और उसको बचाव कर लाते हैं । महाराज इन्हे पूर्वजन्म में कीतना न पाया किया है जो ऐसे महाकष्ट को भोग रहा है और इन्हे ऐसा कीतना पुण्य किया है जिसके फलसे बैकुण्ठ पहुँचाया जाता है । रामजी ने कहा हे लक्ष्मण ! वह पूर्वजन्म में कृत्य रहा और फिर इसने संन्यास को गी धारण किया था परन्तु मठाधीन होकरके धैर्य का करना और का टग टग करके दुःख का उपार्जन करना इसी काम में रहने लगा इन्हीं पापों से इसमें कुत्ते का जन्म पाया है और

ने कृमि घनकर इसको काट काट कर मारने हैं और संन्यास
 करने के कारण हमका जन्म जगदोगा में हुआ है जगो-
 या में जन्म होने से हमको वैकुण्ठ होना है ।

अस्वापावशानस्य संस्कृतेनानुवादः कार्यः ।

सन १६१६

व्युत्पत्तिप्रदर्शने मरनाः ।

—अधोलिखितरूपः कृत्वा प्रदर्शनीयः—

न सोदधति धर्मं मनोऽधर्मं निवेशयेत् ।

अधर्मिकाणां पापानामाप्तुं परम् विपर्ययम् ॥

होवनिर्वाणार्थं च सुदृष्टावयमद्वयनीम् ।

न मिश्रन्ति न गृह्णन्ति न परन्ति गतायुषः ॥

—एषा दोरनयोपयोग्यं कर्म कर्तुं योगी कर्तुं कर्मयोग्योः पति-
 वर्तनीया—

निर्विषेष्टाऽपि सर्वेषु कर्तव्या महती कदा ।

विषं भयतु मा दास्तु कदापि न भयतु ॥

द्विजानिपुत्राभिरुतादितः क्षान्तिषु चार्जरी ।

अत्रियः शीलान् गच्छन्ति पालयते महीम् ॥

—मयाऽस्वावृत्तं पूर्वं ममाप्येष कल्पितः ।

इति यः कल्पिते सन्धिः नीतिवान् न उच्यते ॥

उपकारं करोम्यस्य ममाप्येष कल्पितः ।

अयं चापि धनीकरो रामसुप्रोषणं विव ।

अत्र प्रकृतोपयोगी रामसुप्रोषणं कथाभाषाः सहसंस्कृतेनोद्दिष्ट-
 वरताम् ।

—अधोलिखितानां वचनानामभिप्रायो वर्तनीयः

वधिशेषवत् एषा पलाशोऽपि निषिञ्चति ।

पुष्पं दद्यात् कले दृष्टुः स शोचति कलापमे ॥

नरेश्वरे जगत् कृत्स्नं निमीलति निमीलति ।

सुगोक्ष्ये यथाग्नेमोक्षं नमयोद्ये प्रवृत्तने ॥

आग्नेयगुपी कृषिणो क्रमेण सखी पुनः नृदिमती .

दिनस्य पूर्वाध्यायमधमि आह्वये यदैशोत्रजस्य प्रवृत्तनाम् ।

५—अथ नृपतिरितीडाद्गुप्ती पतिन निरोद्धितं रजसा ।

(विधिविलसितेन रत्नं जनयन् नृदिमतीं सहते ।

भूमिजनविज्योगा विशविद्योगाश्च केन सदाः शुः ।

यदि सुमहोदधिकृतां ययस्यजनसङ्घयो न स्यात् ।

(क) पद्ये इमे गद्यरूपेण परिवर्तनीये ।

(ख) अघोरैकादिनामां विग्रहाश्च प्रदर्शनीयाः ।

६—अघने दातुकायेऽपि वस्यतां घनिता गृहम् ।

मन्यते याचकोऽयं धिम् दान्द्रिषं तनु देहिनाम् ॥

योद्धारो मन्तरप्रस्थाः प्रमयः स्मयदुषिनाः ।

अघोघोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुमापितम् ॥

(क) पद्ययोगनयोर्हिन्दोमापयाऽनुवाचः कार्यः ?

(ख) आघपघे 'मन्यते' इत्यस्य कर्तृवर्धं किम् ?

(ग) द्वितीयपद्ये 'योद्धारः' इत्यत्र का विभक्तिः, का, शब्दः ।

त्रिषु लिङ्गेषु द्वितीयाविभक्तौ रूपानि कथं भवन्तीति

प्रदर्शनीयम् ।

सन् १६१७

सिद्धान्तकौमुद्याः स्त्रीप्रत्ययान्तभागो प्रश्नाः ।

१—मनीषा, गयेन्द्रः, चक्रि अत्र, उत्थानम्, तच्छ शिष्यः

सम्यक् साधनीयाः ।

२—"संबुद्धपाशितस्याङ्गस्यैडहसाम्पां विशुषणा नेह-रे'

त्कुलेनि" यच्छक्तिः सम्यग् व्याख्येया ।

३—रामाय, दाहाः, निषाम्, तुरापाट्, राज्ञि, यूना

सम्यक् साधनीयाः ।

४—बहुयज्या, नदी, आसुरायणी, मनायी, बहुः यतार हा

—गणक शब्दस्य प्रथमैकवचने कृपाणि प्रुत् ।

सिद्धान्तचन्द्रिकापूर्वार्द्धे वा ।

—दृष्यान्वयः, पट इह, मघाभ्युतः संवत्सरः, 'सैष काशरणी
रामः यथा साधुः प्रमुखादनीयम् ।

—सदृशः, सुधियः, हे प्रियतिसू, सुधिना, प्रशान्, कृपातद्-
भ्याम्, एतानि कृपाणि साधयत ।

—पात्रिका, प्रतीको, दामा, सुगवीती, स्वभूः, यथा साधु-
त्यमुखादनीयम् ।

—प्राधान्यभेदान् सोदाहरणान् प्रुत् ।

—महता काणः, जटाभिस्त्रापतः, सुधेन यानि, सत्सैर्दीप्तिनि,
रामेण सदृशः, महानुवाकोऽधीनः, एषु सुनीयाविधावकानि
सूत्राणि प्रुत् ।

—यावच्छ्लोकम्, भूतपूर्वः, पञ्चजद्वयम्, पशुगुः, श्लोका-
न्मुक्ताः, यथा विमहवाक्यानि साधकसूत्राणि च प्रुत् ।

—सूक्तिका, पशुस्वान्, मेधायी, प्राचीमान्, पञ्चतिनमाम्,
यथा प्रकृतिप्रत्ययविशेषपूर्वकं वाचनप्रकारं प्रदर्शयत ।

भट्टटिकाव्यस्य सप्तममर्गान्तिभागे वा ।

—सभूगुपो विष्णुधनत्राः परन्तपः भुनाग्विनो दृष्टश्च त्रयु-
दाहनः । गुणैर्वरं भुगवहितपुलेन वंसनातनः विनरगुणा-
गमस्त्वयम् ॥

—यमस्वतीती सरसी नदीती तेजस्विती वाग्निभूती दिशं च
निर्वाप तस्याः स पुनः समस्तापिदुर्दधानी शार्दं ददर्श ॥

—यथेन संक्षेपे विचिताशतानां क्षत्रान्तरस्यागिमवेकथैव ।

आह्वं भविष्युर्दशना कुमाग्वियं भविष्युर्मे स पश्य नास्तौत्

—निवृत्ते भारते धीमानत्रे नामस्तपोएनम् ।

प्रवेदे पूजितस्तस्मिन् दृष्टकारणमीषिवान् ॥

—निराकारिण्यु वतिष्यु वदिष्यु परितोरणम् ।

उत्पत्तिस्तु सहिष्णु च चरेत्तुः श्रग्दुषणो ॥

६—मोवाञ्च सार कामाग्निद्वेष्टवत्त्रमदनिगम् ।

विदाञ्च सार वेदेर्ही रामादन्यनिगमुक्ताम् ॥

७—नतः कर्त्ता यथाऽऽत्म्यं यथौ यथा यमञ्जनः ।

नमः पूगपितारश्च समुन्नेतुः यथायतः ॥

एते श्लोका दण्डाभ्ययेन व्याकरणपूत्रनिर्दर्शनपूर्वकं च
साधनेन च व्याख्येयाः ।

सन् १६१७

व्याकरणन्यायार्थानिषयव्यमपरीक्षां किराने मरणां ।

१—मनारत्तं तेन पदेषु लम्भिना विमज्जं सङ्गम्वित्तियोगमति ।

कनारपुगायाः परिहृदिनायनोत्पेक्ष संघर्षमिवायं संघर्ष

२—पुरासरा धामयतां यथोचनाः सुदुःमहं प्राप्स्य निहारमो

मवाद्याश्चेद्विदुषं न रति निराधरा हन्त हता गतसि ।

३—घटसूत्रपि ते विवेकिनी नृप विद्यां निरुद्धिमागता ।

कथमेव मतिर्निषर्षयं करितो पशुमिवावसीदति ॥

४—ममिषयेति यांनुमानवन् विविधोक्तानि विषेकवारिणा

स सदा फलशान्तिनी क्रियां शरद् लोक इवातिष्ठति

५—मवरागसमीक्षेतिः क्रमशीलोकुलमूलसंगतिः ।

पुकरस्तद्वन् सहिष्णुता रिपुकम्पूलयितुं महानवि ॥

६—मसंशयासांचितकार्यनुश्रः मेष्ट्या समानीय विमज्जमा

तुहयादिमागादिव तन्मनोभिर्दुःखातिमारोऽपि लघुः स

७—दुःशासनमपरेजोविकारैरेमिर्विनायेनिष गावनाथैः ।

वेथैः कद्भीरुनवीर्यसारः कश्चिन् स एवासि घनञ्जन

एते श्लोकाः कथासंदर्भपूर्वकं

दण्डाभ्ययेन व्याख्येयाः ।

सन् १६१७

कारकादिचातुरर्थिहान्तान्मेद्धान्तर्कामयो मन्त्राः ।

मनुजं शृणु, हं नो, इहोद्विग्नः, यमघनिर्धार्ष्ट्यम्, इमानि
सूत्राणि सोदाहरणानि व्याख्येयानि ।

एतन्नामदशांश्चैव माघो नानां त्रिसप्तमासत्वम् सुप्सुपेति
तुनन्तिप्रथमः स इत्यादि समुपगाद्य पारेष्ये यष्ट्या वेति
सूत्रम्यनामदशस्य प्रयोगजनम् प्रदर्शयन् ।

ग्रामग्रन्थिताः मुशीवृष्टिः क्षरोषावहम्, कक्षायुषर्षा कुट्ट-
मज्जामहम्, एषु कानि समासविधायकानि समासास्तथा
के इति सुष्ठुनिरूपयन् ।

पण्डित्पूजा, मगजा, परस्मैनाया, होतुः पुत्रः, अम्यराशः,
इषादन्तः, पृथ्वानिः, एषा निद्रिप्रकाशः प्रदर्शनीयः ।

माद्रमातुः, सोत्रेयः, कामएडनेयः, माद्रकुशोयः, नैरायः,
पृथ्वम्, वासन्तिहः, मयुजान् एषु के तद्विप्रस्यवा तद-
र्थेय के तद्विवायकानि च कानि ।

भट्टिकाव्येऽष्टमादिसर्गचतुष्टये वा ।

समृत्तुभ्य कवे माकः नंगच्छ म यनेः शुभैः ।

समास्त ममागीष्टाः सद्रुगास्त्यभ्युपायने ॥ १ ॥

शृण्वद्भवाः अनिशुष्वग्नि मयमा भीरुः लोचमा ।

शृण्वद्भवाऽनुप्रणम्य स्येऽह्नायां मेव मद्रिषाः ॥ २ ॥

संप्राप्ते नात्रविष्ठास्यन् निषद्य पुरतोऽसम् ।

अविषोदग्गवष्टयान् स्वष्टम्नाश्रमविष्णुगम् ॥ ३ ॥

मगजा मगजा दयिता दयिता विगर्तविमर्तं ललितं ललितम्

ममदा ममदामदगा महतामर्षं मर्षं नमयान् नमयान् ॥

नगरसदानलहृदयघातः पुदहविगमभृगो मुदयेदेहान् ।

विष्णुविष्णोर्नृमैतवान् रघुनमुदभुवो गिरीनर्दथ ॥ ४ ॥

आलोकायामात्रं दृष्टिः पतन्तीर्नदीः स्मृतीर्षेदमिवायुगशिमा
 अथ मैत्राणि नैऋतानांऽष्टौ, नक्षत्रैश्चादितांऽष्टौ श्लोकः। कांठ-
 महामायाभेदश्चोक्तं गुप्तेन वृत्तशब्दमयमस्य स्फुटं व्याख्येयः।
 कान्तु र्बोनेष्टेऽदृष्टाभां न भवेदित्यवधेयम् ॥

सन् १६१७

- विद्वान्नर्त्तागुयाः सैषि ह्यदिद्विद्वक्तान्तभागे मरुताः ।
 -आनिर्दग्ध, देवता, मन्त्रिणः, चापेन संहितकः, चैतन्यिकः
 एतेषां मानुष्य मूर्धन्यवार्थानामुपन्यासेन वक्तव्यम् ।
 -दिगुणा वर्गानि सैवम्, समयकार्गोनि जालम्, सगवा-
 कानि गुणम्, पत्तिनि वक्त्रेभ्यः। वृष्टादेवः, गुणाकारोनि
 मोनम्, एषु प्रयोगेषु शब्दवस्त्वर्थस्तद्विधायकं सूत्रश्लोप-
 न्यासीयम् ।
 -वायुः, प्राङ्मेतन्मा, कण्ठि द्वेयम्, एतद्व्यवहारस्यामदूरे
 उक्तवत्त्वा, अशोकः प्रथमेषु प्रत्ययार्थसूत्राणामुपन्यासेन
 मानुष्यं चाधित्यकमूह इत्यवधेयम् ।
 -गतिमात्रात्मनश्चार्थमात्राणाम्, नानाः परस्वेति सूत्रेणैवम्
 इत्यवधाय अर्थकौटुम्भिकमिति साधय ।
 -चर्मदृष्ट्याश्चादिनिः, उक्तान्, कृते प्रत्ये, एतन्मस्याभ्य-
 नस्याम्, नाना, एतानि सूत्राणि व्याख्येयानि उदाहर-
 णानाञ्चागम्यान्ः कार्यः ।

षट्ठिकाख्यस्य १२-१३-१४ सर्गेषु च ।

- ।यामसम्प्रदायः । सर्वसंज्ञाहिमहस्यमवस्थापम् ।
 नुं यामिसमूहं संगच्छ पुनरुपपादयेदाऽऽशमेम् ॥
 सुलभद्विचचारं जलमूली बहलपट्टकदाऽऽशमेम् ।
 ॥ किं जलपट्टीणं सुगमं निमित्तमुपवारिपारणसोमम् ॥
 कान्ताश्चकृत्तत्तुमेदुगनशिरे दिवाः
 नरा मृपरात्रं रेचुर्बनञ्च सतस्तदन् ॥

- १—ममनिष्ट एवमविष्ट ममाविष्टमद्य निर्द्वयम् ।
 तं चाऽऽपराधितुर्षोर रक्तश्रावमिषुमुजैः ॥३॥
- १—अपराधितांशान्त्राणि यमक्याऽऽह्राष्ट विद्यमम् ।
 देवाऽऽहयेत्तदीविष्टनात्रनिष्टाऽस्य मात्तनम् ॥ ४॥
- १—अदोऽकृगिष्ट तन् सौम्यं ममलाविष्ट चाऽऽकुलम् ।
 अद्युनय दत्तं रक्तं हनं चात्तशविष्ट नाम् ॥५॥
- १—अिष्ट मां त्रिशिप्त्वा नाहं मंदर्शिभ्येऽथ यत्पुनः ।
 घानिष्टग्ने द्विषाः केन नसिन् पशुन्यमागने ॥६॥
- १—इत्यां स्वन्दिऽग्ने यद्वि ममुच्छोऽवनि सामगः ।
 ऊल यदवनि निष्मांशो स्वःश्वस्ति तमसां यथाः ॥७॥
- १—विनष्ट यति पुनो सिधं तुर्नुमंत्वात्त यानगाः ।
 अमगिषाम्भोऽनवेभ्येन द्विषोऽथसुभाविनम् ॥ ८ ॥
- देने श्लोकाः कंशादिमऽशुनपुनःसरं व्याख्येयाः, यदर्शनी-
 यानि च देवादिनवदानो नाबुधानि ।

सम् १६१७

- मिद्धान्तमुक्तावरुषाः मयत्तरदान्तभागे मरुताः ।
 १—ईश्वरगायकानुमानमन्त्रातो वीरिणी यावाम्भोस्वाधाममप्र-
 माणादेव नमिन्दौ अनुमानोपभ्यासे वा किमर्थः ।
- १—मममगाविकारानुमानागवक्ष्यं प्रदर्शयताम् ।
- १—गुणादिर्निर्गुणविः इत्यत्रापक्षे घटादौऽनिर्गुणत्वम-
 र्थादनिव्याप्तिमाशङ्क्य किं भवति, घटादेर्निर्गुणत्वे
 वा च नुक्तिः ।
- १—गमालुमाधारागुजलश्रानिमद्भावे विद्यमानम् ।
- १—भौकितयस्यसे महारवय केन नृपभ्येन वाद्यत्वम् ।
- १—चातुपत्यसे उद्गमनरूपस्य वाग्लगानुपदमे वा सति ।
- १—विन्तावदीरयऽत्यमसाधारणमत्यसामान्यरूपम् ।

सद्वृत्ति

कण्डशादिकुदन्तान्तभागे षष्ठाः ।

—इतर रीते, उद्गुहारे, उपक्रमसह, ह्याप्रकाराने समाधि येण्या-

विद्यादिभूयं त्वक्तुं मोहादहणञ्च माधु इहावगम्यताम् ।

—पशुहति, अठभि. अश्वहति गौ. मशान् वचनामेवानि शिष्टेष-

शुभोपवासे न सगदस्ताम् ।

—अप्यम्, अप्युद्यमः, मत्स्यः, रक्षा, विद्वन्निष्ठा, साधु

‘सायम्भाममी प्रयोगाः ।’

—मायूपा, सुहृदाः, शिष्याः, पत्न्याः, वनानि नापविश्य।

निष्ठायां भेदोऽपि सूत्रे सेहप्रहणस्य प्रयोगे न विनिरुक्ताम् ।

—नेमिः, छिन्, चक्षिष्, शास्, पक्षः, ग्राहः, एतेषु कः

प्रत्ययः स च द्विवर्धनः केनेति च विद्वन्मनाम् ।

भट्टि हाज्यस्यै कोनविशादिसर्गेषु वा ।

—इष्टा मे वामानभ्योः कर्णं त्वं वृषगुरुवत् ।

एषोऽपि एतदं सर्वो बुद्धिसंस्थः यतः सुदृढः ॥

—यद्यमेवायं कादराणि धर्मैश्च पुण्यानिनाम् ।

अनुगमं किंवा राजम् अदा अर्थगतं जने ।

—पश्चिमं कुरुष्वैवम् त्रिषं वेदि त्रयं तव ।

मनः प्रोक्तवन्ती स्वीता वानरैः कटुवाऽऽश्रया ॥

—महोदय शोकं वरेह्य पीनं धेहि मानसम् ।

राज्ये अदिदि ग्रंथं अद्वादि प्रमदावभवम् ॥

—इतिगुह्य मने पायुर्मेनकाऽऽलङ्घनी तथा ।

मतिष्ठन्व च तं द्रष्टुं द्रष्टव्यं स्यं महीवनिम् ॥

—येनमस्यवि वृत्तिर्मे अर्थात् वृत्तम् । इत्यम् ।

विदारुः कुष्ठं भु मध्यस्थं देशः सत्यमिदं पथः ॥

—समिपस्थित राज्ञः तु कञ्चन वयम् आपन्नम् ।
 सो राजा सा ह्यवदन्त्येकस्मिन् समये बलि-

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

८—असंख्यं न भवति न ह्यसंख्यं न निवृत्तं न ।

साऽऽगमिष्यद्विमान्वाः साऽऽदृष्टाभो नृपः ॥

एतेषां येषां च समस्तानि च व्याख्या निवेद्य यथा
त्यनिर्देश आशङ्कः ।

मन् १५१

न्यायव्याकरणार्थानियमस्यमयीज्ञायाप्, अनुसृष्टं न

अधोमिनिनवाश्यामी चंद्रमेमानुनादः कार्यः ।

अथ भाग्यवर्षे की धार्मिक प्रज्ञा ! क्या नू इस बात नहीं समझ सकती कि नू किन स्वर्धे गतमक पूर्वपुनरी संगतान है । अथवा नेरी दृष्टिके सामने ये इतिहास पुगक पड़े जिनके प्रत्येक पदमे पूर्वर्षों की गतमक्ति प्रकट दिना है । अथवा उन इतिहासों पर अमी तुम्हे प्रमेयोग केने अवसर नहीं मिला है । क्या तुम्हे वृषु सादि प्रज्ञाप्रिय की राजाओं के इतिहास कर्णमोचन नहीं हुये कि जिन उपायों से नेरी पूर्वर्षों ने धर्मशील राजा की मना विक रक्ली । यदि ये सब बातें तुम्हें कान हैं तो हमके साथ भी ज्ञान प्राय है कि भाग्यवर्षे के प्रज्ञा का विरचाल से सखिन और अणगिहन धर्म ही घन है, उस घन में कुष का द्यय करके सभी प्रज्ञा एक स्वर से ईश्वर से प्रार्थना कि परमात्मा हमारे धर्मशील राजगजेध्वर भाग्येश्वर से को उपखिन युद्ध में शीघ्र ही विजयीकर हमारे अन्तःकरण सुखी और प्रसन्न करे ।

सध्यां निश्चितशक्तीनां सङ्गोपायानुयाहः कार्यः ।

वस्मिच्छिन् महति नगरे विष्णुमित्रशर्मासाधुकर्मा ब्रा॥
शुद्धीताग्निहोत्रां निवसति स्म ।

स न ननसि वर्त्तमानः कदाचिन् नर्त्तसि मामि प्र
पृथग्दे वक्षिमानिसे मेधैगच्छन्ते व्याम्बरहसे मन्दं मन्दं ।

इतिगरीजंगे पञ्चमे पहाये पशुमनुपाचितुं चिञ्चिदिप्रहं
मं गतः ।

तत्र च गत्या कस्यचिद्विनिः पुर इदमथाय उवाच योऽयं
आगामी तत्राऽहं पश्य इति विना महामेकं पडाहं पशुम्
नि । तेन च ब्राह्मणोक्तं वचो यद्यपि मध्यमानेन तस्मै युवा
वरतनुः पशुः यद्वया विनीतः ।

त च ब्राह्मणो योऽप्यशुमानात् प्रसीदन्, इत्यस्तनभ्योऽस्मा-
त्त गच्छन्तं निरोधमनुकम्पान्न तं रक्षन्मातोऽप्यत्यन्तं गृहा-
मुक्तो ययौ ।

सन् १६१७

पत्न्याकरणार्थानियमप्यपरीक्षायां व्युत्पत्तिप्रदर्शने प्रदत्ताः ।

—पद्योक्तवर्गः द्वादशवचः प्रदर्शनीयः—

पात्रमिश्रेणे स्वस्तं गुणान्तरं मन्त्रनि सिद्धमाधातुः ।

जलमिव समुद्रशुक्लो मुक्ताफलतां पयोदम्ब ॥

महानप्यहतां यानि निर्गुणे गुणविस्तरः ।

आधाराधेयभावेन मञ्जुद्र इव दर्पणे ॥

—अथस्वतयोः पद्योक्तवचः स्वस्वसंस्कृतेन विज्ञिययन्ताम्—

मित्रस्वजनबाधनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः ।

आपन्निकपयादाले तर्गं ज्ञायाति सात्त्वताम् ॥

आरोप्यते शिला शैले गद्या यत्नेन भूगता ।

निवात्यते क्षणेनापस्मयाग्मा गुणदोषयोः ॥

(क) 'आरोप्यते' इत्यत्र कां घ.सु. ? किं गत्यः कः ?

तस्य सुद्धिं प्रथमपुरुषे वीर्यानि कृपाणि गच्छन्ति ?

(ख) 'भूगता' इत्यत्र का प्रहृतिः ? मर्यादा प्रथमादिषु

निगूढु विगच्छिषु दिषु सिद्धेषु वर्यं कृपाण्य गच्छन्ति ?

—हतात्मनामवधानां द्वैतापहनयोगताम् ।

बुद्धयः बुद्धगामिन्यो भवन्ति महतामनि ॥

पुनरेव साग्नित्वाः समुन्मै हान्तिः स्पृहाः ।

अगद्विनाय मथ्यानाः साधवः किल भूतले ॥

मत्र केवलमधोरेखाद्विधानां पाशानां विमदा लेखाः ।

४—एतयोः पञ्चपोद्दिन्दोमापवाऽनुवादः कार्यः—

पञ्चिग्नित्तयाः सन्तोषयपि कथयन्ति नो मदुपदेष्टम् ।

याम्तेषां स्वैरकथास्तथा पय मयन्ति शास्त्राणि ॥

यदि न स्वाम्नरपतिः सध्यङ् नेना नमः यजा ।

अकरों चारा अलपो विमयेतेह मीग्यि ॥

५—अतुर्यभागेनायस्य दयवर्म्म प्रयर्त्तयन् ।

अतिशं चाद्यमपरो नरो ह्यर्त्तं होयने ॥

इष्टां मायौ मिथं मित्रं पुत्रं आनि कनीयमम् ।

नित्तयाखिर्न पश्येत्तु तथा नैमित्तिकं प्रमुम् ॥

क्तां कथां नयोः प्रयागपरिवृत्तिः कियताम् ।

६—पद्ये इमे परिशोध्य अनिलेक्ये—

परेवामाभ्रमो चैव योऽनिघार्यं वनायनम् ।

कार्यापोतिष्ठते मोहादापदः स समोदनि ॥

शाग्नितुदयम् नप नास्ति न सन्तोषान् परं सुखम् ।

न तृप्यायाः परा स्वाधिर्न च धर्मान् परं सुदृढम् ॥

सन् १६१८

निदान्तर्गुह्याः स्रोपत्ययान्तगागे पशनाः ।

१—उपेदपीयनि, पाश्वर्म्, पुष्पाकिला, रामस्वता, तीर्थ
पयु सन्निवद्याणीं प्रदशेत ।

२—पुण्या, अनिसखि, निगुताम्, अकरोत्तम्, यथा लि
करोताम् ।

३—अतइवान्, अनिरयय, प्रतीतः, दक्, वेमिनी,
[७१] मयूर्यकम् पत्तानि साधयन् ।

४—समस्येमाने द्वयेदत्यवाधिनी सुध्यदध्मीत्यादि

सामर्थं निरूप्य तत्तदुदाहरणानि कुर्यात् कुरुत ।

१—अनिर्वाचनी, नागार्जुनयो, ममायी, पद्मिनी, कृष्णकी, चला-
द्या एषु धार्मिकप्रयोगप्रदर्शनपुरा-र विद्येरवाप्याण्यु-
दिशन्ति ।

सन् १६१८

व्याकरण-न्याय-धर्मादिपञ्चमपरीक्षाम् किराते मर्यादाः ।

१—यन्मि वाङ्मय न यतो न मन्मथना इत्यादि

२—शुभानुत्तममनुत्तमवाचनः इत्यादि

३—द्विचित्रमिच्छा चद्विचित्र इति

४—अविरोध परस्व भूतयोम् इति

५—द्विचित्रमिच्छा चद्विचित्रमिच्छा इति

६—लघु वृत्तिनया मिच्छा वनम् इति

७—नान् भूतिवाच्यमनुगेऽपि वृत्तम् इति

८—धर्मादिव्याप्यमिच्छाचयेना इति

एते मर्यादाः सुखदं कथासंदर्भपूर्णकं दण्डावयवमनुसृत्य
व्याख्येयवस्तुचोऽनुसमासवद्वर्णाया अपि प्रदर्शनीयाः ॥

सन् १६१८

सिद्धान्तकौमुद्या कारकादिवातुरर्थिकान्तभागे मर्यादाः ।

१—गतिबुद्धिमत्त्वपसामाच्येष्टकर्मोऽवर्मावाच्यमधिकर्मात् त
न्यायिनि सूत्रं व्याख्यानं येन देशकालादिभिन्ने कर्म न
संगच्छति तंऽप्याऽवर्मावाच्यः न त्वविधित्तकर्मोऽपि, इत्यत्र
प्रमाणप्रदर्शय ।

२—विद्या संज्ञानीते, विद्याय नःमाऽऽभ्युत्थोति, त त्वो तुलाय
मये, तिलेभ्यः प्रतियच्छति मायान्, राजा मत, दण्डा-
रसुहः एषु वृत्तीवादीनां विद्येदविधायकानि सुखादि दर्शय ।

३—मनुष्यनम्, परोक्षम्, सर्वमहान्, कतरःकटः, समुद्रादिव,
वेदा, दिवशा संतुः, वृक्षादिवम् । पादा भूमौ, पञ्चन-
दम् । एतानि सुष्ठु साध्यानि ।

४—रक्षः, वसिष्ठः, अग्निमित्रः, सप्तर्षिः,
 दक्षिणमित्रः, अश्वत्थामः, अश्वत्थामः ।

५—पश्येदमित्येजनि वाचनाये कुरुं गयेत्, उाधर्मयगेय प
बुद्धान्वस्य प्रशस्तनमिनि व्याख्यानम् ।

६—वायुः, सोमः, अमृतः, तक्षकः, गरुडः, मानवः, हनुमन्, अश्वः, साज्जकगणः, रथकक्षा, धातुः, उग्रः, वैश्वः, यत्पुत्रत्यवनद्वयं मद्रियाय कानि द्वयं

का वे =

ह्यकारणन्यायज्यानिषमध्यपरोक्षानु, माये मशनाः

॥—प्रथम भागः निरवतलगागुग-दयादि

२—करोति कथादिमहामूर्ता घषाम्-इति

३—सुहृद्विनातिष्ठत्कन्ययाहृवाहं—इत्यादि

४--स्वयं विधाता सुगदै यगत्तत्तां-इत्यादि

५—इषासंख्याकणयोमस्तुत् इत्यादि.

६- स्वयं प्रथमतः उपेक्षित-इत्यादि

७—संवादिन क नस्तेन-इत्यादि

८-सहजभाषलक्षणासमुच्चय-इत्यादि

६-अथाद्यकैरेतेरथमज्ञमज्ञ-इत्यदि

१०—इत्ता जगामी वमसं वपुष-इत्यादि

अथागतोऽहो एतच्छास्त्रं नैवाधिकैः-तदाप्यैवाहो
आदिना काशमभासमावप्रदर्शनपूर्वकं सूर्यपटं व्याख्येय
नुपूर्वमात्रलेखेऽह्वाभो न अधिक्यतीत्यवधेयम् ॥

सन् १९१८

उपाकरणमध्यमपरीक्षायाम् ।

१—अष्टमस्यसोऽयम् । दाक्षिण्यस्यस्यम् । अष्टमस्यस्यस्यम् ।
कम्, सोऽयम् ।

२-रुचिभम् । सांप्रित्यरुम्-धन्वः-पद्यः-गार्हपत्यः

३-मत्स्यम्-उत्सवः-सार्धं नौमः-प्रास्थिकम्-यैत्रयिकः

-वे० १:—वामादिह-कृष्णम्-मानिहम्-एतेषु वर्गेषु सर्वे
प्रयोगाभ्युदयस्योपायान्तरास्त्विति सावनीयाः ॥

-यस्य ह्यन्तःस्थानि विज्ञानं कदादाह्वयमशुं नयेत्तत् । आलम्बा-
 दधी यदुत्पादयिष्ये कदा भिन्नैश्चर्यै—गुणित्वेमेव हस्तु यत्नानि
 सुखाय युदादाह्वे यत्नानि युदाह्वे कदादाह्वयमशुं नयेत्तत् ।

सन् १९१८

मिदन्नक्षीयः । अथ शदिगण्योऽवस्थाः ।

-यद्वमल्लहन्तराशाः, इत्यत्र यद्वमल्लहन्तराशाः, यतो हन्तादेर्ल-
घोनिग्रह लघोऽमेहत्तुस्य, उपवर्गास्तुनोनोपवर्गमुपहृतेनैव
भिद्धे परितिक्रियाः सेवचिनेनि सूत्रे ननुमल्लहन्तराशा
प्रयोञ्जनाभ्युपवाद्यावाच्याऽऽत्मनाविद्ध्यंयोगोरेषस्वोदाहर-
णानि मदर्शय ।

-कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः कृत्तुः
विधिना प्राप्तेष्वेवमेति न्यायः प्रदर्शिते मयेति विद्यमान-
वाच्यताम् ।

**-अद्भुत.-माहा.-नेह.-घे.-रात्रिनि कलत्पद्मे-आनिश अषः
बधा.-रत्नानि मन्त्रपुंविशेषमुखभूयैकपूर.स्वरं साचरीयानि॥**

-मगन्-मघासोन्-मगासोन्-मघासोन्- मघासोन्-मघा-
सोन्-मघासोन्-इत्युक्त्वा यथाभ्यति तथा ।

-मघतमन्-मघमन्-मघर्तन् मघतन् माघः मघोचन् मघि-
चन्-घोर्तते घर्तन् साधुचमरातः मघर्तमोचः ।

—सुष्पातुष्टिकुम्भारनीनां सत्यप्रतिषेधः—एत्यत्र सुष्पातुष्टि-
स्य प्रयोगजन्यद्वयैकानिर्वादाद्वैकानामावध्या सिद्धि-
रस्ति नवेति सुस्पष्टं निम्नम् ॥

अन र्हेर

सिद्धान्तमुक्तारहस्यः मत्स्यसंस्कृतान्तरागं पदनाः ।

—अमवस्थांमयात् सामान्यत्वं न आनिरित्युक्तं' विरचनाधेत

अथ सामान्यचर्या आनिश्वस्यमयेनि
समयेनसाभावान् आनिश्वस्यमयेन
संगच्छते ।

२—विशेषपरार्थं स्वीकारे का युक्तिः ।

३—अभावस्याभिहरणमकल्पे का दोषः ।

४—किं नाम शरीरार्थं तत्र आनिश्वे वा का क्षतिः ।

५—वायोः प्रत्यक्षं सङ्गच्छति न वा ।

६—शरीरस्य चैवमये का दोषः ।

७—आमनिहरणमस्याये साधयमत्तं कथा युक्त्या तस्मिन्
विश्वनाथेन ।

८—अभौतिकं प्रत्यक्षं कनिष्ठं मरुत्विहारे वा का दोषः ।

अन् १६१८

मिद्वान्नर्होपुष्टौ सुहोःपादिनामपान्मन्मये मरुताः ।

१—नेतिजानि-मनश्चर्यानि-मानये-यनूत-मप्राप्तोन्-यते
ताः विमोहजागोमभ्यामनूतं नाल्यतोषाः ।

२—संस्कृतान्-जानोदि-मनश्चर्यान्-नममजीयतन्
मिदिः प्रदर्शनीया ।

३—सांः युक्त्यागते इति मूले
कनिष्ठं विमोहं व्याख्यायताम् ।

४—विज्ञानगति-मीनगते-ऊर्णुनिविदनि-उनिविदनि ६
मानु मादयत ।

५—संनूतं, वाक्पु-मदयतीन्-स्वाद्यनि एतां साधयत
मध्यगुणवर्णनम् ।

कृत्वादिहृदन्ताग्नभागे मरुताः ।

१—अविमुचिच्छरीनि विमोहं कर्षं कानि कथाणि ।

२—अर्हं हने-आद्य-मदयते-नीलाने, एतुगर्वाद्येवमि
कृत्वा कानि कानि विमोहं कर्षं कानि कथाणि ।

—विममि, तावने, मिघने काष्ठम्, पुन मुद्गके-वपु विष्टे-
यथाप्येवमिषीयताम् ।

—देवम्-वायवम्-अगवम्-अग्रजम्-पतितः , सुमरः ।
१० यथाति सारगस्ताम् ।

—एतेनि दुष्टः, सुष्ठः, वेद्वसि कृतीतीत् जिनेया, धर्म
मदणमस्ति मेव मव्यावने, नर्मरोनि किं गुणः स्नायनं सुष्ठम्
कुप्रायानि केन चाभिप्रायेणोपदिष्टतानीमानि बाह्यानि ।

सन् १६१८

अनुशादे मरनाः ।

अशिलिखितवाक्यानां भावगानुवादः कार्यः ।

मिदिन धनजननगृहो मगधा नाम जनपदां महात्, यत्र
शालीन् मृगादलाभोत्तमवस्तुनामादर्यभूना पुष्पपुरी नाम
नगरो, यस्यां दृष्टिनामानिसम्भावा मदायनाया, नजहमा नाम्ना
माग्ना ज्यन्तलनरसी हंस इव राजा बभूव, तस्यापरा वस्तु-
मनीयमाप्तावि वस्तुमती सुखिमति राजमहिला बयश्च आद्वयकु-
मीनः प्रयोद्या मग्निवरा आनम्, कदाचिन्मगन्तिनमिधिवनि-
मैगधाधिपतिः मनिसारं माननार मालयेन्द्र विजेतुं प्रवर्त्तन
इलेगमह कर्ता वीररत्नावनार इव नजजनपदमरीमनीम् । दूतगु-
णात् एनदाकर्णवताकर्णयंभ कर्णवर्द्ध भेरीवाहं महामादितिकः
सोपवनहर्ष रिपुवर्षमसहमानः सहमानो महोदधेः मूलेलेहं वेला-
निकागता अनुगृहसेव्यबलेन नयिमहोमह एवकेनू रिपोरंदिन-
धमवातरत् ।

अशिलिखितवाक्यानां संस्कृतेनानुवादः कार्यः ।

वाग्ध्वंय में प्रमिष्ट यथाति नाम के राजा, विष्टेन ममाव
शाली धर्म, गर्ध भीरु कर्म इन पुढगर्धों के सेवन में प्रवीण
हुये, उनही मनोदृति सामाजिक सुखों के विरचाल तक भोग
करने पर भी एन खी नहीं मनीन होनी रही, वनके केरी में

रथाही के स्थान में सकेती वृद्धता को मज्ज काली भी यो
 विषय भोगों और सुखा को वृद्धा अपनने योग्य भाव ही
 दिखाने लगे, यह शरीर के शिथिल होजाने से कुछ दूर
 नहीं मकने से रच्छा रहते भी विषयों का उपभोग उपा
 नहीं कर सकते थे इन कारणों से सब अनुकूल साधन होने
 प्रायः दुःखोंसे घनीत होते रहे । एक ब्राह्मणने उनको इस क्रम
 में देखकर उपदेश दिया कि यदि उनके कोई लड़का
 युवावस्था में देता तो फिर कुछ काल तक वह
 इन्द्रियसुखों का उपभोग करते और यह सन्तानपिता
 पालनकर संसार में कौनसे बिरकाल तक भ्रमिण होता ।

. सन् १६१८.

व्या० न्यायवर्त्योतिपमध्यमपरीसायाम्, व्युत्पत्तिप्रदर्शनै ।

१—पद्यवोरपस्मनशेर्दृष्टावयः कार्यः—

इदंकीर्तुमोदमानि हरेः पुण्यातु 'या धियम मये शोभ
 दत्त मुद्रमिव धिया दक्षमाणा सुनीमेण मीमाः परक
 डमिना अशक्तास्नापदे गन्तु' ततो निन्दो प्रकुर्वते ।

२—पद्यवोरनयोगमिश्रायः स्फुट विलिङ्गनाम् मानान समान
 तममा कदोऽस्मीति विख्याप्ती दूरातोदः परिच्छेदो विनी
 तीहि वाक्यः । गुरुषु मिलितेषु सिग्मा प्रणमसिं स
 सना समेतु समा । उचिनशासि तुले कि तुलपसि
 फलैः कनकम् ॥

३—प्रशान्तशरीरस्य किं किरण्यग्नि संहता । शृतीक
 हस्तस्य पारिवारा इवावयः ॥ परं पारिजमस्याः प्र
 द्विमयादिह । कृशतागिमता देहे पीतता ननु
 अत्राभ्ये रेखाङ्गिनाः न पदानां विमदोयिलेखनाः ।

४—कदोऽस्मीति विख्याप्ती दूरातोदः परिच्छेदो विनी
 रथाध्याध्मानप्रकरः कवित् । कीर्तुमादीदि

यथावे हनिष्पुष्टिम् । न तथेतिवाप्यते प्राचां प्राणिभिर्हि-
 यथा यथा । अहोपायान्महामिद्धि रेतमन्त्रफलं महत् ॥
 -पयपोरेतयोर्हि दो भाषयानुवादः कार्यः । मान्या एव हि
 मान्यानां मानम् कुर्यान्नेन तेनरे । शम्भुर्विभर्ति मूर्ध्नेन्दु स्वमा-
 नुरनं त्रिपुष्टिः ॥ महतां नादयः तेजो यत्र शास्त्रमत्यनोन्नतः ।
 अस्मिं यस्मिन् प्रकाशेन तारकादि विषयजनः ॥

(क) अत्राप्यप्ये त्रिपुष्टिरीत्यत्रको घातुः, तस्य लोटि
 मत्पमदुन्दैकयसने कोटयः कर्षं मयनि (ल) द्विनिर्वे-
 सनीकृतः, पितृकृत इत्यत्र महानिमृगयोः शुम्भयोः प्रथमा-
 द्विपु निस्त्रिपु विभक्तिपु कृपाणि विलिखनताम् ॥
 -शुद्धदति सयेगे विजय निरदोदये । उमयोर्दुःख द्वाविष्य
 को भेदे शत्रुमित्रयोः ॥ स्वामन्तेर्वा जगन्तेर्वा कुलस्तेर्वा
 पयमया । येन हृदिस्थो मययान् महत्प्रापयन्ते हरिः ॥
 शत्रोनादिमी मयवक् पतिशोभनीयो ॥

सन् १६१६

सिद्धान्तकौमुद्याः श्लोप्रत्ययान्तभागे यदनाः ।

-प्रादकागीयनि, मत्तत्रा सीताम्, पुंस्त्वुचः, सविस्काश्यति, गो
 कटपुन, एषु सविस्कावालि मयशयत ।
 -उमये, दयः, निच्छु, भोवाप, ययुता एतां सिद्धिर्निरूप्यताम्
 -यमायो, तादक्, अक्, असुक्, अत्युच्छेसो एनानि साययत
 -इयाप्यानिपदितादिनिमृष्टे इयाक्मदयस्य मयोन्नं ह्युदि-
 बुदत ।

-यद्गगने बुधकोनो कदमापो शकटिः सुखापीता एषु विष्टे-
 योपिमुदितयत ।

सन् १६१६

सिद्धान्तकौमुद्यां कारकादिचातुरर्थिकान्तभागे यदनाः ।

-कर्तुः किं मयोर्यद्वचनानोतिमन्त्रमुपपादयन्त्यमः

-मन्त्रो योऽथ इत्युपवीगः सर्गाद्वैः संवृत्तेऽपि ।
 धिरं न महते जगत्तुं परेभ्यो भेदशुद्धया ॥
 -माभीषन् यः पञ्चमया दुःस्वप्नेऽपि जीवति ।
 तस्यात्मनभिरैवास्तु जगतीयलोककान्तिषः ॥
 -निरुद्धयोपधामागमारा वा इव धनम् ।
 स्वपदभ्यास्तु दाशर्हाः पुनी मादिधर्मी द्विवः ॥
 -कर्मचेदामुत्तुहः प्रभुशक्तिः सजीवयोम् ।
 प्रसाधलपूदम्भुषः कर्मयुवाहयादयः ॥
 -रगाश्च स्वभादकमिष्टमिष्टैः स्वर्गानु विरयप्रतिविद्धमार्गम् ।
 महात्माः पुण्यस्यं जगद्गीर्णं जगन्नाथ इवाधिकृतः ॥
 -कला इवामः सकलाः स्वतानिद्वन्मवम्भीपतिनातिगताः ॥
 यो देवनाञ्जानिन्धेय दामुं न गीदिलेग न च रादिगोशः ॥
 यत्तु अमलतेऽपि इवोक्त नैः शक्तिस्तदम्भीयाऽऽदितोऽपि
 विप्रहृता तन्वादिनिर्देशपुंस्वर एतद्वाक्येन व्याचरेयाः ।
 ॥ऽऽनुपूरीतेऽपि चाभो न भविष्यतात्ययधेयम् ।

सम् १६१६

मेदान्नसौमुगं जुष्टोन्वादिनामभात्यस्तमागे मरुताः ।
 -धत्ता, शास्त्रम्, गन्धिष, ममङ्कन, अतिधन्, एते
 प्रयोगा विशेष दावोवम्भानपूर्वकं साधनीयाः ।
 -अप्युत्तम, संवत्सरास्तु, एतिषा, अवीविद्धन्, अजीवयन्,
 एतेषां चिद्धिः प्रदर्शनीया ।
 -अशुशुवन् अश्वजीवयन्, ईप्सनि, अतिनिधिनि, एषां साधन
 प्रकाशः भाधुनवादिनीयाः ।
 -पंजुराते, शास्त्रवते, अवोभूरीन्, सास्त्रगीति एतानि
 साधनानि विवक्षन् ।
 -यशायते, स्वमनायते, शास्त्रयति, एते सर्वेष्टेर् साध्याः ।

सन् १८१६

मिद्धान्तकौमुदी कण्ठादिभागे प्रथमाः ।

१—आनुते, यिनपते, संयिमे, कुञ्जशतानि मुदुक्ते,
यदाद्यस्यमिषीयनाम् ।२—कर्मयत् कर्मणानुत्यक्रिय इति सूत्रस्य
हणम्, सूत्रकर्मणेत्यस्य वा निष्फलम् ।३—पुगमुदुक्ते, इच्छेत्, मा कारीः यषु
अनुपगम्यो ह्यस इति सूत्रे कर्तरीत्येव भावकर्मणोर्भाक्
इत्यादि फक्कवा यिदुद् व्याकृत्यनाम् ।

४—मय्या, ताया, द्विकः इनु मेहः एनांति साययन ।

५—तांरायिर्ज, सनययनः, शिरोर्निः पनांति संसाययत ।

सन् १८१६

व्याकरणस्यायस्यो नियमध्ययनीशायाम् अनुवादे प्रक
 षधे।लितिलिखवाक्यानाम।प्येगाववाऽनुवाद्। वाक्यैः ।
 काभीन् कुञ्जविष्टमं महाचतुर्कां तामैकः शृगावः ।
 य वदाद्यन् मूनं मज्जं देवरावावादिनवान्, कठिमेव
 य मज्जं म् गेलुमवायन् केवलं यिनो म्मवायीन् । यवा
 मदे इयवनतः सयान् कठिन् निहा मज्जदेगमात्रताम, म्
 कथं यद्वज्जुनवा ततो विष्टम साण्डुज्जुनवा मज्जयवा
 ज्जितः प्रीवाय, इवादिन् मज्जदेमेवायं सर्वजितः मज्जायवा
 वरोन्तु मवानिति, किञ्चिद्वानाहमयंन व्यावादिनं मज्जय
 म्मुदवाऽन्यत्र मज्जा, यममूने च मज्जान् पुनयोऽप्यादि चर्च
 मज्ज ममानतः चतुर्कथं न निद्वानावादिनमामज्जितं म
 दिद्वन् व्यावमज्जयवायाम, यमाममज्जं मज्ज विष्टरोऽपि
 म्मिद्वदेगादागतः, मज्जदेव मं वापुः।देन व्याह वायोचर्च
 मायान् मज्जय मज्जय, मज्जदेरे निद्वानावादिन म्मवायाम
 न मज्जायचर्चुनि, मज्जं चार्चं इमिमःकडा निपुर्ण वदामि नि

यथापुष्पं मृगया प्रस्थातव्यम्, इति । यावत्तु स निवृत्तः
 देवं गच्छयामं हिरण्यं तावदेव वक्ष्यन्तः स तारत्वरैर्लोचान
 च क्षेत्रेनागवत् स विद् इति एवागच्छन्तु रक्षय्यते इति, ■
 मद्रुवायै कनरिशामो द्वयतरं तन्म मदेष्टाद्वयामन्
 तैश्च सर्वान् वक्ष्येतादृवि बुद्ध्या मनार्थं तद्गुणप्रमाणं यथा-
 णिमुपबुभुधे ।

अधोलिखितवाक्यानां स्वस्मृतेनानुवादः वाच्यः ।

किसी जङ्गल के एक भागमें अनेक जलवाय जीवों से युक्त
 एक गावाँव था जहाँ पर अम्ब ही से रहता हुआ एक बक
 जना को प्राप्त होगया था । वह अचम्भा के स्वभाव से चलने
 चलने में अत्यन्त ही रूढ़ होजाया कई एक दिन बिना आहार
 हुआ । एक दिन लुका से बोझिन होकर आँखों से आँसू
 झा रहा था कि एक कंकड़ा (कुलीर) ने उसके पास जाकर
 पूछा कि मान्य आद भोजन की चिन्ता नहीं करते और बैठे-
 सोते रहते हैं । उसने उत्तर दिया कि वेदा अच्छी बात मूने
 हूँ—मेरी विलम्बित कुछ आश्रय के आहार से हटी हुई है ।
 अब उसने हम विनाश का कारण पूछा तब उसने कहा कि एक
 हृत्संहिता के आश्रय वाले उपासिता जी ने बनाया है हि चारह
 वर्ष तक भूमि पर जल न बरसेगा—रक्ष करारहु पापुष्पों की
 रजिकर वनन पुन कर मैं आहार छोड़ कर शरीर त्यागने के
 लिये उद्यत हूँ । अब सब जलजन्तु मिलकर उपाय पूछने आये
 । अब उसने एक समीप में गहिरा जलाशय बनाया और यह
 भी कहा कि जो स्वयं नहीं आ सकते उभरें । मैं वहाँ तक पहुँचा
 हूँगा ।

सन् १९१६

यथा० न्यायउर्वातिपक्षपरिषासु ध्युन्यतिमदर्शने मरनाः ।

१—पद्ययोग्यार्थदर्शनायः मदर्शनाम्—

अभिमनोदरस्य स्थितिं विद्वद्भिषदयोर्मिश्रयन्त्याचक्षताम् ।

‘मशान्मा हम् यजोभ्याम्यं स्वाधारा द्वि मावयः ॥’

काङ्क्षमाह्लोययोगेन यद्गुणान्मयनिशुषुम् ।

करोति प्रलयं लेशमीनादप्याः स्वीन्यमाणम् ॥

२—अधिकांशो न योऽभिप्रायः सरलसंस्कृतेन विस्मृतताम् --

गुणयुक्तः दुःखभो वाणिज्यिकः कृते मर्यादा यथा ।

निगुंतां दुवि भूतः पश्य जगैः शिग्वि धार्मिक

सौदार्ढ्यं देवाणां मुखाय नमः ।

नृसंभामिनि कोट्यश्विन वरीशानिकयोगतः ॥

१—सधरुमपी नमोर्दिग्दीमायवाङ्मुवाहः कायः—

कमलकुलाञ्जलिगङ्गाकान्तिरविनिधुनादयि नमः ॥

सम् । पणिगलममलमनसां च चलनि पुंसां शुभाभेऽपि ।

न योऽन्नमर्शं नृदं वाप्येतामक्य मृष्यावा ।

म.मुप.व. क.पा.मै.श.भै मयजि मा.व.ः ।

४—इति कथं यत्तु योऽप्येवमस्ति हि ननु तदा नीचता। केवलं विनया-

सप्तमा विनिर्णय कार्ये वगणा न प्रकाशयेत् ।

आयुर्वेदसिद्धिः यथाऽयं यमः सिद्धिर्न जायते ।

यथा कृत्स्निं यथा कर्तुं तदनुकूलं कर्मणः ।

वाराणसीदुर्गसंरंभरी। तां गङ्गायां निवारय ॥

44 1830

मिदान्तर्गताः स्यान्त्यगन्तुभागे मरुताः ।

[illegible]

— इत्थं सूत्रमिति चि । कोटयानि च नि । इत्थानि अनुव्रित ।

—स गायत्रं वन्दे अथानुष्ठापयन् परमात्मनो मयति नमः ॥

इ.स. १५५३

॥—वाचः सोममिवाकीर्तिरुवाचुषोऽथ मयनि नवेनि नमसि

बुद्धिमान् ।

[illegible]

—संस्कृत-भाषा-विभाग-का-अध्यक्ष-का-नाम-का-अन्तर्गत-का-अन्तर्गत-का-अन्तर्गत-

-**गङ्गाजी** काँच के माछोंके हाथ क आदिहिन बसायेंन ल द।/रम ।

—**ପିଣ୍ଡା, ବହନୁନୁ, କାମାଦି ବୁଦ୍ଧାସ, ପାଣିନି ବୁଦ୍ଧାସ ସମ
ପିଣ୍ଡାଦିନାଶନାଶନା ।**

— १६५ —

धर्मो रक्षति रक्षितः ।

—सामाजिक न्यायः समाजः त्रिभिः हि भागैः प्रभाज्यते ।

॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतायां अष्टादशोऽध्यायः ॥

अथ १-५ व ११ प्रसंगेन हि अत्र, श्री का कथा सदाव्ययं दत्तं च ।

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ गायत्री ॥

—एषा हिन्दुनामोऽहम् इत्यादिपञ्चाङ्गुलिः । अविमर्शं कृत्वा-

मैत्रेयः कथमेव जनेन ॥३॥ एवं नामान्तुनोवाधेयं न पुरःसरं

मदावाधी बलशक्ति ।

[illegible]

दूरवर्धमर्णो नालुंतीवः ।

५. नील सौमित्रिणः स्वर्गात् सध्यादीन् जगदुमेविवाम् । अरयो-

अथैतन्मन्त्रं पठन्तः । अथैतन्मन्त्रं पठन्तः । अथैतन्मन्त्रं पठन्तः ।

—अ.नं.३(सिख) धर्मशास्त्रानुसारेण विहितमवश्यम् । का.पु.सू.पा.द.

पञ्चाशीतत्पञ्चाशुभागम् ॥ कस्योक्तिरित्यं कस्याप्येवम् ॥

सन १९२०

किरानाजुनीये प्रभाः ।

- १—अमकमागवयतो यथायथं विमज्ज मवस्था इत्यदि ।
 २—अथादयेषु अमराज्जनोदितं भवत्यधिष्ठेन इति ।
 ३—दुःखमगं यामननां यथोपनाः सुदुःखं प्राप्य इति ।
 ४—अत्रिनामुदकं सुमेधया शुद्धस्वभावः इति ।
 ५—शिवमौदधिकं मरीचयो कवनिष्ठातिम् इति ।
 ६—विधीयतां अमवनाममर्यादां यथोपवत्तामिति ।
 ७—अमराज्जनोदितजार्पणानां प्रेक्षा इति ।
 ८—उद्गोदितो नास्ति वाक्कथंश्च इति ।
 यत्नेनान्तर्यामिणस्तु यथासंभवे, समाग, विमज्ज, केवाः प्रदर्शनी
 नर्तनगणानुपदेशमेन वा केवलान्तर्यामिणस्तुमेन न साक्षात्
 ज्ञान इति ।

7130

कारकादिभानुभिस्तन्निगिद्यन्तर्होषया मरणाः ।

- [illegible]

अदिमो रविकिरणगणो माया संसारकाणो ते परमा ॥

॥—समेसुपं ग्लगुनेननुजे मसुजंगुः समसुजुनिरिरे निपेदुः ।

आम्फोष्ट्याश्चक्रग्नितलेद्देत्तुर्नैकदुर्निवयुः समायुः ।

६—ते गमेय मरमसं पण्डितस्तु हस्तिना ग्लुपमाश्रमे ।

कदा ननुपनिमसमूयत्पनिमदुमातसा धीरवम् ॥

३—उदका ददतिरे बीमा मरुतुसाऽसिधं शिवाः ।

अथमाये च मही नामः शयङ्गे चाऽशुभागमम् ॥

॥ - ११ तानुदुपुदुस्तान् मासं ये मुजंगुः १५० ।

कामायाञ्चकिते कामाह्वयतस्तुष्टा निशागताः ॥

६-त्यक्तं। संविद्युरंतान् बाह्याविशिष्टिने ।

सागरमुत्तमोऽप्यसि सर्वशुभाहवभिनिम् ॥

(घ) एते भानु रायन् विगेंगनिर्दुग्धपूर्यद्वेषाजनेन मिदल-
प्रभागात्तानि स्वाधुनमनंविगेंगश्च वदन्तीये ।

(क) मगमे मडादे-मिमिनि नामदेमुना । द्विरीपे मडादे
न कर्म दमिनकलदम्य दपुल्लना ।

मिदान्नमैश्वर्याः शैविष्ठादिद्विगुणवृद्धिप्राप्त्यभागे वा ।

१-नाम्नीपुदका, मुचमात्रम्, रीमाम्, रीमः नीमोद्दामिक,
मागोस्त्रीया, दृगाभिवः, सिद्धमयम्, दृगम्, नीमाम्,
दृगो नमूच मागुचम् यथापठ्यम् कथमेतं वदितारं
मदुम नर्योयानि ।

—विष्णोर्वाचनम्, वसुधैवकुटुम्बकम्, नानिबन्धनम्, वसुधैव
 कुटुम्बकम्, विष्णोर्विष्णुम्, नानिबन्धनम्, वसुधैव कुटुम्बकम्, नानिबन्धनम्
 नूनं च यन्मति सोऽवाहन्तीति ।

—न निवा, निरे, रंगन, गेदरन योना रतिरहाये
समूह रंगीनीयाः ।

—वसन्तः, शरदः, वृषभः, कर्कशः, मेषः, ईशानादीनां, त्रि
ईशानादीनां च विमर्शनात् ननु नास्ति ।

- २—उपक्रमने, निश्चिन्तिते: गर्ह प्राप्तिने, एवं पुत्रप्राप्त्यदत्ते, एवं
पदकृत्यमात्र निनिर्दिष्टप्रत्ययमिनां ह्यस्य एव तुल्य वि-
हितः, इत्यादिकेविकेन विमुक्तं व्याख्यायनाम् ।
- ३—अन्यो पदे, अन्यम्, मादृशं सचू, उपचयम्, एतादि
मात्रेणाम् ।
- प्रत्ययः, आम्बुम्, सत्यकृतिः, विहगः, शीतभोगी, एता-
दिति ।
- ४—धृतिशब्दीयैरात्ये, उपदेशकृतीयायामेते मूत्रे माथे संशय-
संगे सपदकृत्ये इत्यादिवायेनाम् ।

मट्टिकाज्यस्य २९-२०-२१मर्गेषु वा ।

यद्यप्यत्रमर्गस्तिष्ठेत्तत्राग्रे रात्रयस्य न । : १ ३-४
यद्यप्यत्रमर्गान् श्रीदेमदहमिलद्विगर्हितम् ॥१४ ॥
अस्मांति दक्षमकुम्भेन निदमम्बुरिन समाधिमन् ।
त्यं रात्रा रक्षता लद्धामयेदेगा विगीयन । ॥२४ ॥
उपशाम्यतु ते पुत्रिः विगृह्णित्वैरुकारिषु ।
लघुमर्गेषु दोषोऽयम् यन्मृजो निदनेऽयमौ ॥३४ ॥
मृजं दुःस्वदिदमोग्धो रात्रयानां वनिः सुषम् ।
मवनादजिमुम्भो त्वमन ऊर्ध्वं व्यवेशमनि ॥४४ ॥
त्यदाद्भवत किं नास्याः शीलं संवगता चिम् ।
अनुविध्यन्त वा ज्येष्ठाः कामेन यद्वना न किम् ॥ ५ ॥
आर्यस्य दद्य यत्र श्री कृष्णाऽम्बरमेकमे तत्र ।
शानादस्यो निष्ठागो किं यमाप्याया फलम् ॥६४ ॥
मपदसाधननिर्देशं व्याख्यायनामिमानि वदामि । सकृन्ति-
त्येति ।

व्याख्याकरणार्थानिपत्यमासीदागुं अनुरादे मरुताः ।
अथैविविजितवाक्यायमादरेमावशादनुवादः ॥१४॥
अथिदं माव्यवधिद् कृतमिदं प्रामाण्यद्वयम् पश्यन्त्येति

अनु १६२०

न्यायन्या० ज्योतिषमन्त्रपरिषद्मन्त्रयुक्त्यतिशद्दर्शने प्रदर्शनाः

१—अथस्तनपचोर्दण्डाभ्ययप्रद्वयनीयः—

मदोपशमनं शास्त्र सप्तानां कुरुते मद्म् ।

अष्टादशस्कन्धे तत्रैव उलूकानामिवावधनाम् ॥

स पुमानर्घवज्रगमा यस्य नास्ति पुनःस्थिते ।

नान्यामङ्गलिभ्येति सद्भयायामुपनाऽङ्गुलिः ॥

२—श्लोकयोः एतयोः अभिप्रायां विनिश्चयताम्—

गतास्तुगतिको लोकः बुद्धिनोमुपदेशिनीम् ।

प्रमाणयति नो धर्मो यथा गोधूमपि द्विजम् ॥

प्राचुर्येणैव मांलिभ्यं दोषः कोऽभीष्टवर्जितः ।

शारदास्य सुसार्थं वद कुमोपयुज्यते ॥

३—अचिराधिष्ठितगण्यः शत्रुः प्रकृतिश्वकदमूलत्वात् ।

नवसंयोगविधितस्तदर्थं सुकरं समुपेतुम् ॥

नाहर्गायसि निवध्जग्नि पदमुन्नतचेनसः ।

येषां भुवनकामेऽपि त्रिःस्त्रीमामो ममोत्थाः ॥

(क) अत्राधिराजकुमारानां पदानां विग्रहा विश्लेष्यः ।

(क) यथातेर्लङ्गितो इषासि निव्यन्ताम् ।

(ग) भारतीयसीलन कः मुद्रा ? तस्य त्रिषु लिङ्गेषु केषु लिङ्गेषु लिख्यते ?

४—तद्ययोरेतयोः प्रयोगपद्धतिः कार्यः—

विहाय पौरुषं यो हि दैवमेवाथसम्बले ।

ग्रामादतिद्वयस्य मूर्ध्नि तिष्ठन्ति वयसाः ॥

नोभिर्विप्रैश्च वैद्यैश्च सतीभिः सत्यशदिभिः ।

अनुपपेक्षा नश्वरस्य सतमिच्छित्वेन मदी

५- अष्टाक्षरपरमप्रादुम्बदीमाषवाडनुषादः कार्यः—

यथा हि मन्त्रवैश्वस्ययज्ञतथापविश्यते ।

एवं अस्मिन्महाकाव्ये महाभारते न चरति च

दिए। यह कहकर उन्होंने श्रीकृष्णक। निवाहक।

ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

१—कथं गमयामहे नारायणं पवित्रोत्तमोत्तमम् —

१०००: दिव्य वाजिपदादस्या सुखाय तन्मह्यदाः धीमवः

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

६—आचार्यः प्रहस्य प्रणिहत्य चैव । उपायमानो जने ।

आर्येन्द्रस्य वरदा अहिम्ना विद्यामणि ।

WILEY

मिहिराचार्याः रत्नोद्भयपालभागे यदनाः ।

१—दूरी, पत्नी, छटि, मिहन्तु, मन्वाम् एनादि साधनीयानि ।

२—कल्पनात् विद्मः । यदि सुधोना, कञ्च क्वादि, कपदेष्टे विद्मः ?

अथैव, विमलदिवी, यन्त्रानि व्यासपेयानि ।

१-आराध, चर्याधमेन गन्ताम् . गार्गी, आराधमर्चनमन्वाद्यर्थ

अथः, अथः अथः अथः ।

४—शङ्खानाम् कुर्वन्नि, सर्व्ववर्त्ता, एते व्याख्याः ।

४—राधा, प्रह्लादः कृष्णान्, साक्षात्, एतेषां साधुर्व्यवसायम्

भट्टिस्तप्यै मयमभन्दै वा ।

१—इत्यावधानं गृह्यवेदि गीरी मर्यादावेद इति संक्षिप्तं ।

[illegible]

अथ हिंसा निवृत्तिं संस्थाप्य सर्वं व्यावसायिकम् ।

१—तद्गुणव्यापकं यत्प्रमाणोक्तं साधितं नातिशयोक्तिः ।

स्वधर्मज्ञानमिति च श्रीनिदेशु स्थाप्योत्पत्त्याभ्यामुक्त्यद्वासाति ॥

इहं समाप्तमदर्थं शुद्धमर्थं व्याख्येयम् ।

१-विशेषतः दुःखानुभवानिभिः प्राप्तैर्नृपाय विहितं ददन्ति ।

अहर्षसंभाषितैर्मायैरुचिपुमिभिः प्रविनाम् ॥ गोष्ठान्

देवद्विने १०, अथवा अष्टोत्तारं पद्यम् ।

४—गृह्योक्तं गङ्गापुत्री तपोदं कर्म कर्मोक्तं गङ्गापुत्रीपुत्रेण ।
मा मां प्रयुक्त्या कर्मकर्मिणिषुने प्राद्वत्तं गङ्गापुत्रीपुत्रेण
प्राप्तं ॥ पतिनेत्यं कुम्भोर्निर्माणस्यकर्मं प्रदत्तं तपं कर्म
तपेत्तम् ।

५—मात्रेण तप्यति तप्यत्या दिवने दत्तत्तम् न वा ।
सं शृणोति न नोक्तानि विद्याभ्यो विदितेतिद्वयः ॥
इदं पञ्चमोऽनपुत्रकर्मं दत्तत्तम् न वा ।

मन् १६२१

द्याकरणाभ्यापडर्षानिपमद्वयमरीशानुक्तिगते प्रश्नाः ।

१—द्विर्गो विद्यानायविद्यातुमिच्छते गङ्गापुत्रीपुत्रेण विद्यामपुत्रेण
संसीधुपौशार्थविशेषगामिनी विनिश्चिनामिनि वाचमा

२—महोभूतांमकर्मिनिधरेःक्रिया स पेद्वनिःशेषमयेवितक्रियाः ।
महोदयैस्तस्य दिनानुचम्बिनिः पत्नीयने धातुमिधेदितं फलं

३—इमामहं पेद्व न तावकी धियंविशित्रकृताः कलु बितवृत्त
विचिन्तयन्तः मयदापदं गङ्गापुत्रीपुत्रेण प्रथमं समाप्य

४—प्रथमः कलु कोशदग्द्वयोः कृतपञ्चाकृतिनिर्गुणं नयः ।
स विधेगगदेषु दत्ततां निपति मोक्त इयानुदत्तते ॥

५—धनमप्यधिगम्य ये विष्णुं विनयन्ते न शरीरप्रमत्ता ।
ऊर्जयन्ति चिराय संप्रदायपश्यन्ते कलु चापलाप्रथमं ॥

६—इयंकोदितस्त्रिपमयूखविभांभितोष्ठ-
स्तिष्ठन् मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः ।

तप्यन्तमिदमभिना गुरुमंशुद्राजम्

सदमीमुवाह सकलस्य शशाङ्कमूर्तेः ॥

७—सुता न यूयं किमु तस्य राक्षः सुयोधनें वा न
यस्त्यक्तवान् धः स एषा बलाद् वा मोहं विधत्ते वि

भिलापः ॥

८—मा गाधिरापैकचरः प्रसादं वसन्तसंज्ञाप्रतिष्ठेद्वि देहे ।

मातर्यंगगोपदनामनां हि स्वस्मिन्निष्ठापुत्रविमानस्यानि ॥

(घ) दशकमेव सुखावशेषः सर्वे स्थाकाः । केवलाम्बु-
वर्धनेन दशकानुवर्धनेन वा साहचर्यम् इति ।

(ङ) अनुगम्यमानस्यभ्यासान्ताप्यं सरससहतेनसेहयम्
मन् ॥६२॥

कारकादिवातुरविज्ञानं तामं विद्वान्निष्ठापुत्रां यथाः ।

१-प्रार्थनया, चन्द्रिदेवान् रुद्रं, सवतां कालं, अथयनेन
वसति, भक्त्या चान्यनि मातृ हविः, रुद्राय ईशते, यागाय
यानि, यति हरेः स्वयारा, मरिचा भयवम्, एतेषु कारक-
प्रकाराणां विद्वान् विद्वान् ।

२-शुक्र इति, वहिर्बन्धम्, द्विमुत्तम्, धाम्यायं, सर्वमहान्,
दलनेच्छका, पूर्यद्विह्वयम्, रुद्राह्वयम्, योगमिन्दी, कुपु-
र्या, ईश्वर्यम्, एषु ज्ञानियमानमभयविधानकानि ।

३-तत्त्वविज्ञानम्, उपदृष्टा, वाह्यदृष्टि, मन्त्रात्मकः, पुण्यनेत्राः,
तत्त्वज्ञाना, अनुगम्यमाना, सुगन्धि, एते कश्चिन्मिच्छन्ति

४-विष्णुपुरम्, पादद्वयम्, वक्ष्यन्, विष्णुपुरम्, राजवर्च-
सम्, स्वभवेनम्, द्विषाया, प्राप्ता, एषु के समाप्तान्-
प्रत्ययान्निष्ठापकानि च कानि ।

५-मौक्त्यद्विः, मौक्त्यद्विः, अन्तावन्तः, आन्तावन्तः, मातृ-
मातृमानुषः, मौक्त्यद्विः, आन्तावन्तः, आन्तावन्तः, एतेषु के
तद्विषयस्य तद्विषयार्थं क मन्त्रिषावकानि च कानि ।

६-शकनंशब्दात्तानुगम्यमानस्यभ्यासान्ताप्यं सरससहतेनसेहयम्
तानि प्रदर्शय ।

मातृद्विःशब्दात्तानुगम्यमानस्यभ्यासान्ताप्यं सरससहतेनसेहयम् वा ।

गोपमानः कुहविज्ञानं तत्त्वज्ञानं प्रत्ययान्निष्ठापकानि च कानि ।

शब्दावमानः पदद्विःशब्दात्तानुगम्यमानस्यभ्यासान्ताप्यं सरससहतेनसेहयम् ॥ १ ॥

तद्विषयानि मूला हि त्वं विद्वान् मौक्त्यद्विः ।

ईदित्वं परस्त्रीभ्यः स्वधर्मो रक्षसामयम् ॥ २ ॥

बहुधा मित्तमर्मापो मीमाः खण्डसादयः ।

अमेवगुं वर्त्तमाने प्रतीच्यां चन्द्रमण्डले ॥ ३ ॥

यत्स्वधर्ममधर्मं त्वं दुर्वल प्रत्यपद्यथाः ।

रिपो रामे च निःशङ्को नैतन् सेनकरं विरम् ॥ ४ ॥

समिद्धशरणा दीप्ता देहे लङ्का मतेश्वरा ।

समिद्धशरणा दीप्ता देहे लङ्का मनेश्वरा ॥ ५ ॥

। धर्मो महत्यान् विरुतः स-मुद्रो धर्मो महत्यान् विरुतः स-मुद्रः ।

धर्मो महत्यान् विरुतः समुद्रो धर्मो महत्यान् विरुतः स मुद्रः ॥ ६ ॥

गच्छन् स पारीत्यकिरणशोभेः कृष्णशिरसांस्तानि नन्दनपुत्रम् ।

पुष्पाऽऽस्तरांस्तेऽहस्तुक्कानन्यन् नान् किन्नरा मन्मथिनोऽप्यनि-

ष्टम् ॥ ७ ॥

मुपनमरसहाननद्वयपात्रः पुरुषभिरनभूतो मुद्रवेदान् ।

धर्मविपुलविभीनकर्मनकार् दधनमुद्रमुयो गिरिनदीम् ॥ ८ ॥

एते नृपाका दण्डाभ्येन द्याभ्येषा अपोरेलाङ्गनपद्मा

माधुर्यमकररश्मिपद्मनाभः कोषान्द्वारादिभ्यः यथाशक्तिपद्मे

प्रितयः ।

सन् १६२१

न्यायव्या० उपाधिपमध्यपरीक्षागु माधुर्यपाद्यसर्गप्रये मरनाः ।

१—महामहानीलशिलाकंठः पुंगे तिते नृवान् कंसकुरः स विष्टे

धितोद्गात्रैरनिपायमुद्यकीन्धुषुः दधन्मसोऽमिरामनाम्

२—समुद्रिगन्धः दृग्निनीधुनां धरं यमदानक्य धनार मुविना

अमलप्रागद्विगुणापमं धर्मव्यसं दशरमेवगुणेन निष्कयम् ।

३—विमिन्नरुद्धः कमुयीमवमुद्रमेदेन दधनीय सनुपयधर्मः ।

निस्सगाऽमोपेयशान्तपुत्रकं मकरव्यानाप न मानसं न

४—दधरवप्रादण्ड्यामण्डुः सागानुधरिणीः ।

द्विद्वज्जोषाद्व्याद्व्याद्विनीः रवेद्वयपुत्रः ॥

५—अथो वै. घ इयाऽधीः सर्वाद्भिः संवृत्तमिव ।

विरं न सहने द्यातुं परोक्षो भेदगुरुः ॥

१—अप्रवेगमुगुह. प्रभुशक्ति प्रधीयसीम् ।

प्रहायलपृहाम्नाः फलामुनादपादयः ॥

७—अन्वाहृत्य विद्वन्मोक्षेयस्य प्रलोभयः पदम् ।

विदाहृष्टम् सहनस्मल विद्विषद्विषयः ॥

८—अथास्मलद्वारि विपारिबीधि च्छटाच्छनच्छत्रकुताकुलेन ।

वप्रेण पर्यन्तवतोदुम्बकः सुमेरुवर्माऽग्न्यदमद्वारि ॥

९—अथान्तर्याम्यमुखाग्रमङ्गलमग्न्यलोने इतिनिर्विलोलेः ।

एकपरोपादिनानुमाणा दुःखेन निष्ठाकमुद्वेगानाः ।

काशविप्रदभाषप्रदुर्गन्धुपेकं दृष्टान्दवप्राप्त्याय मैवापिकैर-

लानाऽही नदन्तीयादिनाऽही स्याता दयःकवेयाः । केवलं टीकानु-

पूर्वलेखेऽहंवाभो न भविष्यति ।

सम् १६२१

विद्वान्नर्त्तुयां चैपिकादिद्विद्वत्क्रियान्नभागे प्ररनाः ।

१—देववनकाः, आग्न्यवकाः, एकाग्रम्, वासिष्ठिकाः, गृह्णीयः,

आधयज्ञः, नैवमोपम् एने सप्तमं साधरीयाः ।

२—द्वेष्टाद्विष्टः, कौशकुटिकः, वश्यः, वासेयाः, गायः, वष्टिकाः,

एनयां साधनं प्रदर्शं प्रमथनिर्दिष्टा अर्थाः प्रदर्शनीयाः ।

३—होवाद्यव्युः, आगवाताः, अधिकम्, सपूर्वाध्वः, प्रपुता,

पुताकापोऽग्रामर्त्तुयां, एनानि सोदाहृष्योयानि ।

४—कंग, कुम्भ, वसु, हृदय, एव, एने प्रमथनिर्दिष्टयावाप्त्यध्याना

निदर्शनीयाः ।

५—देववत्, श्रेयवत्, व्याप्राजिनः, नय, प्र, एतेषां उपभेदः

प्रदर्शनीयाः ।

६—एकैवम्, वाक्यम्, हृदयम्, एतेषां साधनं प्रदर्शं दत्त-

प्र वे दावभाव इति वयमिह सोदाहृष्योयाः ।

४-अथवा, अत्रागमोन्, अदिन, अत्रागोन्, एतानि रिशेर
 एतानिर्दृष्टुगपद साधनायानि ।

५-नानादि यादृश्यादेष्टव्यं कस्मात्मेति सप्रमाणं निरूप्य
 ताम् ।

मद्विज्ञाप्ये वा ।

१-अथभोऽद्विरिवाद्यानोन् व्यसक्तान् कदावायुवन् ।

अथवाऽद्विरिवा सोऽवामस्तत्रिष्टु लयाऽग्निवन् ॥

२-अथे व्यसक्तियुः शीतान् गुहात्म्ये व्यसक्तम् ।

केचिद्वान्वितम् कदावा भवान् केचिद्वान्वितम् ॥

३-अथिष्टवन् तत्रा तस्मैवोक्त गच्छमे । गच्छ ।

तद्व्यसक्त्यावाद्य साद्वेष्टु व्यसक्त्याग्निम् ॥

४-तुल्यं व्यसक्त्याग्निं कदावा सन्नित्याग्निं वा निर्भयम् ।

न विज्ञाद्यग्निं तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

५-१ न व्याशित्याऽद्विष्टु न दृष्टुः मैलयाऽद्विष्टु ।

अथिष्टवन् तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

६-तस्मात्स्याद्विष्टुया द्वाष्टु न कदावा व्यसक्त्याग्निम् ।

अथ तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

७-दृष्टुः कदावावस्थान् कदावा व्यसक्त्याग्निम् ।

अथ तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

८-तस्मात्स्याद्विष्टुया द्वाष्टु न कदावा व्यसक्त्याग्निम् ।

अथ तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

अथ १६२१

मिद्वान्वित्यावस्थाः मत्तस्यवस्थान्ध्याये वा ।

१-अथ द्वाष्टुयावस्थाः किम्मानं नदि तत्र मत्तस्य मत्तस्य द्वाष्टुयावस्थाः

तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

किम्मानमिति द्वाष्टुयावस्थाः कदावावस्थान् दृष्टिनाः ॥

तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

तस्मैवोक्तं तस्मैवावस्थान् दृष्टिनाः ॥

- २—विशेषरूप किं निष्कृष्टं लक्षणम् ।
 ३—अन्यत्र नित्येद्रव्येष्वः साधितव्यमिहोच्यते इत्यत्र साधित-
 त्वं यदि समवायसम्बन्धेन वृत्तित्वे तदा समवायेऽप्ये-
 चावयतिः यदि न वृत्तिव्यवहारं तदा नित्येद्रव्येष्वनिष्पत्ति-
 स्तेषामपि कालिकेन वृत्तेः ।
 ४—सुवर्णस्य तैजसत्वे कस्मादनुमानाकारः ।
 ५—गगनवायुकानुमानप्रख्यानो कीदृशी ।
 ६—आत्मनिरूपणप्रस्तावे क्षणिकविज्ञानादौ नित्यधिकारवा-
 द्य कपारीत्या निराकृतो विश्वनाथेन ।
 ७—प्रत्यक्षस्य किं लक्षणं कतिविधं वा प्रत्यक्षम् ।
 ८—निर्दिष्टरूपकज्ञानानुपपत्तेः का सतिः ।

सन १६२१

सिद्धान्तकौमुद्यां जुहोत्यादिनामधात्वन्तभागे प्रस्ताः ।

- १—विपृतेः, प्रगङ्गयति, पर्याख्यते, समङ्गयते, यमप्रष्ट, एतानि
 कृपाणि विशेषकार्योपन्यासमुखेन साधनीयानि॥
 २—संस्कृतोष्ट, इतिग्रीष्ट, अयपटत्, अससंमामन एतेषां
 साधनवकारः प्रदर्शनीयः ।
 ३—प्रो देतत्तन्, मगीप्यत्, दुष्पयति, योशूयते, बाभास्यते एषां
 लिङ्निर्गुणीयाः ।
 ४—बोमर्थानि, तातोति, श्यामायते, शुनयति एते लघ्विधेयं
 साध्याः ।
 ५—उपमर्गसमानाकारमिति ज्ञापकस्य मूलोक्तं कर्म विपर-
 मुपपत्त्ये विशेषविषयस्ये साधनार्थिकयोः प्रामाण्यं साध-
 यवाचनम् ।

भट्टिकान्ये १७-१९ सर्गयो वा

- १—अगिनच्छुसंधानानुपपत्तिरुद्भूतम् ।

अगिनद् च रघवीकं न धात्रावत् सञ्ज्ञन् ॥

२-गामभोऽनर्जयत् सत् पुनश्चाटोऽयद्रथम् ।

निगम्येनामसौ घाणानुसौ धुर्वानविष्यताम् ॥

१-समस्तुभ्यस्तुद्वयतः प्राचक्ष्यन्त महोभूतः ।

सम्यासयवितः शवः प्रैक्ष्य च सुमित्रा सितिः ॥

१-सर्वानुसार्धकरं प्रप्तं निष्ठीयति कृतादिकः ।

अभ्युपैति पुनर्भूति रामप्रप्तो न बध्यत ॥

१-के न संविदने मायसत्यता वाग्यवयवममः ॥

विनीमि शृण्वे प्राची मे वध मभ्युपमुद्रयम् ॥

१-शत्रुः स्वातुर्द्विषी सुप्रि चपस्तर्पयितुः वितुम् ।

पुद्गाऽमनाऽऽविषयस्य वि. दशम्यस्य शेषमि ॥

म) एते श्लोकाः कोशविग्रहस्याकारसत्प्रभादिग्रहणपूर्वक

व्याख्येयाः ।

(क) अथोरेणादिनामाव्युत्पत्तौ साधनप्रकारः प्रदर्शनीयः ।

सम् १६२१

सिद्धान्तकौमुद्या कण्ठ्वादिहृदन्त्यप्रक्रियान्नभागे यशनाः ।

१-उपदेशे योऽङ्ग तदन्तानामिभ्युत्पत्त्यादाग्नित्यादी विषय-

ज्ञावाः कथमित्यभिप्राय द्विः शर्मक पु सोदाहरणं कर्मप्रत्यय-

विभागः प्रस्तूयताम् ।

२-सर्वप्रतिष्ठाप्रनाशवाने, शक्तिविह्वलेनि गृहयोगनाश्याने च

शब्दोपादानप्रयोगं विनिरूप्य पुनीमचक्षःदेत्यादी वधय

विमर्षकं कि सुखं प्रकृतमित्यभिधीयताम् ।

३-लावकः, बला, मितः, श्रान्तम्, योगयोगानि सर्वमात्रं धिनुल

उकार उच्चारणार्थः प्रयोगार्थो योग्यभिधीयताम् ।

४-नेहृदतिहृतीतीतिनयेयः । अर्थप्रकृतमस्तिमैव सारव्यते ।

प्रभां प्रदर्शय प्रार्थम् । शविधानागित्यर्थं चापितुं सूचम् ।

कुसल्यानि केनचाभिप्रायेणोपलब्धतामीमानिवाचनानि ।

भट्टटिकाव्यं वा ।

१—आमः प्रयेन तान् प्रह्वान् मन्त्रिणांऽवविधीयन्तः ।

गच्छन्त्येव त्वरितं सङ्घो गजमद्य विभेन च ॥१॥

२—मुन्वेताऽऽकाशं घ्रांघ्रं प्रप्नोयान्मन्त्रः शुभाः ।

घ्रातयन्नामिन् शक कर्पूरागुरुकुङ्कुमम् ॥ २ ॥

३—तद्दोहि शोकं चेद्देहि मीनये चेदि मानसम् ।

राधणे भ्रन्ति द्वेवं अहादि समदायनम् ॥३॥

४—यद्विषं पञ्चगव्यञ्च द्विवि संगेवर्जं नमः ।

आगद शिखिकां हेमी द्विर्वा अदि समोऽप्यान् ॥४॥

५—नमः पश्यन् गजेन्द्र ! स्त्रेण यद्यत्र चापनम् ।

लोकपाला इहापास्यन्ततो नाऽमी कलिदुहाः ॥

६—माधव्यं गच्छ यत्रस्यो हृच्छेऽपरस्यैवमत नव ।

आमाः स्त्रो विनष्टायां किं किमात्प्ययाः फलम् ॥६॥

(अ) प्राक्रियन् मिमानिपद्यानि । मङ्गलिग्वेतिना ।

(क) सवादेजाद्विनानाम्पद्मानी माचनप्रकाशः प्रदशनीयः ।

मन् ॥६२॥

न्यायव्याकरणज्योतिषव्यापरीक्षासु, अनुवादं दर्शनाः ।

अथोलिखितवाक्यानामार्थमापावाक्यैः सुधाद्ः कार्यः—

अथ कदाचित् पश्चिमवर्षादयन्तो कश्चित्पुत्रकः कश्चि-
द्विदुश्चो सुवर्णं त्रयमलमुत्सृजन्तमेक्यं विणमपश्यन् । तद्वद्वृणु-
याद्ययैवमपमानः तत्र नरो आसं यद्यम् । तत्र च पद्मो मूर्खतया
तत्रैव स्थितः तत्र बद्धः पञ्चगव्यञ्च कृतः । स्वाधम्यं तं गृहीत्वा
दयश्चिन्तयन्, यद्यस्यां चितप्रदयादिसामो न भवेत्तर्हि तस्यै-
विरस्थास्वति । कर्णोऽग्न्यग्न्या वृष्टान्तश्चायं गजनामी सन्
महवायं च भविष्यति । तस्मात्तुक्तमनेकार्थमात्रनस्थास्य रात्रि-
वयावनीकम् । निर्धार्य चैतन् स राजान्तिर्कं तमुपाविताय,

नृगुणोऽयं आदशायाम् । राजा आनिप्रमुदिनः नष्टराज्यं गच्छन्
 दुःखान् ब्रह्मसत्ता विमुक्तवान् । राजास्य चास्य सर्वमगदात्मन्य
 च धर्मेणमेव दुःखशान्तिः यथा इत्यादि च नष्टराज्यप्रशान्तं एवम्
 मोक्षमयस्तन्मोक्षमयेवममेव । तथा कृते विमुक्तश्च गच्छात्तात्
 एवम् । सुखरेण "पूर्वलाददह मुक्तोऽस्मीति । राजा ॥ ५४ ॥ । नको
 राजा च राजा च सर्वं वै दुर्लभमहम्" इत्यप्रमुदाहृतम्
 इत्येवम् इत्येवममेव सुखमयत्वं विद्वत्तज्जगाम ।

अधोऽनितितयावयामां संकल्पमादयाऽनुमादः कार्यः ।

हिमो समस्त प्रह्लादी की ममा में बड़े - सुनी मुनि विरा-
 उमान ये जगत् के बनाने वाले इत्या जी भी उसी समुदाय में
 नागान्त के बांध बाहूमा के समान विराजमान थे, उसी समय
 एक तरफ से महर्षि भारद् भी बांला के लिये दूर भा गड़े,
 किसी अपूर्व मनोहरजन वाला सुनने के लिये और भी देवदुन्दने
 आकर ममा की सुशोभित कर दिया, प्रह्लादीने उभित आसन
 की आस्था देख कर शक्ति की जिज्ञासा की । श्रुति ने सर्वत्र शक्ति
 बनाई अपूर्व वाला सुनने के अध्यास श्रुतिगो ने नादजी से
 पूछा कि महाराज आपने इधर संसार की दशा क्या देख
 देखी है कैसी है, उन्होंने उत्तर दिया कि आजकल की दशा
 विचार से तो मैं नहीं कह सकता किन्तु संयोग से यही है ।

उचित न बरजत मेह यदि, दान न मान समान ।

धर्म नाम से चलन कहीं, आन पान मन मान ॥

सन १६२१

न्यायव्याकरणार्थानिषमध्यमपरीक्षातु ध्युन्यसिपदशने मरनाः॥

१-पद्योऽनयोर्दशम्वया कार्यः—

मुखमन्त्रेण वाच्यस्य कर्तव्यदृष्टो जनः ।

ह्यायामदृष्टामपि श्याम् । राहुस्नागपनेति ॥

निर्माप अकजिह्वायं सर्वमापदरं वृष्टाम् ।

१-काना नीत्यादायदलोपनसोपौ कस्माच्च, अथि किं कुमागो सेने
इत्यादिनी पङ्क्तिः व्याख्याय, काण्डशब्दस्य सु-इस्-इषु
व्याप्तिं वक्तव्यानि ।

४-पन्थानो, पादगति, प्राची, अन्तर्यामिनी, मल्ली, पत्नानि साधयत

५-द्वये कसंवयः समानार्थो बह्वर्थे युष्मदस्मदी ।

तेषां द्वये कृतार्थं वाच्यमुपाधौ त्वमी अ नेति पदं व्याख्याय
वशाद्वचं वक्तव्यम् ।

भट्टटीकायै मत्तमसर्गपर्यन्ते वा ।

१-कानानुपानं कुसुमान्धशृङ्गात् न नद्यववन्दमुगात्पृथक्
कुसुमसाकृष्टादुत्तोलोपपेशं काकुत्स्थ, ईषास्मयमान आस्त ।

अर्थे त्रयोकोमास्तानि पदानि साधयित्वा व्याख्येयः ।

२-ततः सुचेति हनवीरभूयो राज्येऽभिषेक्ये सुतमित्यनीचैः ।

आधोपपन्नं भूमिपतिस्त्वमस्तं भूयोऽपि लोकं सुमनी चकार ॥

इदं पदं ह्यनुपपत्ति पदं साधयित्वा व्याख्यायताम् ।

३-हतिधुनिवृद्धमतेषुषोमासत्वं रीतुर्कं क्षेत्रचर्म न कुर्यात् ।

विच्छिद्यमानेऽपि कुले परस्मैपु वः कथं व्यादिदं पुत्रकाम्या

इदं पदमाद्यगादं व्याख्यालेन संस्कृत्य व्याख्येयम् ।

४-नन्व' सेनावमाविष्टा नावमादि त्वयाऽप्यसी

अनुभूतो मया कामी तेन चावमविस्पदम् ।

इदं पदं धनूषोपपुस्तसदं शुकस्तं पदं संस्कृत्य व्याख्येयम् ।

५-उत्तोऽतिरिच्यवच्चक्षुगार्थं हेनोऽन्धवारदधीत् ।

अपिरेऽहं मां निरास्पश्येन्मा न योऽधिरोपितम् ।

इदं पदं धनूपरिचयपुस्तसदं व्याख्येयम् ।

सन् १६६२

किराताभुनीये मन्त्राः ।

१-विद्यापस्तान् पठितः परितरावच्छिन्नाक्षरमुपति इत्यादि ।

२-अवाम्भयोपत्य विद्वत्पुत्रावर्षी चक्रन्ति वरणाः इत्यादि ।

- ३—अनारतं यौ मेणिषीष्टशायिनौ इत्यादि ।
 ४—द्विपतामुदयः सुमेधता गुणस्वन्ननः इत्यादि ।
 ५—अवाञ्छकगसननः पगार्थादुद्यन् इत्यादि ।
 ६—निर्याय विद्याय दिना देग्भ्याद् इत्यादि ।
 ७—अकृत्रिमप्रेमरेमानिगमं गमार्थिनं इत्यादि ।
 ८—आसिष्यमाणं त्रिषुभिः प्रमादाभ्यामेगिषाचूतं इत्यादि ।
 कोशविमदभाषोपदर्शनपुस्तकवरं दृष्ट्वाभ्यवस्यन्नस्य निः
 संसृतेनैवे श्लोका व्याख्येयाः । केवलं श्लोकानुपूर्वीनेत्येवमात्रे
 न भविष्यति ।

सिद्धान्तकौमुद्यां कारकादिगामे वा ।

- १—वलि भिक्षने वसुधाम्, दर्शयने देवम्, मन्त्रम् मन्त्रेण च
 व्यतरेण हरि न सुखम् । द्विद्वानेन धाम्य कोणानि, जडा
 भिस्तापसः, पुष्पेभ्यः स्पृहयति, पुष्पाणि स्पृहयति, न त्व
 शुभे श्वाम धा मन्ये, शनाद् वदः । ग्रामस्य पुस्तकात्
 नेनस्या ग्रजं गावः कृष्णेन, इहम्भ्याऽयं कोशे कोशाद्
 लक्ष्य विभेत् एषु द्वितीयादिविभक्तिविधायकानि केवल
 प्रदर्शनीयानि ।
 २—सप्तगङ्गम्, परिविष्णु, मुहूर्त्तसुखम्, स्वालीपकः, नम्रमुक्तम्
 सहश श्येना, उर्ध्वः कृत्य, आसन्नविशाः, सपुत्रः । एतेषु
 समाससञ्ज्ञाविधायकानि सूत्राणि लेख्यानि ।
 ३—रथिकाश्वारोहम्, धामाशङ्कुलि, अदिनकुलम्, दासीदा
 सम, एषु द्वन्द्वैकवद्भाषविधायकानि प्रदर्श्य, सुपां सुप
 तिङ्गानाम्नेत्यादि कारिका सोदाहरणं व्याख्यायताम् ।
 ४—छिन्नगः, पत्रिष्कः, उद्दीदनाः, श्रीमद्, रात्रिमटः, सोद्व्यः
 कृपोषलः, विश्वानराः, क्षीरपाणम् । अजस्तुन्दम्, एषुकाणि
 विशेषकाम्यविधायकानि ।
 ५—पातगाय्याः, आश्यायनाः, वैश्यामित्रः, कानीनः, दासेभ्यः

मार्च १९५५

इयमितिपयध्पदपगीभापाय ।

!-यदि धा-क-वा-न, अयं धा-वा कतेन विभाज्यते तदा
कतिधा वा ।

१-४ स-३-स-३-४-१, ४-३-३-स-१-स-४, -१-११-स-
१-४-४ सर्वदा योगोद्देशिक ।

१—२ या ४—या—२—, ७ + ११—मनपार्श्वले के ।

४- (४) बंद नाम संविद्रष्टकः ।

(क) द्वापयमिहमन्त्रमभ्युपगमः पञ्चदशमुक्त्यामाः । पञ्चा-

प्र: यह देखते हैं कि यह एक अच्छा प्रश्न है।

[illegible]

ब्रह्मेश्वरमुनेः वा ब्रह्महर्म्यं एव निगद्यताम् ॥

१-सममानसमन्वेदान् तारीनांयतुगे यद् ।

एतद्वयं यद्वाच्यं नैव वाच्यं वा चेत्तदा नैव वाच्यं नैव वाच्यं नैव वाच्यं ॥

$$-(r) = -\text{रा} + \text{वा} = \text{—वा} = \text{र}$$
$$(q) \rightarrow p \quad (q-1) = (-q + 1)$$

अथैवाविवक्षितं यत्तु

— श्रीविद्यनाथस्वामिनाम्नययोग्यम् ३॥ कोशाः । श्रीविद्य-

न्यायालयनो नमो धानमागच्छ ६ कोशः प्रणिपट्टिकाया-

मिति गत्वा, नदानिः सन्, तदप्रत्यय ३ कोट्या प्रतिघटि-

वायसिनि गत्या धीमातायं प्रविष्टरत्नी । धीमाताय-

पूजनं १५ पक्षपर्वणतं कृत्वा यदि रामो रामेन मस्यामिष्यति

तदा भोविष्णवायालवात् दिवस्यगते रामसदमणयोः

संयुतिः स्यात् ।

सन् १६२२

व्याकरणव्यापञ्चोत्तिपमध्यपणेआसु, २ वर्षे २ पञ्चम् ।

सापस्याद्यसर्गद्वये मरनाः ।

१—तिथ्यर्थमोऽनुवृत्तः कृतानतिः इत्यादि ।

२—कृतः प्रजाक्षेमकृतां प्रजासृष्टा इत्यादि ।

३—तिरस्कृतस्तस्य अनाभिमाविना इत्यादि ।

४—न द्वे सारवर्तासूनु यन्महामपराध्यति इत्यादि ।

५—सखा मरीगाश्चक्षुष्य कृत्रिमस्ती हि कार्यनः इत्यादि ।

६—स्वयंप्रथमतेऽल्पेऽपि परयायाहुपेयुषि इत्यादि ।

७—निरुद्धोपधासारप्रसारा गा इव प्रथम् इत्यादि ।

८—वाङ्मुपयमुपमुञ्जोत शक्यपेभो रक्षावनम् इत्यादि ।

९—यतः स मर्त्ता जगतां जगाम यत्रां धरिद्र्याः इत्यादि ।

१०—कला ह्वानः सकलाः व्यभाभिद्विज्ञासयन् इत्यादि ।

समासाभिप्रायकोशप्रदर्शनपूर्वकं दण्डावयवमास्थाप्य तेषां
विक्रान्तुर्धनपट्टको विहायाः वैभादिनोऽप्येवं स्याद्व्यवधानं
कथं तावदवयवकण्ठेन टीकानुपूर्वोत्प्रेषेन वा नाहुतामो मधिपतिः

कौमुद्याः संपिकादिप्रक्रियान्तभागे मरनाः ।

प्रधानुपूर्वमात्रसंज्ञेनाहुतामो नास्ति ।

१—देवदत्तमयम्, पौरयोयः, सामिधेनि, तालम्, प्रोहयः, का
गतिनाः, दाधिकम्, सारदिकः, एते स्वार्थमेव दर्शयन्
साधनीयाः ।

२—मूढयः, चारकोलम्, यशस्यः, वीसमिकः, घातुर्मासी, वेणु
कापेयम्, एतेषां सप्रमाणं साधनप्रकारं प्रदर्शनीयः ।

३—वि, मर, नि, सिक्ता, एतेषां कथमेवं सप्रमाणमुपदर्श
क्य, ऊर्ध्वयुः क्षामिको—एते मग्नं साधनीयाः ।

४—एवमेतेषां प्राचाम्, समारम्भिके, अवयवादनोः, पञ्चपूर्व
म्, अनुशासार्थम्, नानापरस्य यथाभि मोदादरणीयानि

१-समाह्वयार्थः, सीदत्यः, धोमत्याः, दिशः, बहुवचिबनो-
मः, समवाचरोनि, एकं कथाहुत्या, द्वयम्, एतदर्थप्रदर्शन
पूर्वकं सममाण्य स्युष्याद्याः ।

सन् १६२२

उपनिषदस्यमपनीतायाम् ३ वर्षे १ पत्रम् ।

अपनिषदस्यमपनीते प्रश्नाः ।

१-येरस्य गच्छत्य दत्तं किन्नादिगिन्युवाहस्योत्तरं प्रदर्शय ।
२-कथं स्य दिसयेनोना हादरह्मन्मराह्मेपुदाहस्योत्तरं कथय ।

१-पा ५ का ४ लो २ - क ३७

पा १ का ७ लो ५ - क ३८

अथाप्यकार्ता माननाय ।

१-मायि त्तामन्मनीलमीत्तिकमिन्पुत्तरं कुरुक विनेवोत्तरादय ।

२-एतदर्थं पुनिर्घर्षो यथा गच्छेत् प्रज्ञायते ।

समासादपि यथाधर्मस्ती गच्छो गोप्रधानय ॥

१-गच्छिष्ये यतः कथं यच्छमन्तो विगुप्यन्ति ।

तं यदागु नयात्तं चेदङ्गातो यतकुरु ॥

२-विषयगुणयोगादयोः संयुति धुनिर्घर्षिता ।

राशिघातेन तुल्या कथात् लो गच्छो घेरित चेदङ्गात् ॥

सन् १६२२

एवाकाण्डस्यमपनीतायाम्, ३ वर्षे २ पत्रम् ।

सिद्धान्तार्थाप्या आद्यदादिगणयोः प्रश्नाः ।

१-सर्वे बुः, निविधिपुः, उपोष, विषयगुः, वेदे, एतेषां सिद्धिः ।

मनासः प्रदर्शनीयाः ।

१-एवायति, मनावि, उपोष, बहिष्यन्ते, एनावि कथं
सिद्धयन्ति ।

२-धियात्, मारिय, पुद्गल, धोनातवे, एनानि विरोधताम् ।

निर्देशपुरस्सरं साध्यताम् ।

४—सृगतौ, दुद्योञ्चि गनिवृद्धयोः, चञ्चिङ् व्यन्ताणं वाचि
 पुम्स्तुतौ, एतेषां लुङि प्रथमैकवचने कोट्युं रूपं कथं
 तस्मिन्निदिः ।

५—एधधातोर्लुङि चमि रूपमेदे किमानं कानि च तानां
 सुस्पर्ष्टमुपपाद्यनाम् ।

६—अतो येय इति शब्दे सार्धधातुकादानुवृत्ते फलं प्रदा-
 युयादित्यत्र, उतोवृद्धिगितिविहितवृद्ध्याऽवृत्तौ कोटि-
 प्यावधानप्रमाणं किञ्च नत्र मूलमिति स्फुटमुपपद्यतेनाम् ।
 मन्धातुपूर्वमाश्लेषेन दुक्तमो नास्ति ।

सन् १६२२

ज्योतिषमध्यमपरीक्षायाम् ३ वर्षे २ पत्रम् ।

१—संवत् १६८० चैत्रशुक्लप्रतिपदवायवर्गः साध्यः ।

२—परिमन्त्रनमौर्विकेशाणिमिति पत्रं स्यादेवम् ।

३—यत्र गणः १५२१ अक्षम् ८ अत्र दुषयेन्द्रमानय ।

४—यत्र म० रविः १५५१३५२ अत्र स्वर्णरविः साध्यः ।

५—अग्रमा ६ जेम्द्रम् ३१२५१३० अत्र अग्रम्स्वर्णरविः कः ।

६—मन्त्ररविः १५५१३५२ अन्तिमः ११००१३५११ अत्र स्वर्ण-
 रविः कः ।

७—रविः १५५१३५२ विष्णुः १५५१५१३ रविजयः ५५३३ निष्ठु-
 गतिः ८१६१०० अत्र निष्ठुगतिजययोगकाणामाव्ययमस्य
 गह्वेष्यघटिकं साध्यं ।

८—किं नाम पञ्चांगं तत्रयोजनं च किम् कामाग्रलभेति ।

सन् १६२२

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम्, ३ वर्षे ३ पत्रम् ।

मुक्तावन्या मरुताः ।

१—प्रतिपदव्यावृत्तिप्रदर्शनपूर्वकं नामाग्रस्य सदृशं व्याख्या-
 यनाम् ।

- २-शतेवाचकाः के । सेवानुदाहरणान्युपपाद्यन्ताम् ।
 ३-समवायतापदानुमानादङ्गः कोटयाः ।
 ४-अथविमलान्ने किञ्चिन्नमम् ।
 ५-गणे इत्यभिहितेण सत्यदा भवति यथा ।
 ६-गणानुवासे नामान्वयः कृते न चाप्युक्तम् ।
 ७-अनिरुद्धादृते अथानुवृत्तिरिति उक्तं तत्रैव वाच्यम् ।
 ८-अथानुवृत्तिरिति उक्तं तत्रैव वाच्यम् ।
 ९-अथानुवृत्तिरिति उक्तं तत्रैव वाच्यम् ।

सन् १६८२

३ गीतिगद्यमयवाच्यताम् ४ तत्रैव १ पत्रम् ।

अथस्तेषु केऽपि पदे संतरेणीयाः पत्राः ।

- यत्र पत्रमेकांगुला, इष्ट पत्रादि ११ । १२ । रात्र्यादिको-
 रपि ३ । ४ । ५ । १२ अथानुवासाः २१ । ५ अथ किं सत्यम् ।
 —यत्रोक्तानां पत्राणां ५ । ४ । अथ ६२ अभिधानद्वयः ८ । २०
 , अथानुवासादि ६ इष्टपत्राः किंपात्र ।
 —यत्र पत्रानां १३ । ४ । १३ अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।
 —काश्चित्पत्राणां १३ । ४ । १३ अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।
 दिनमथयमवाच्यताद्वयः ८ अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।
 तत्र इति अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।
 —यत्र इतिः अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।
 किंपात्र ।
 —यत्रेष्टम् २, पत्राणां—१५ । १६ अभिः ४ । १० अथेष्ट पत्राणां ।
 किंपात्र ।
 —इष्टमेष्टम् । अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां—३ । ४०
 अथानुवासादिः काश्चित्पत्राणां ।

सन १६२२

ज्योतिषमस्यमपरीक्षायाम् ४ वर्षे ३ पत्रम् ।

- यथोक्तयोः स्वरसो मयति नयोः कथं नैककेन्द्रम् ।
- तृतीयाध्यायस्यैकादशी प्रतिसोपपाद्या ।
- एकचापोपरिगतयोः परिधिकेन्द्रकेन्द्रयोः केन्द्रगकोणात् ९
- रिधिलगाः कोणाऽर्धम्-इत्युपपादनीयम् ।
- तृतीयाध्यायस्यत्रिशोऽप्रतिष्ठा किं निर्दिशतीत्युपपादनाम् ।
- चतुर्थाध्यायस्य तृतीया प्रतिसोपपादनीया ।
- त्रिभुजे भुजाध्वंशान्गियो रेखा एकविंशी वृत्तान्तर्निहितानि ।
- निर्दिष्टत्रिभुजोपरिचुम्बं कर्तव्यम् ।
- सप्तपदस्य वृत्तान्तर्गतं कर्तव्यम् ।

सन १६२२

व्याकरण्यायज्योतिषमस्यमपरीक्षासु ४ वर्षे ३ पत्रम् ।

अनुवादे ।

- एषामागम्यास्य हिन्दीभाषयाऽनुवादः कार्यः—
- वेष । सोऽहमप्येगिरेव सुहृद्वरेकजसोर्मिमालिनेमिभूति-
- मयं परिभ्रमन्तुगामरं कदाचित् काशेपुरी वागालमीमा उप-
- पृश्य मणिमङ्गनिर्मलात्मसि मणिचलिकायामविमुक्तेश्वरं मग-
- यस्तमद्यकमधनममिप्रणम्य मदलितं पणिममन् पुष्टमेवमाग-
- मयस्तमपसगरिधवीपगम्या मुक्ताङ्गामाधस्यमानपणिकरमवि-
- तदितोऽह्नुतगाधदृष्टिमद्रक्षम् । सनकंयं च-ककंशोऽयं पुष्ट-
- दार्पणमिव वर्षति लीलनार चतुः काशमम्य साहसानुवासी ।
- मूनमसौ प्राणनिःकृष्टः किमपि कृच्छ्रं मियजनव्यमनमूलं मणि-
- परस्वते । तापृच्छंममेगम् । कस्मिं चे-ममावि वेऽपि साहाय-
- दातावकाशः । तमेवमस्युपेत्येवमृच्छम मद्र ! समाहोऽयं साह-
- ममवगमयति । न चेद् गोऽयमिच्छामि 'ध्यातुं शोभतेनुम्' ति-
- न मो न बहुमात्र निर्वैक्ये को द्वाप' इतिः चक्षित् परवीरमे-
- मया सह निपद्यतु कथामकाशीन् ।

भागवतके संस्कृतभाषणानुसंगम्-
 किमो बुद्धे आदमो के कई लड़के थे जो आगम में रोज
 आते थे। पिताने उनमें सेल कगमे के लिये कनेक उपाय
 दिये, जे से संघ दर्ये हुए। आगमि उनमें एक उपाय किया।
 इन्हे लड़कों को अपने पास बुलाया और इन्हों का एक गट्टा
 इन्हे साधने तक उनमें कहा, मुमने इरेक इस गट्टे का तोड़ने
 का शास्त्रि दाव करे। उनके सब प्रयत्न निष्फल हुए।
 तोहिने उहे एक साथ ऐसे मज्जून र्थे र्थे कि इस गट्टे
 को तोड़ना एक मनुष्य के लिये असम्भव था। इसके बाद
 पिताने इस गट्टे को पोलने को आका दो और उन में
 र्थे के साथों एक २ इंचा देकर उमें तोड़ने के लिये कहा।
 जे र्थे लड़का अपने अपने उहे को सहज ही लेख चुका
 जे पिता ने कहा- 'लड़को देख जे कम देखों। मुम लोग
 को यदि इसी प्रकार प्रेम से परवरण र्थे र्थे होने तो किमो
 की शक्ति नहीं कि तुम्हें शक्ति पहुँचा सके। परन्तु यदि
 प्रमाण प्रेमरूप तुम आया तो मुम लोगें का साथ निश्चय
 करौ।

सन १९२३

मध्यमवर्गोपायम् १ वर्ष १ वषम् ।

मिद्वाग्नर्कामुषाः स्त्रीवत्पाम्निभागे यशनाः ।

मग्नानुपूर्वोत्थेन लङ्कामो मदिरशनि ।

—राजा, राजा, पुच्छा, जवनहनसेनि, निरर्थक। समुदाय,

एषी समुदायानी शान्तिपत्रिकाभाषा उपपादनीयाः ।

—सोमनी, मयली, समुपूरुष, इत्येवालोपयकोभाष उपपा-

दनीयाः समने कीर्तय ।

—पानुना कीर्तयय दिनेयकादिह प्रपादेय यन् १६० पर्ह

इतिपाय यलक्ष्मणश बमदयम् ।

विं पयं इति वराय कृतचिह्नं पदे साधय ।

१—स्योक्तं वत् सुमित्रायुक्तं चिकीर्षुं जगत्तुल्यम् ।

देवतामाद्यमादायान् निरिच्छयं पतञ्जलम् ॥

• अयं स्योक्तः पदमाधुन्यवर्त्मनपुष्पम् इति वराय ।

२—नतो मदायान् पचिकान् निगञ्जाकादायकान् भूमिपतेरयो-

प्यान् । निम्नुः पुनां योपहर्तुन्नुगृह्यं सज्जयन् योपलभार्थ-

मुक्ताः ॥ इदं पदं पदमाधुन्यं वरायमा व्यक्तयम् ।

३—वनिर्देवाये जगत्पिर्ममार्थे जट्टेऽमृतं ईत्यकुलं चित्रिते ।

वरायान्तदुत्थायमुधातयोद्दे वनेऽमृतोऽनि मुक्तं तस्य ॥

अथत्यदाति प्रभाकर म्माकाधो वलुं नाय ।

मन् १६२३

॥ शाकल्यवाचयौ निवदन्तमग्नौ वायाम् , १ वयं २ पत्रम् ।

किरातानुजीये मन्नाः ।

१—मन्नात्ते तेन वयं पु कृत्विता विभक्त्य सङ्गतिर्विवागमविविक्त-

कामभ्युपायाः वा वृद्धिमावनीदयेन संघर्षमिषार्थमङ्गदः ॥

२—न ममपवगिरिल्लं तम ते निवृत्तिवतेषु वतेषु भूमिपायः ।

• कतिपु हि विजयार्थिभः विभीष्टा विदधति स्त्रोतधि कतिप-

• वृत्तानि ॥

३—ममगः तनुः वेद्यवरायतोः कृतवशाद्विनिर्लभो नमः ।

तन्विधेयवरेषु दत्ततां निवति स्त्रोक्त इत्यनुगच्छत ॥

४—ममिषवर्ति योऽनुवाक्यन् विविक्तानि विवेकवर्गिताः ।

न सदा कलशादिकी कृपां तामर्षं स्त्रोक्त इत्यतिष्ठति ॥

५—मममाविगङ्गावर्मवर्दा इत्येवं विनयेन भावना ।

प्रमत्तममिगङ्गावर्मवर्दिना मदमुत्तमवित्तुं विमूढय ॥

६—किरमात हन्तो जगतीवलीतो हन्ता गुरुयेव न आवदन्त्यः ।

कीर्तव्यम् अथ सदा विवेक मय्येवावाच्यते गुणानाम् ॥

७—तिर्गोत्र निगद्य दिवादिग्वाद्बिम्बादिवाक्त्रय मुक्तामदर्थः ।

पादोक्तं च देवक्यात्मकं इति अनुमानं नैव ।
 अतः पुनरुक्तं यत्पुनरेव विष्णुः कृतवान् ।
 तद्विष्णुः कृतवान् इति विज्ञाते । अतः पुनरुक्तं नैव ।
 अतः पुनरुक्तं यत्पुनरेव विष्णुः कृतवान् ।
 तद्विष्णुः कृतवान् इति विज्ञाते । अतः पुनरुक्तं नैव ।
 अतः पुनरुक्तं यत्पुनरेव विष्णुः कृतवान् ।
 तद्विष्णुः कृतवान् इति विज्ञाते । अतः पुनरुक्तं नैव ।
 अतः पुनरुक्तं यत्पुनरेव विष्णुः कृतवान् ।
 तद्विष्णुः कृतवान् इति विज्ञाते । अतः पुनरुक्तं नैव ।

2003

डा. अ. ल. शर्मा २ सितें १९६५

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

—पौने मट्ठस्योरनिभोदरभुग्मास्तनु यथाः पालिकदाग तुमरावा
 इच्छानिगह्नाऽऽहुममानसस्य इत्थं नयेत्यथ निरं शुद्धरे ।
 । इत्थं समानकोशादिप्रदृशैतत्पूर्वमप्युक्तं इत्यनभि-
 मन्तिर्जुष्ट इत्यत्रवहतिः पौनभुग्ममह्यशब्दानो पाधुप
 प्रकारो प्रदृशैतीयाः ।

॥ प्रजापत्याद्यविशेषनाम्ना निष्प्रमाणकृत्यपेक्षा ॥

तुह्यो दयाऽऽपन्नमिच्छेत्तुह्यो पापदुःखेभ्यः ।

निः। आचर्य नैव 'इत्यनेन' तेनैव तात्पर्यम्।

चकारकान्तोऽप्यधरोऽङ्गनामां सहोपिनामां पनिभिर्लघुत्वम्
इति स्तोत्रद्वयं दण्डान्वयेन व्याख्यायतां प्रजामरोपितान्
पयो साधुत्वञ्चकारकोपदर्शनाम् ।

- १—गुरुर्दधाना गुरुपञ्चमन्या काम्नाऽपि कान्तेषु कराऽभिमृष्टा ।
प्रदादिना चन्द्रसिलेऽतूले दोभात्स्रवस्वेदजला बभूव ॥
चन्द्रैर्मन्त्रमुत्सृज्यस्यस्यैर्विलेपनैः स्त्रीमलम्लीयैः ।
माध्वैश्च लोकः परितोपकात्सौख्यमहलस्यपदं गृह्यम् ॥
इदं स्तोत्रद्वयं व्याख्यायताम् ।

सिद्धान्तकौमुद्यां कारकादिषातुरर्थिकान्तभागे वा ।

- १—प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमेति सूत्रं पद-
पदार्थप्रदर्शनपुनःसरं व्याख्याय सन्नसृष्टसमन्वयमुदाहरणानि
प्रदर्शनीयानि ।
- २—अन्वयं विमलिवमोपमिति संपूर्णसूत्रमुक्तिरयं नमस्यपद-
स्य समासश्च प्रदर्श्यपतिगन्धस्य बीभाषो बर्मप्रवचनीय
सम्प्रदायिधामेश्वादि प्रगल्भवाच्यं सूरपादय ।
- ३—योदापुनरिक्तोक्त कनिषयोषादिसूत्रस्य स्वरूपवकाशानपुनः-
सरं फलं प्रदर्शय तद्वयं विशेषण विशेष्येषु बहुवचिरेषु
कुतो न सिद्धमिति स्वयं लिख ।
- ४—स्त्रियाः पुंल्लङ्गादिपुंल्लङ्गादनुष्टुपमातापित्रस्ये स्त्रियामपू-
रणीविषादिविनिर्गुणं नद्विभाषादिपूर्वकं व्याख्याय तदु-
दाहरणप्रमुदाहरणानि प्रदर्शयत ।
- ५—सुप्रहृष्टरुचिस्त्वादि सूत्रस्य बीभृषः सुप्रहृष्टरुचिस्त्वादि
वानि इति निरूप्य विह्वलारिभ्यस्तुभ्यस्तुमिति सूत्रस्य
सुप्रहृष्टस्य प्रयोजनमुपपादयत ।
प्रगल्भपुंल्लङ्गस्येन मातृनामो धियावति ।

सन् १६७३

मध्यमपरीक्षायाम् २ वर्षे २ वर्षम् ।

मावराज्ये मरणाः ।

- १—महामहानीलजिनादयः पुनो निनेदियान कंवहुगः ॥ विदे
 क्षिनांदवादेरमिमागमुदयकोऽभूगुरुदयऽमसोऽमिगमना
 २—मनुद्विषयननिवारमहुगमम् किमप्य विदिवादवागः ।
 उदूदलोदविनयेन सांमं गुरुधरित्री क्रियनेनरो ल्या ।
 ३—परम्य ममांविधमुष्कतां निज द्विजिह्वादांगमजिह्वाविमि
 गनिज्जमागयितुं मफलंकेः कुलनं मेजे कणिनां मुज्जना ।
 ४—यत्तागतेपादधुताऽपि पूयंयन्मवाचने तेन जगतिजनीपुला ।
 समीप यांविन् पटुनिःपुनिज्जना पुमांममयेनि मवान्तरेष्य
 ५—मोक्ष वक्तुःइत्येतन्नयस्यगगदलविवरा ।
 कृष्णोत्तमसंतमत्तं विदधद्वोऽपदवधीम् ॥
 ६—मनागनभ्यापूरया वा कामं आङ्गत्तु यः क्षमी ।
 : क्रियासंतमिहारेण विगाथन्तं समेन का ॥
 ७—लिलतृविपको सांजानलद्वयामलवोययः ।
 : यादवाभ्यांनिधोन् कलो वेलेष मयनः क्षमा ॥
 ८—यत्तागदांरं रोपयैरुदुष्योमयवेनसैः । :
 भेदा जभोरनिज्जकशासनैः सामवायिकाः ॥
 ९—कपाटविष्नीर्णमतोरमोरः कयलस्त्रियलधोललतस्य मय ।
 : धानन्दिताशेयजना यभूत मयार्ह उज्जियारैय लदमीः ॥
 १०—यद्वह्नाकृत्वरूपतायाः कश्चिदुगुणं भेदकमिच्छुमीभिः ।
 मागधिनाऽदा मनुष्यनोभिष्यके मजाः स्वाः मनिमेवविह
 कोवममासविमहामिवायप्रदर्शनपूर्वकमष्टी स्तोकाः म्याय-
 गनीलाऽपिष्टैधपुयंपर्यमो स्तोको विहाय व्यापयेयाः । टीका-
 लुपूरीमात्रसेवेन नादुताता ।

सन १८२३

एषाकास्तुमप्यमरीतायाम ३ वर्षे । यत्रम् ।

मिदान्नकौमुद्याः सैषिकादिद्विद्वत्प्रक्रियान्तराग्रे षडनाः ।

१-भोजकटोपः वैदिकी, स्वकीयम् . ईमानम् . वाशिष्ठि-
आर्षा, द्वायम् , एते अर्थमूयनिदृष्टे । व्युत्पादनाया ।२-हविमम् , त्यागिमम् . पार्थिवम् , वैकान्तिकम् , आश्र-
व्याख्यम् , पान्थीय , सन्नयम् , दौर्भाग्यम् एते वाधु व्यु-
त्पादनायाः ।३-द्विजम् , सार्वभौमः वैकुण्ठिकः , पञ्चवक्त्रः , द्विवर्मीना,
आनुपैया, भोजम् , भोगान् , बहुतिथ्या, भृङ्गलकः , एत
सुषदृष्टेनेन व्युत्पादना ।४-मलीनता, राधकः , कुरीतः , बहुतरङ्गम् . सविता, सानि-
क्यम् , चारित्र्यताऽतिप्राये , राजसत्त्वसंघट्टे, एते स्वला-
घनानि सूत्राणि कथ्यन्ते ।५-अपः, मि, सिकता, एतेषां कर्मभेदं प्रदर्श्यं मूलेषूने स्थूलाः
सर्वे ३ अस्याऽर्थं विधानमस्ति, त्रिपत्रिवेल द्वावि, यथावत्
ज्ञाता एतेषां द्विष्वविधापञ्चचत्वारि अर्थभेदाश्चदर्शनीयानि

भट्टिकाभ्यस्य द्वादशादिसंग्रहे वा ।

६-चिकीर्षिते पृथक्तरं न तस्मिन् लेखदुरेऽर्थे गुह्योप्येमाद्यः ।
मायातिमात्रं शुभयेव दुःखया चिरं सुखीयत्यधिकं समाधातुम् ॥७-बहुवर्गवश्यं परिमृदवधुर्मध्यममिश्रो विगुणैरुपेताः ।
मा पार्थुयं मित्रेन कारीनेन जिनोद्दे पञ्चमापमोक्षम् ॥८-सत्तुल्यगदरिसंघर्षां जलमूलं बहुवदुःखायामम् , १
अथ किं जलपरिहीणं सुखमं निमिक्तानुवागिवागद्वयम् ॥

९-विमलमहासन्निधुं निगूढकलप्रविष्टमहाविमलम् ।

वीरुनिदति मङ्गलं भवत्यस्य विमापरी विद्वान्मोहन् ॥

समीक्ष्यते, यदुच्यते, मोक्षार्थं एषां साधनप्रकारं साधूषया
दत्तं ।

—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

—विद्यायमे, अकथयन्, मोक्षार्थं, स्वापयन्, एतानि
साधकं साधयन् ।

अद्वैताध्यय १७-१८ मार्गयोर्वी ।

१—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

२—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

३—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

४—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

५—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

६—अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

एते कोक्तः कोक्तः अहंभुक्कण्ठो विषयस्यात्मनेवदविमिश्रत्वाभावेऽमूलोक्त-
विशेषकृतो विषयताम् ।

अहंभुक् विहतादीन् अहंभुक्कण्ठो विषयताम् ।

अहंभुक् १६२३

एषा करलमन्त्रमवरीक्षणाया ४ अर्थे २ पत्रम् ।

मिद्वान्तर्कामुद्यां कण्ठ्यादिहृदन्तान्त्रभागे यथाः ।

१—मिद्वान्तर्कामुद्यां कण्ठ्यादिहृदन्तान्त्रभागे यथाः ।

मिद्वान्तर्कामुद्यां कण्ठ्यादिहृदन्तान्त्रभागे यथाः ।

२—मिद्वान्तर्कामुद्यां कण्ठ्यादिहृदन्तान्त्रभागे यथाः ।

- ११—हृत्स्वः सुषट् । अच्चावित्युत्तगाभे । शमिधानोरित्यर्चं वा
धितुं सूत्रम् । सेङ्गशिकुनीनीष् निषेधः ।
३—अन्तुः, तन्निः, अतकनाशम् ; नामग्राहम्, चेनक्नोपम्,
अग्न्यागम्, एतानि संवाच्य संज्ञासु धातुरूपाणोत्पत्तेः
किं प्रतिपाद्यते सम्प्रते चेद् कथमित्यभिधीयताम् ।
४—आदित्य मा रघूत्तममित्यत्र शङ्कात्प्राप्तोविनिर्दिष्ट चाश्री-
यिमुनिश्चनोति विग्रहे कथं कानि रूपाणोनि सयुक्तिरमु-
पाद्यताम् ।
५—विरमति, अगात्रि, नमते पुर्णं भुङ्क्ते, एतु विशेषकार्यम-
गित्य, आसोर्गान्तरैरुत्पत्तिर्नोपसंप्रदान् वेतिहो-
विद्यमानाः कर्मणोऽकर्मका क्रिया, एतन्म्येतन्म्योहतेत-
योजन समुद्दिश्योदाहरणानि प्रदर्शनीयानि ।

भट्टटिकाव्यस्य एकोनविंशत्यादित्रिपुसर्गेषु वा ।

- गत्याय ते पुर्णं लक्ष्मीं कत्या सर्वं वयोदितम् ।
समीपेऽस्याद्वेनः मात्राः प्रोक्तवन्तोविशीषणम् ॥ १ ॥
कामोजनस्य जहास्त्वं प्रमादं नैश्वर्याधिप ।
अतद्विषेऽनुशांघेयुर्ध्विप्रये दिमु बाग्धराः ॥ २ ॥
मुदा सयुतिं काकुत्स्थं स्वयं शाप्नुहि सर्वमदम् ।
उपेक्ष्य तुहर्गस्थं देवि राघवसन्निधिम् ॥ ३ ॥
उत्तिष्ठस्व मने पर्युर्वेत्स्यात्तत्कुरुनी तथा ।
प्रतिष्ठस्व च तं द्रष्टुं द्रष्टव्यं त्वं महीपतिम् ॥ ४ ॥
आद्यदये यद्यप्यवतप्तो हृदयेऽनस्येगमने तप ।
त्रामास्वो विजयायो हि जिमाक्षस्यथाः फलम् ॥ ५ ॥
तानं प्रमातुं केहेत्याः मरतायमनीहितम् ।
नहन्नायपुत्रं कामो निमंस्तु परिहृष्टवान् ॥ ६ ॥

मनुष्योपनासं देवादिनपदानां साधुन्वयदर्शनमुक्तेन विशदं
गक्रियनामिमानि वक्ष्यामि ।

सन् १६२३

भरथमपरीक्षायाम् ४ वर्षे १ पत्रम् ।

अनुवादे मरनाः ।

१—कृष्णानकस्यास्य दिन्नीमापगाऽनुवादः कार्यं —

सम्यक्दा राजा नगर एकाकी अन्तः कस्य निद्रिप्रवरस्य गृहं
दत्त्वा तत्र कौचन पनिसनो म्यांटे शयनं मर्तामुठहस्तोमपश्यन् ।
नगलस्याः शिष्टा सुमोन्निवृत्तो ज्वालायाः समीपमगच्छन् । इयं
अपनिधर्ममगलला स्वपनि कोणाययामास । शिष्टुं च गृही
यन्तं नापृच्छन् । राजा साधयं मातोऽप्यानिष्ठन् । ततः सा गति-
धर्ममगलला राजानमवलोकयन्ती मगवन्तं वैभवाकरं मार्चयन् ।
'पदेश्वर ! एवं सर्वकर्ममाप्ती सर्वधर्माऽज्ञानासि । मां पनिध-
र्मतापोनां शिष्टुमपृच्छन्तौ च जानामि । ततो मदीयशिष्टुमनुमता
यं मा दद ।' इति । ततः शिष्टुर्वेश्वरं प्रविश्याऽर्धघटिकापर्यन्तं
वैशतिष्ठन् । त चाटोदीन् मन्त्रमुल्लोऽसौ । सा च प्यानाक-
ऽऽनिष्ठन् । ततो घटच्छाममुत्थिते भर्तारि सा भर्तारि शिष्टु
कथाह । तं च धर्मधर्ममातोऽप्य किमप्यविष्टदयो नृगतिराह
'महो ! मम धर्मं भाग्यं कस्यास्ति, यदोदशः पुण्यविष्टोऽवि-
मग्नगरे वसति' इति ।

२—कथाभागेऽयं संस्कृतमापगाऽनुवनाम् —

परिदुत जो का मन बहुत दिनों से तीर्थयात्रा के लिये
प्याकुल हो रहा था । गीताभौर योगशालिष्ठ को समझकर
पारायण करते करते अब उनका तब मन संसार से दूर
दिरक्त हो चला था । अब उन्हें घर में रहना अच्छा न मालूम
होना था । मायाजी मोह रूप दुंदी को ये दूरदम काटना
चाहते थे । इसलिये उन्होंने अपने सुपुत्र से तीर्थयात्रा के लिये

मगना विचार प्रकट किया । पिता की बात की पुत्र पर पुत्र प्रमाण हुआ । उनमें भी भाग चलने की इच्छा प्रकट की । किन्तु घर की सेवा भाग का बदला बनावट निमाने उन्हें भाग से चलने से रोककर दिया । छात्राकारी पुत्र अविद्वान् न बर मका । शुभ दिन देखकर पण्डित जी ने घर में बागी का प्रमाण किया । वही पहुँच कर उठेनि किन्तो वेग्न संन्यासी से गणानिधि उपनिषद् पढ़कर संन्यास ग्रहण किया । उनका तेजोमय मुख कायावयवों में और भी मन्त्रा मान्य होने लगा । अन्त में अनेक नगरों में घूम कर वे हनोकेश्वर पहुँचे और वहाँ एकात्म में पड़ी एक कुटिया में रहने लगे ।

सन १६२३

मायमपरीक्षायां ४ वर्षे ४ पत्रम् ।

व्युत्पत्तिमदर्शने प्रश्नाः ।

- १—प्रियतां चन्द्रमाः कस्मान् वक्रादभिवर्ता रयिः ।
 यानि सौके परं हेतुं करे मादवतीदृशने ॥
 मज्जाहिनकरो गज्जा गजो दिनकरी मज्जा ।
 घैवरीत्येनयोः कोऽर्थः प्रज्जामिर्वा नृपेण वा ॥
 मानावितृहितं काय्यं पुत्रेणाग्नौदयार्थिना ।
 नाश्वामन्या परोदेवः तस्य मूर्तिकरः स्मृतः ॥
 पतिः स्त्रीणां परो देवः पतिः तीर्थे पतिर्मलः ।
 पर्यौ प्रीते प्रसन्नाः स्युः तासां सर्वा हि देवताः ॥
 त्यक्त्वा राज्यसुखं पत्या मज्जन्तोऽपि विमं सह ।
 नाऽयोधयत्सती सीता हि पतिर्देवतः रित्रयाः ॥
 साधुश्यायशायन्तामिमे श्लोकाः ।

- २--(अ) हमे ज्ञेयं वयं जाने न्यं वक्ते च कगन्वयम् ।

क्रियाकारकयोर्योगं वियोगं चोचितं कुरु ॥

(क) ललङ्कारेऽपि महावीरो ललङ्कारेऽपि सैनिकैः ।

कुप्यन् कुप्यन् चरन्ति निरुपदिशन्त्यन् सुतमाचरन्ति सोऽयमनुम्
 दानं नृपः पूर्वमपानुमेने तदाऽनुत्तरे तमन् सुतम् ।
 अनुपन्नु नमो नमः प्रवृत्तेने यादृशैर्द्रव्यमन्त्येनायम् ।
 दाडिगपदिष्टं हनमागिरेजीमलपानुपानेभ्यनिने प्रवृत्तेन् ३०३
 माहात्मविष्णुर्लंगमा कुमाः विवदन्तिभ्युने न नमः मावांशु
 ततः पुयेनाहनगीरम्प्रे गगनेऽन्तिनेने सुतमिन्त्यने ।
 मापोनम् भूमिनिः नमन् भूमिनि लोक सुमनीयम् ३
 उताप्प्रवृत्तमन्त्ये मागान् एवमात्त वव-पुर्गन्तुम् लप्यात्
 दिग्मा पुर्गैर्द्रव्यमिन्त्येना गगान् निवृत्ता निवृत्ता ३०४
 एने इमेका दशवन्त्या माव्येनायानिनिमन्तानो मापुल्या
 द्यात्तमन्ति तथा मद्व्येना यथामिद्व्यात्मकांमुदीकाने काठ-
 मन्त्ये ।

मिद्वान्तवन्त्रिभापूर्वादे वा ।

- १—विम्बोष्ठः विम्बोष्ठः मतयोस्मापुन्यमुपपाद्य उपेष्टकायनि
 उपेष्टकायनीत्यनयोस्मापुन्यमुपपाद्य उपेष्टकायनीत्यनयोस्मापुन्यमुपपाद्य
- २—महर्षेणः महर्षेणः मतयोस्मापुन्यं सूत्रोपन्यासपुरस्कारम्
 पपाद्य 'देवा अत्र' 'देवा इह' इत्यनयोस्मापुन्यासग सापु-
 र्यं द्यावदेवम् ।
- ३—उत्तराः कुप्यः अत्र उत्तरे इति कथम् । निर्जन्मो अत्र निर्ज-
 रममुदायस्य जस्य आदेशः कथम् ।
- ४—घाना ते तव मनोऽस्ति अत्र चिकित्सा केन ।
- ५—भोशस्याऽवतु मापोह दत्ताते मेऽपि शर्म मः । स्वामी ते
 मेऽपि स हतिः पातु यामपि नो विभु । सुखं याचौ ददा-
 त्वीशः पतिर्वापि नो हतिः । सोऽव्यद्वो न शिथं यो नो
 दद्यात्सेव्योऽत्र यः स नः । अस्मिन् इलोके यथ कश्चि
 आदेशः तच्छक्यम् ।

५३५

॥ शास्त्रसंग्रहसौनिपत्यसम्वत्तीक्ष्णायाम् १ वर्षे २ पत्रम् ॥

॥ शिरासाजुनीये षडनाः ।

मन्त्रपदमात्रं रहस्यं पुरुषधामनिमिरं धृता भूयतिभिः स्वर्गश्रेष्ठैः
स्वर्गमहत्तमं महा मदन्धुना मनोज्ञेन अनिवापयतिता ॥
-विजित्य यः पञ्चदशमस्तुतुल्यगन्धुनकुल्यं यत्तु वासवोपमः ॥
न यत्तु वासोनि मयाधुना हस्तकरोति मय्युं न कर्म धनञ्जयः ॥
-विदाय शान्तिं मूरि धाम तपुनः प्रसीद सन्धेहि यथाव
विदियाम् । यत्तु शब्दवधूय निस्तुताः शमेन सिद्धि
मुत्पद्ये न भूधुः ॥

[illegible]

● 研究背景

इति च तन्मन्त्रस्य सप्तमी स्तोत्रम् ।

सिद्धान्तसंक्षेपे कारकादिभागे षा ।

देन देवतामादिनिमित्तं कर्म न सम्भवति तेऽप्यकर्मणा न
आश्रेयसि न कर्मणि इत्यत्र प्रमाणं श्रीमुनीन्द्रजीत्या

प्रदर्श्य मन्यकर्तृकोऽभिलाषो रुचिर्गिति वङ्क्तिर्वर्णयेया ।

२—पुण्याणि स्पृहयन्ति, पुण्येभ्यः स्पृहयन्तीनि वाक्यद्वयघटकद्वि-
नीयास्तदुद्योऽस्मात्पुन्यमुर्गताय क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि
६ स्थानिन् इति सूत्रं सोदाहरणं व्याख्यायैतत्सूत्रघटकपदक-
ल्पानि चोपपदशंभोयानि ।

३—यतश्चाऽप्यकालनिर्माणं नत्र पञ्चमीत्यत्र निर्माणपदार्थं नि-
रुद्धं साधु निपुणाभ्यामर्थावां भ्रमश्चाऽप्रनेरित्यत्र साधुप्र-
णस्य प्रयोक्तृत्वं किमिति सुस्पष्टं लेखनीयम् ।

४—अथ सविधम्, दीर्घसक्यम्, बहिलोमः, सुमजाः, केकाकेषि,
एषु समावाप्तमवयवाभ्यर्थाऽऽनडादेशे मकारकण्ठप्रयो-
क्तं निगदनीयम् ।

५—वीर्या, जानावन्, आदमातुः, घाटकेः मैत्रेयः, साक्यकु-
लोन्, साक्ष्येयः, धायम् एनाम्, संसाध्य बुच्छुषुः कडि-
लेनि सम्पूर्णसूत्रं लेखनीयम् ।

मट्टिकाव्ये मन्त्राः ।

१—अथैतन्मोक्षप्रदायस्मात्पञ्चिन्मन्त्रः सहस्रहं । अणुं पथ्यैरम-
र्षं दृष्टोन्मादतामजाः ॥ अथैतन्मोक्षं संपश्यन् वातरत्नं
धिकोपिनाम् । अथैतन्मोक्षं धातुनैकान्तं श्वसन्तमिमिः ॥ २
इदंमोक्षं कोशादिपदशंभुः सत् व्याख्यायाऽत्रत्यक्त-
त्वादानि साधनीयानि ।

२—दमितानिः प्रशान्तीका आदापूगिरिहमुत्तः । प्रशान्ते रुचिर्नो
कटाभ्यगिरिस्तूर्णमागमान् ॥ तेषां निहन्वमानान् संपुटी
कर्णमैदिनिः । समूहमग्निप्रापमाभ्यामयेवादेरगतम् ॥
एनो व्याख्यायाऽऽव्यनिष्ठान्तरांती व्याख्यानं प्रदर्शनीयम् ।

३—इदं समादत्त दिवः वनम् भूमेतत्सिन्धुं विदितोऽयं काम् ॥
वदानुगमोऽनुपगतं तूर्णं भागवन्तः सम्भूतशुभ्रतीति ।

एवं इत्येकं दृष्ट्वाप्येव कथावशात् त्रिदिनपत्रे प्रकृतिप्रत्यया-
वृत्तदर्शनीयम् ।

४-दुष्टते पद इत्यादिनाते मन्त्रं जगत्सत्त्वरश्मिरजस्तुः । मन-
 एर्मुक्तिप्रविभागमुच्यन् मायुज्जदानेव ततो विवक्षान् । एवं
 पदं व्याख्ययं प्रवाचनीयञ्च मनस्युच्यन् इति वदन्तम् ।

४-यस्यैव जगत्कारिणोऽस्योद्भवोः मातृहृद्योऽयं चन्द्रिह्यमाणाः ।
 होनामहान्तश्च यमस्यमीयुर्वाहस्यैव जगत्कारिणोऽस्योद्भवोऽयं चन्द्रिह्यमाणाः ।
 एतद्विषयशक्तिः कोपादिग्रहसंस्तुतवत्तं व्याख्यानम् ।

सर्व विद्यार्थी

इयाका लुमइयमपनीलाशाम् २ पर्वे ९ पत्रम् ।

माघे भरणाः ।

१-मन्त्रमाशक्तानिबद्धस्योत्तुल्लसतोऽम्बनाह्नुमुत्तमणांशुभिः
नया । पुनः प्रकालेतिव पुरितार्थेया विमानमध्यस्फुरिहा-
ममाकथा ॥

२-निष्ठातवीक्षावदिगुं जगद्गुह्यमुपाश्रयं न महीतमै यदि ।
समाहितैः पवित्रविनोदः परं दृष्टः स्यात् । कथमेष माह-
राम ॥

१-समुद्रिकान् यः पुनिवीशुनां वरं वरप्रदानस्य च वरं शूलिनः।
 २-समस्तपात्राद्रिषुनामसंप्रमत्तं परमं दारुणं सुखेन निष्कृतम् ॥
 ३-सुतेनान्नं कुरुष्वितथासमं विधेऽपि विधिं वामाशुनिवेनमाति-

निम् । शुभेन तत्कारिण्यविशेषमाप्तेः विद्यादमीयादि सत्ताम-
सापदा ॥

—त्रिभुविनामर्षयिहस्तप्राप्तुमनित्तनाम् ।

— विद्याविनामिमांसायाः प्रवृत्तिरिति चेन्न ।
प्रायश्चित्तं वदन्त्याधेनिर्मुक्त्यवसानम् ॥

—सर्व कार्यकारीतु गुण्यान्नापयन्तम् ।

— भोतनावाविषयमाया नास्ति यन्त्रो मदीयनाम् ॥ ३५

—तेऽस्मिन्मध्ये संकटं दृष्ट्वापि नश्यते ।

पञ्चमः पञ्चनवमस्वर्गयो जानवेदक्षाम् ॥

८—अदीयसीमपि घनामनहणगुणकल्पिनाम् ।

प्रसारयन्ति कुशलाश्रितः सार्चं पटोभिव ॥

९—न नोनमन्येन ननि कदाचित्-कटांनिक्रयातगुलं क्रियासु
विधेयमस्यामवदन्तिकस्यं शाङ्गं अनुमित्रमिय द्रुदीयः ॥

१०—शु कङ्कनीलोपलनिर्मितानां लिप्तेषु मासा गृहदेहलोनाम्
पस्यामलिप्तेषु न चक्रेव मुग्धाङ्गना मोमयमोमुखाणि ॥

कोपलमासविप्रदाविगोयक्यासंदर्मप्रदर्शनपूर्वकमदी श्लो
का व्याख्येयः । न्यायपरीक्षाप्रविष्टिश्चतुर्थपञ्चमद्वलांकी विहाय
व्याख्येयः । टीकामुपूरीलेखेन माह्वयामः ।

अन् १६२४

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां ३ वर्षे १ पत्रम् ।

सुपि कादिद्विकृतप्रक्रियान्नभागे प्रदनाः ।

१—वैदादक्यं कः, दादक्यं कः, कृकलोपम्, वचकः, गाम्भी-
र्यम्, नैवप्रोधम्, गस्त्रि कं एते सस्त्रप्रदर्शनेन साधनायाः ।

२—घोरैवः, अग्रः, पापेयम्, सत्तार्यः, द्वित्रिचनिकीनम्,
प्राक्षिकः, माह्वेयम्, एते चर्चप्रदर्शनेन सस्त्रप्रदर्शनायाः ।

३—भीषम्, यधामुलोतः, परम्परीणाः, पथिकः, पार्थ्यं कः, पुष्क-
रिणी मयस्यान्, एते साधु साधनायाः ।

४—दिगुन्, उगिला, ददिकः, औपथिकः, द्विगः, उचस् करोति,
एतया सस्त्रप्रदर्शनेन विधेयम् ।

५—वष्ट्या व्याधय, एक बहुमोदिवन्, यत्तु चानित्ये, यमाया
तद्विषयात् एतेषामुदाहरणानि निरुपलीयानि ।

महिलाये वा ।

१—रामेऽपि दागदहते । ततो ययं हनैर्वन्धुनिगमनुहरेः ।

मत्रस्य मत्नेन यथाऽरमांनः मग्निः परेणास्तु विमुञ्च मोनाम्

२—रुः पदातिः पुदयो धनुष्मात् योऽनेकमायानि विवद्वानि ।

रतः सहस्राणि चतुर्दशार्द्धांश्च का सप्त यो मानुषमात्रशृङ्गा ॥
 -गण्डपुष्पुद्गोदासपुष्पमलिनारिसम्भवमहाशयै ।
 कादरा सन्देहं रामे समहोपरा महो सफलिनभा ॥
 -तेनेद्रिवाधो यदृषे पयोविस्तुतोय रामो मुमुदे कपोद्गः ।
 तत्रान शशुदेदो सुवेजः धावे जलान्तो अह्नु मयङ्गाः ॥
 -अपुष्पुर्धुमानुषुः मायका रज्जुवस्तताः ।
 तामादलीपयेवे पुत्रांशाम्भे न कथन ॥
 -मा सुगुप्मान् प्रकरोऽमृन् अपहं लल्लुगानि च ।
 देवमात्रि जनः केतान् सुमुख सुमुखे मुहुः ॥
 दने वक्तुवदन्तु पदंतेनाभ्यवमुद्येन इवाकेशः ।
 रेखिनगदे समास प्रदर्श्य ५-६ पद्ययोग्यवतपदानि
 तिष्ठानि ।

सन् १६१४

व्याकाशमध्यमगीतायाम् ३ वर्षे २ पद्यम् ।

सिद्धान्तकौमुद्यां प्रभाः ।

-ईशाद्वयको चाप्य विवेकं अनित्यतन अचीकमन वैधिष्ट
 एतेषां विधिष्टकानां का ।
 -वेम् एवेम् अलिङ्गमान जगदेष्ट एषां विदि प्रथमपुनरै-
 कवचमे कीदृशं कथं कथञ्च नतिविदि ।
 -मध्यगिह पुद्गुन इत्ययोमिह्वावावावावी कथय ।
 -वच धेष्ट हम् देष्ट हम् एतेषां सुष्टि प्रथमपुनरवष्टवचमे
 कथालि व्याप्यमानम् ।
 -एकान उपदेष्टोऽनुदानादिनि सुष्टे एकाञ्च प्रदत्तयोः प्रयोजन-
 मुगपाय मायस्तामयोतिष्ठितानि कथालि-वचमे चतुस्ते
 सतां सतांष्ट अतिष्ठन् ।
 भट्टिकाव्ये पा ।
 -मातेनाद्वयवतां कुञ्जो अटटे चाप्यतिष्ठितवन् ।

यदुनामानुयमं प्राप्तामामोकोदय इमे गताः ॥ १ ॥

२—सामर्थ्ये चानि मेऽस्मिन्मीदृ निरुक्तं चाप्य नाम्नन् ।

आश्रितः केचिद्विद्वत्पुत्रं माह्वत्पुत्रं पुत्रं ॥ २ ॥

३—आये त्यक्तद्विषयः शौकान् गुदाभ्यां त्यजेत् ।

केचिद्विद्वन् लब्ध्वा मन्वात्केचिद्वर्णिपुः ॥ ३ ॥

४—उदनाग्निर्गन्धे वि वानगाः सैतुना गते ।

अलतिष्ठताह्वस्तत्र प्रत्यवाधिनं योर्ध्वम् ॥ ४ ॥

५—विह् मां विजित्वा नाहं मन्वर्णिभ्येषु यन् पुनः ।

चानिभ्यमे द्विषः केन तस्मिन् पश्यन्मायने ॥ ५ ॥

६—शत्रुमिनिहने मत्ते द्रव्येऽहं संपुणे सुखम् ।

पुद्गलमत्ताह्वं विना शत्रुं न मारुक्षाम्यनि को गे ॥ ६ ॥

७—प्राह्मण्यमे विशदं मां गेत्स्वमानः शनक्रतुः ।

प्रवहन्त्यनि च तस्याद्यो निरुक्ते दुर्हणे इते ॥ ७ ॥

८—कहिपश्यते हरेः धीनिसंज्ञा योगदक्षिणते ।

देवात्मकं त्वया त्यक्तां गिषोर्गम्यामि पश्यताम् ॥ ८ ॥

एते त्रयोकाः समासविग्रहादिप्रदर्शनपुस्तकं व्याख्येया
अधोरेखादिनपदानाञ्च साधुन्यं प्रदर्शयन् ।

मन् १६५

व्याकरणमध्यमगोसायाम् ३ सर्गे ३ पत्रम् ।

सिद्धान्तमुक्तावल्यां मरुताः ।

१—विशेषसद्भावे किम्मानम् ।

२—माकाशात्मनां किं साधर्म्यमुपदर्शितं विश्वनाथेन ।

३—परमाणुमूहस्य पटादिकात्वे को दोषः ।

४—क्षिप्राम् भूतत्वं तस्य आनिष्ये वा को दोषः ।

५—परमाणुसाधारणसत्त्वानिदृज्ज्ञार्थे किम्मानम् ।

- गणनसाधकानुमानप्रणाली कीदृशी ।
- अनिपदस्यावृत्तिप्रदर्शनपूर्वकमिन्द्रियसहस्रं इति शक्यताम् ।
- सामान्यज्ञानसन्निर्कर्षमन्त्राद्ये का युक्तिः ।

सन् १६२४

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां ४ वर्षे १ पत्रम् ।

पिद्धान्तकौमुद्यां मरनाः ।

- अद्यान्, सुभीष्ट, अश्लेषि, आनये, सम्पत्तिग, पण्डित, संवत्सरानु, शशवि, मल्लिखपति, आह्वयते, दानानि कपालि विशेषकार्योपायपूर्वकं साधनानि ।
- चिन्तितानिदिशकरणस्य लिखः गालिह्ये आपदस्य, मर-भेदेन विशेषायेत्यन्त्यायेत्यन्त्याः प्रमाणं फलप्रदर्शन-पुस्तकं सौधपतिकं निरूपणीयम् ।
- अद्याभिर्वापते औपमोक्तं देसंति पंक्तुयते अलोक्तयते आरति गामयः त्रिभुक्ति दया मिष्टिः प्रदर्शनीयः ।
- सपनीयते, सुमनायते, पटपटायते, अजहलन्, पश्यपयति, एते भाविशेयं व्याख्याः ।

मट्टिकाप्ये वा ।

- १-अत्रिगुणान् सुवर्णित्यं प्रमाणद्विगुणितं दिते ।
- २-आशङ्कन् सुहृद्वन्धुभ्रातृभ्याम् बहुमन्यत ॥
- ३-नयनशामयं प्रामाण्येण-मुञ्चयन्तु नावयन् ।
- ४-फलं नस्वेदमन्त्रागाद् दलकयति आह्वयन् ॥
- ५-मण्डलाभ्यादनी भिन्नमण्डितां शम्भवेदतीः ।
- ६-अगत्रिभ्यामपेनी ती न न योगावलोदताम् ॥
- ७-रात्रित नादहेः पसेर्विशेषां याम तेजनाम् ।
- ८-कनूर्न तद्वापयं निवा सुयोद भुक्पशापयन् ॥
- ९-प्रोक्तोति शोचिष्यते मे नार्थं संशयान्मोच मे ।
- १०-प्रमार्ष्टि दुःखमासोक्तं दुःखान्पूज्यं तदथा विना ॥

६—ये।मवीति न सम्मोहो इत्यने स्म मयाह्वयम् ।

किं न पश्यति मयोऽयं जनस्यामवलम्बते ॥

एते श्लोकाः केशविग्रहनाग्यप्रदर्शनपूर्णं क्रियापदसक
प्रकाशप्रदर्शनपुस्तकं च उवाचोवाः ।

सन् १६०४

इयं करणमध्यमपरिच्छायां, ४ त्वे २ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुद्यां प्रश्नाः ।

१—आरिनाभाविशत्यादि मरुप्रदाय 'स्वमिच्छे' इति सूत्रस्य
निहुंष्टार्थमुपकार्य 'संप्रतिष्ठामनाश्रयाने' इति सूत्रेऽनाश्रयान-
प्रदणं मुक्तवस्तु ।

२—नामादेशम्, जीवनाशम्, तथाशास्त्रम्, लघुलङ्कारम्,
श्रुतित्वा रतिः, शमा, परीक्षा, मूर्खः, एषु का प्रकृतिः
कः प्रत्ययः किमर्थकं किञ्च प्रष्टुं सूत्रम् ।

३—पुनीमवस्कन्देति पद्ये केन लोड् ? नदर्शय कः ? सूत्रास्तरेण
या सिद्धो को दोष इत्यादि मरुत्तमर्गजातं प्रपञ्चय मयः
कृताभिप्रायप्रपञ्चमयस्वनानि वाक्यानि विविचयन्ताम् ।
इवेति इत्यः सुपठः । नेहवशिकृतीनीतिनयेयः । अर्थप्रदण-
मस्ति मैव सम्भव्यते ।

४—सुप्प्रप्राप्ती निमित्तिरिति सूत्रे वृत्तिकारसाप्यकार्योर्मनमेरं
प्रदर्श्य 'निष्ठायां मेदि' 'शक्तिविद् च' इति सूत्रयोः सेह-
प्रदणं च शब्दप्रदणयोः फलप्रशिलप्यताम् ।
कनुपयुक्तलेखाद्वयगो निविद्धः ।

भट्टिकान्ये प्रश्नाः ।

गत्याऽथ ते पुनी लङ्गां कृथा सर्वं यद्येवमम् ।

समीपेऽत्याहूतेः मन्त्राः प्रोक्तवन्तो विभीषणम् ॥ १४

ततः स गनवान् कर्तुं भ्रातुर्मित्रप्रलक्रियाम् ।

प्रोक्तवान् कृतकृत्यं वचो रामोऽथ राजसम् ॥ १५

गव्याङ्गुलिभिर्विना त्वं हृदेवैवकी मम ।

मनि वधान तुम व गलभद् गृहाण वा ॥ ३ ॥

गव्यरथ मनेनाय लक्ष्मणेवाचितां चिताम् ।

रुष्टा मरुतिगोत्रस्य रामं वगदिनादय ॥ ४ ॥

मो दुष्टो जलिनवपु प्लुराणवद्दे

संक्षय लनमलिनी सुदृढ वषा वा ।

एषाऽहं कनुषु वसोपवाज्यवा ।

त्यां प्राप्ता विधिवदुदोर्गदीप्तिमात्म ॥ ५ ॥

मायःप्रोपमशोभिष्यो नादास्वदेदिदं नमः ।

मानुस्वदनिष्यन् वमामलाभिष्यन् ये देवम् ॥ ६ ॥

मामेवयाम वयं शृङ्गामहादगन्मन् खेदु मवान् ।

किं वा निवमिदं युक्तं भवान् नदकन्तिन ॥ ७ ॥

प्रणमन्तं ततो राममुक्तवामिति शृङ्गा ।

किमाप्यनुमाप्यार्जं नाभोत्पन्न भवानग्रम ॥ ८ ॥

ममामर्माभिप्रायमेवां वृत्तानां व्याख्या विधेया रेखाङ्गिन-
रानां पालित्वदकं पुष्कटपैव नापनेऽङ्गुलाभो नादयेति
दितव्यम् ।

अन् ॥ ६२४

म्यावदवाक्यलुङ्गीनिपमस्यमवनीतावाम् ४ वयं ३ वयम् ।

अनुवादे मर्मा ।

—कथामागस्यास्य हिन्दीमागवाऽनुवादः कार्यः—

तस्मिन्नेव अंगे वयो वारुणः कभिद्वरयत । तं विलांकर
रीता सा बालकं निवात्य प्राद्वयन् । अहं समोपलनागुहमके
विश्य वरीलमाणेऽतिष्ठम् । निपतिनं बालकं वल्लववदलमिया-
ति गजपतौ कण्ठोत्थो भीमस्यो महाप्रदेणु म्यवतन् । भवा-
दुदेलेन दस्तावलेन मरिणि विपति समुपात्यमानो बालको
म्यवतन् । किमप्युत्तवा स बोधततदृष्टावातमातीनेन वाम-

रेण केनचित् पक्वफलबुद्ध्या परिग्रह्य कलेनरतया ।
 ग्वमूले निहितोऽनून् । सोऽपि मकैः कञ्चिदगात् । शालकेन
 सत्त्वमन्त्रप्रनया सकलकलेशसहेनामात्रि । केनपि
 निहृत्य कुञ्चिदगामि । लनाष्टुदाग्निर्गतेऽहमपि तेजःपुम्भ
 बालकं शुनैर्गन्धोदहाश्चनार्य घनान्तरे धनितामग्निप्याविलो-

पाण्डवों के युद्ध में घृष्टघ्न ने श्लोकाचार्य का निरं काटा ।
 जब अभ्यषामा ने अपने पिता के मारे जाने का हाल सुना तो
 वह बहुत क्रुद्ध हुआ । किन्तु कृपाचार्य ने उसको शान्त किया ।
 घोर अभ्यायामा ने कहा—“मैं महाराज दुर्योधन के पास जा
 कर सेनापति के पद के लिये उनसे प्रार्थना करूँगा ।” उसके
 अनुसार वे दोनों दुर्योधन के पास गये । दुर्योधन पहिले ही
 वह पद कण्ठ को देने का प्रयत्न वे चुका था । कण्ठ ने अभ्य-
 षामा को रोता देख उनका अपमान किया । अभ्यषामा ने
 भी बीच बंश में अश्रु के कारण उनकी निन्दा की । जब उन्
 दोनों में लड़ाई छिड़ी और दोनों ने अपने-२ तलवार ब्यानसे
 निकाली । किन्तु दुर्योधन और कृपाचार्य ने उनको लड़ाई से
 रोकने की चेष्टा की । अभ्यषामा ने प्रतिज्ञा की “मैं अब से
 तलवार न उठाऊँगा ।” उसी समय मोम से मारे जाने वाले
 दुःशामग का आर्तनाद सुनाई दिया ।

सन् १६२४

मथ्यमगरीशायाम् ५ वर्षे ५ पत्रम् ।

व्युत्पत्तिपदर्शने मन्त्राः ।

वर्द्धने गामिनी बालादु वचनेऽहम् बालना ।

हासे वृद्धिषोऽज्ञानं सर्वं बालस्य चेष्टिनाम् ।

- नविनीदलजलकलपद्म-ओदितमणि-सलं-रमणीयम् ।
 भूतिनि-किमाद्यदण्डोय-विश्वेष्टार्थ्यादयात्रीवे ॥
 २-दमो-यूनां-समाऽऽद्वाना-मौनं-ज्ञानवर्गा-परम् ।
 विवादेऽधीनशास्त्राणां-भूयाऽभ्येष्टाभ्यस्तुक्तिप्रम् ॥
 गङ्गानि-गच्छन्तु-रामो-यसति-यक्षसु-यमं-रात्रा ।
 कथमेष-कृते-रामं-माहं-युद्धं-विना-मन्त्रे ॥
 ३-आवरेषा-उपनिशोदाः-शोधनोग-आऽष्टुद्धवः ।
 निनीदुतिः-परीक्षादि-साध्यं-रेखाङ्कितं-परम् ॥
 ४-महा-माद्येनानुवादेऽधीनो-मावान्-स्मृतेः-पथम् ।
 अयुधिः-का-स्तुटं-बादया-गुह्यो-दृष्टांगतिः-कथम् ॥
 ५-विरमनि, ममति, य, यमनि, पावात्, यम्मुं-तयाऽभीर्त्तम् ।
 मायनमिष्टं-क्रियया-प्र-ननायामं-विनिर्देशम् ॥
 ६-किमपीतमधीनो-यव-दृष्टो-यानि-कं-मयात् ।
 विमलवक्ष-की-दृष्टिना-वानि-साधुनाम् ॥
 ७-देवाय, गोपैति, अदर्शकते, नात्रमन्त्रिप्रम्, देवशब्दाया,
 इतिमस्ति, मा-ममम्, —मायु-स्तिवपु-कानि-कयाधि-कथं
 य-तानि-निश्चयमि ।

सन् १६२५

इयत्कालमध्यमगरीक्षायाम् १ वर्षे १ पथम् ।

मिदन्तर्कांशुया मन्त्राः ।

- १-इत्यविद्यावप्युपादिनि-महत्ताभावे-नदरकालस्य-कथमस्ता-
 मर्त्यमिति-स्वप्नगुणाय, अनुमूर्ख-इत्यत्र-कथमनुनासिका-
 भाव-इति-तत्पदुपमाधि-प्रदर्शय । १०
 २-न-बहुमीदायितव्य-मूवकारभाष्यकारयोर्वेनभेदवर्त्योत्पूर्वक,
 निर्जगत्पदे-वृत्तिकारणस्य-भाष्यदिदधार्थ-मध्यक-
 प्रतिपादय । १०

सन् १६२५

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम् २ वर्षे १ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुदी भदनाः ।

१—कृत्तुं रीदिततनममिति सूत्रे तमप्रमहणफलं कर्मप्रमहणप्रयोजनं च प्रतिपाद्य हेतुकरणयोर्वैलक्षण्यं सोदाहरणं स्पष्टं क्रियताम् ।

२—अङ्गा क्रोशेन वाऽनुवाकौऽधीनः दास्याः, संवच्छ्रते वामुक्तायागाय यानि, दक्षिणेन ग्रामस्य, अघोती । व्याकरणे, एष विभक्तिविशेषविधायकानि शास्त्राणि प्रदर्शयन्ताम् ।

३—शाकं प्रणि, परोक्षम्, अर्द्धपित्तनी, पूर्वाह्णः, विप्राः, वररामलक्षम्, अग्नीषोमी, एषु प्रयोगेषु समासास्तत्प्रयुक्तकार्यविशेषाश्च शास्त्राण्युपन्यस्य समर्थनीयाः ।

४—एकशेषस्य प्रद्वसमासोत्तरं प्रवृत्तिस्वीकारे सम्भावितं दोषमुपपाद्य ।

सुधां सुशानिष्टा नाध्ना चानुनाऽपि निडां निडा ।

सुवन्तेनेति विक्रेशः ममामः पङ्क्तिधो बुधे ।

इति चारिका सोदाहरणं व्याकरायताम् ।

५—प्रक्षयचर्मम्, मानु. २३६, काणीयमाधीमाता, भावस्त, कानीयाः, वागमातुः, जाह्नाः, नाभिणम्, वाग्यायता । एते श्रवणाः सूत्रादिनिर्देशपुरावरं साधनीयाः ।

६—रत्नागोत्रे इति सूत्रस्य वैचर्यमाशङ्क्य तस्य समाधानं क्रियताम् ।

भट्टिद्याल्ये वा

(क) मन्दर्ममर्त्येन पुण्ड्रमरमम्यममुद्येन स्वाक्येना हमे हने । वा २४
वियनि स्वल्पमवाता मृती हरिदयोनिधी ०

इत्यल्लेनाश्लोचनं मार्गमर्त्येन्द्रेन्दुभिरेवितम् ॥ १ ०

मद्विज्ञानविज्ञानमनिष्ठाये महादये ॥

- ४—हृदयमग्निधोदयादुदृष्टदृष्टिम् दधानु पुनः पुनर्दग्धम् ।
यनपुनश्च पुनोमजाकुचाप्रदुनवा॥१॥मनिर्वाहनश्रमत्यम् ॥ ६
- ५—असःपादयनः कश्चिदर्थं आनिक्रियामुनैः ।
यदृष्ट्याशब्दगन्धसंघाये अग्न केवलम् ॥ ...५
- ६—लिलह्वयितं सोक्तानलदग्धानलघोषयः ।
यादयाम्भोनिघोषे धेधेतेव मयनः क्षमा ॥ ...५
- ७—धर्तुः कतिपयेरेव मयिनस्य स्वरेणिव ।
अनला दाह्यमग्न्याहो मेवस्येवं विनिवृत्ता ॥ ...६
- ८—आयितोऽर्थे मयत्तन्ने मायाः सञ्जान्तिो यथा ।
रसस्यैकस्य मूर्धापल्लवा नेतुर्महाभृताः ॥ ...७
- ९—सम्पादितकलस्तेन मयसः पश्मेदनः ।
कार्मुकेण गुणिना यातुः सन्ध्यातमेष्यति ॥ ...७
- १०—बृहत्तलैःप्यनुसंविताममालापिनश्चेरपि आयितानैः ॥
रेजे विचित्रैरपि वा सविशेषैर्दृष्टिशालैरपि मृगिशालैः ॥ ७
एष्यन्ततोऽष्टौ श्लोकाः न्यापपरीक्षाप्रविष्टैस्तद्वैद्यादि-
तोऽष्टौ कोशविग्रहसमासनिर्देशपूर्वकं दण्डान्यपमघोलस्य
व्याख्येयाः ।

टांकानुपूर्वीलेखेन माह्वलाम इत्यवधेयम् ।

सन् १६२५

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां ३ वर्षे १ पत्रम् । . .

सिद्धान्तकौमुद्यां प्रश्नाः ।

- १—एतत्त्वम् , वैदिकी, वृत्तिकः, द्रव्यम् , आनुमानिकः, सां-
हित्यम् । एते कथं सिद्धयन्ति ।
- २—द्रव्यम् , नाविकः, सैन्याः, आयमधिकः, ऊषण्यः, राजभो-
गीतः, शतिकम् । एषु के तद्धिनप्रत्ययाः ।
- ३—तृतीयिकः, अर्थः, पान्यः, हस्त्यम् , स्तेयम् , सार्धं वर्षीकः,
पीलुकुण्डः, कर्मठः । एषु कानि तद्धितप्रत्ययविधायकानि ।

३—भेदगुः, केतुगुः, केतुगुः, श्यामगुः, चरगुः, रगुः, रगुः
श्यामभोगी नृमानस कनयिनि वर्मगुः । १०

४—घोरगति, वरगति, वरगति, वरगति, रगुः घामूर भिरिग
नितेवद्याप्यानि वर्मगुः । १०

५—रगुः, वरगुः, उरगुः, वरगुः, विमानेः । एनेरगुः
गुराहगुः वर्मगुः । १०

६—रगुः, वरगुः, विमानेः, उरगुः, रगुः, रगुः
गुराहगुः वर्मगुः । १०

महिलायै वा ।

१—मोहिमहः सुनीयानि माभ्य कंथा २ गंगे ।

मोहामहः कृतेदोदे मां न वातादि ३

२—वसेन्द्र सुदिमहदापीन माभ्योदम्

सुदिमहदापीन न मेष्ट मा सुनामभ्यमान

३—वसेन्द्र सुदिमहदापीन

सुदिमहदापीन न मेष्ट मा सुनामभ्यमान

४—सुदिमहदापीन

तथा तावन्महा काभ्यनानिष्टां

५—समगत कविसैव्यं

विटगहन्मिनागः विदिमीदिष्टः

६—सुपतिमनिररस्त प्राप्तकामेव

रुप्रनिचरपत्नीनां सन्तनादुनायि

७—या सुहृत्सु विपन्नेषु

ताः किं मन्युसनाभोगा न

८—नाभिज्ञाने स वसेन्द्रम,

रतानि चाहरिष्यावः

एतानि पद्यानि

रेकादिनेषु ग्रहनिबन्धननिर्देशवृत्तं ह्यष्टशास्त्रहमविरो-
धार्थ्यादि समुदायि समानविग्रहवाच्यानि च दर्शयत ।

सन् १६२५

व्याकरणमन्त्रमन्त्रीकायाम् ३ वर्षे ३ मन्त्रम् ।

सिद्धान्तशुक्लावस्थाः प्रत्यक्षसङ्केतमनाः ।

१—ईश्वरनिर्दिष्टवार साधक साधकमर्त्यवृत्तं लिखत ।...३

२—समवायस्य मन्त्रावस्था किम्मान्तचिह्नताम् । ...७

३—परमात्मसाधारणमन्त्रावस्था किम्मान्तचिह्नताम् । ...८

४—ननु द्वयस्य साधक किम्मान्तचिह्नताम् । पञ्चमोऽवस्था
नम् , इति । पूर्वं द्वयस्य साधकमन्त्रावस्था । ...४

५—एतत्तन्त्रेऽवस्थावृत्तं मन्त्रोद्देशान्नचिह्नताम् ।

अथान्तरावस्थावृत्तं किम्मान्तचिह्नताम् । इत्यस्य साधक-
वृत्तं सोदाहरणं सुपरिष्कृतं एवावस्थावृत्तं लेख्यम् । ...१५

६—साधकं मन्त्रावस्थावृत्तं किम्मान्तचिह्नताम् । ...६

सन् १६२५

व्याकरणमन्त्रमन्त्रीकायाम् ४ वर्षे १ मन्त्रम् ।

सिद्धान्तशुक्लावस्थाः प्रत्यक्षसङ्केतमनाः ।

१—मन्त्रावस्था, निवर्तमाना, अविद्या, अज्ञान, अनारम्भम् , सोदा-
हरणं साधकं लिखत । ...६

२—मन्त्रावस्था, निवर्तमाना, अविद्या, अज्ञान, अनारम्भम् ,
अविद्यावृत्तम् , सोदाहरणं—साधकं साधकमन्त्रेण कुरुत । ...७

३—साधकमन्त्र, कर्ममन्त्रावस्था, अज्ञानं कुरुत लिखत, अविद्यावृत्तम्,
मन्त्रावस्था, साधकम् साधकम् एतद्वि मन्त्रनिर्देशन-
वृत्तम् । ...१५

४—अज्ञानविद्या, सोदाहरणं, अविद्या, अज्ञानम्,
सोदाहरणं—साधकं साधकम् एवम् । ...१२

५—साधकमन्त्र, सोदाहरणम्, साधकम्, साधकम्, साधकम्,

[illegible]

१ = येनानि, वानानि, ज्ञानानि, वानानि, एतद् वाक्यं निर्दिष्टं
विशेषादानीन्तानि एतेषां वाक्यानि । ...११

५—इवम, जने-नेम, वम, मोम विकाने; । एनेमोदेव.
मुद-इवम-इवम-इवम । ...

[illegible]

पञ्चदशसुखाणि वा ।

१-श्रीगुरुदेव गुरुजीवर्य महाराज कृपा करके मेरी प्रार्थना को शीघ्र ही पूरा करें ।
 श्रीगुरुदेव गुरुजीवर्य महाराज कृपा करके मेरी प्रार्थना को शीघ्र ही पूरा करें ।

[illegible]

३—ये श्रेष्ठ हृदयेऽस्माभ्यो न साऽऽवद्याभ्यो न नो हता ।
अविभावां मनुष्ये ह्ये तस्य देहव न नोदयात् ॥ ...३

૫—સરકારનાં આદેશોનું વિનિયમનું નામ :
તથા તાલુકાનાં કાનૂનીય નિયમો : ૩૫૧

५—समस्तान् विविधेषु मन्त्रेषु समाविष्टाः ।
विद्वद्भिरुक्तानि निजिनोदितानि विद्वद्भिः ।

सुप्रतिमनिष्कृतं शास्त्रकर्मैव दर्शयन् ।
इति विद्यायां श्रीमद्भगवत्पदं विष्णुः ॥

६-या सुहासु विमानेषु सासुरोपनि मन्त्रः ।
 ताः किं सन्ध्यालोका न विमान विमानः ।

७—माभिज्ञानं न परोक्षम्, मङ्गलपामो बहु धर्मं वक्ष्यात् ।
इलानि पाहसिष्यान्ः प्राप्स्यान्ध परोक्षिमाम् ॥ ...६

एतानि पद्यानि बह्वोऽक्षरद्वयनपुनरुक्तं व्याचारा

रेवादिनेषु पञ्चनिष्यचनिर्देशपूर्वकं राष्ट्रशास्त्रहृतविशेष-
कार्येषां भूवाणि समासविग्रहवाचानि च दर्शयत ।

सन् १६२५

व्याकरणसम्प्रमर्शनीत्यायाम् ३ वर्षे ३ पत्रम् ।

मिदान्नभुक्तावल्याः मत्पसस्वण्डे मरनाः ।

१—ईदृशमिद्विग्रहार्थं साधक बाधकप्रदर्शनपूर्वकं लिखत ।...१

२—समवायस्य मञ्जुभाष्ये किम्मानन्तत्रिरूप्यनाम् । ...३

३—परन्तु साधारणकृतमत्यन्तानिस्मात्प्रताम् । ...८

४—ननु द्रव्यमज्ञातो किम्मानमित्यस्याः वङ्गोः कथमुप-
नम्, इतः पूर्वं द्रव्यमज्ञातेन निधानम् । ...५

५—एतत्तत्रेदंस्तुहयस्यं सङ्गोऽपानवस्थितिः ।

कपटानिरममङ्गोः कानिबाधकमङ्गः । इत्यस्य साध-
कं मोहादङ्गं सुपरिहृतं व्याख्यानं लेखयम् । ...१५

६—पाषाणे गाववत्साधकानुमानप्रकारे दर्शनीयः । ...६

सन् १६२५

व्याकरणसम्प्रमर्शनीत्यायाम् ४ वर्षे १ पत्रम् ।

मिदान्नभुक्तावल्याः मरनाः ।

१—अनुष्टुप्, त्रिष्टुप्, अविष्, अक्ष, अक्षमोत्, मोहा,
एवं साधनं लिखत । ...१

२—अथ, विविध, संस्तुति, संस्तुति, अक्षमोत्, अक्षमोत्,
अक्षमोत्, अक्षमोत्—साधु साधनमेवं वृत्त । ...३

३—प्रागपति, संस्तुति, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्,
अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्,
अक्षमोत् । ...१५

४—उत्पन्नविपति, साधुसाधनं, अक्षमोत्, अक्षमोत्,
मोहादि—साधनं कार्यम् एवम् । ...१२

५—प्रागपति, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्, अक्षमोत्,

ज्ञात्, पुत्रोपनि ह्यत्र विशदतया साधनीयाः सर्वे प्रमाणाः ।

भट्टिकाव्यं वा ।

१—आस्त्रावताऽस्य वीरत्वममपदेशनायन ।
तदणः स तनः सैव्यं समन्तमयुत्सयम् ॥ ...६

२—आटादयना वमस्यामी दुर्निमित्तानि संयुगे ।
अधुनेदमुत्स्राष्टैः प्रौणो नूयन विद्विषः ॥ ...६

३—श्याम प्राचिनुनां वालेः दमामदमायनां गतैः ।
अमिना तूर्णमम्योम्यं शिवाश्चाननुनां मुहुः ॥ ...६

४—राघवस्याभृगायन्त सायकास्तैदपदुनः ।
तनस्तूर्णं दशमोद्यो ग्गदमां नयशेषयन ॥ ...६

५—मन्त्रे जातु यदस्त्यज्ञमयं तान्पनुमम्यमे ।
कथं नाम मथांस्तत्र गावैति दिनमात्मनः ॥ ...६

६—अच्यूर्पनेऽभिने लङ्का मसांश्चाप्यनिशेन्ते ।
भूमयन्ति ह्यसामर्थ्यं कीर्तिं न कमयन्ति च ॥ ...७

७—उत्सुच्य स्रजमाग्रीशां मां स्रजयति को हमन् ।
नेवपत्यासनं को मे कर्हि मे यदनि प्रियम् ॥ ...७

८—ऊर्ध्वं त्रिये मुहूर्तादि विह्वल अतवाग्धवः ।
मन्त्रे स्ते हितमाह्वामि न करोमि तवाप्रियम् ॥ ...६

प्रसङ्गपङ्क्तिनकषोध्यनिर्देशपूर्वकं दशरूपेश इमे श्लोकाः ।
अधोरेखादिनपद्वास्थानां वशाकरणमाधुन्यं च विविचयनाम्
सन् १६२५

वशाकरणमप्यमपरीक्षायाम् ४ पपे २ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुद्यां मरनाः ।

१—अपस्किरते कृपाद्वयः अत्रनह् सुटोर्विधापके सूत्रे उपन्यस्य

- अपक्रिति कुसुमं देवदत्तो हृष्ट इत्यत्र तयोऽन्वय उप-
पाद्यः । ...१०
- चिरैषमुलोर्दोषोऽभ्यन्तरस्यामित्यनेन दोषं विहाय हृष्ट एव
कस्मान्न विवक्षितः ॥ समकः, उदयमुदकं कृपात्,
वृषः, एते प्रयोपाद्य साधनीयाः । ...१०
- आत्मनिका, कस्यादृशं वदति, स्वयं पुष्पानि, पादघातं
हन्ति । एते प्रयोपाद्यार्थप्रत्ययसंश्लेषात्साधनीयाः । ...१०
- भावे तु संगतवर्गकेऽपि एवदेवेभ्यस्वार्थं धीकञ्च निकृत्,
प्रत्योद्यम्, एतेन यद्वर्गं कस्या, कनयोऽसत्प्रत्ययमर्थं
वर्तनीय । ...१०
- अधिष्यति मर्त्यादावधनेऽपरस्मिन् एतस्मात्तर्थाद्वाह्यस्तत्र
समप्रत्ययश्च यत्तस्यः । ...१०

भट्टिकाव्ये प्रश्नाः ।

- तं मे देवा विधेयामुषे न राघवपद्म वयम् ।
सप्तमाध्याधिप्रीयास्म संश्रामे च मृगामहि ॥ ...७
- आधर्यं वयं यत्र त्वां प्रपयाम वयं हितम् ।
कवि आध्याधिव्यासत्वं हृष्टं त्विन्द्रोऽदुःहितम् ॥ ...७
- महि मेऽवधं योऽरं करवाण्यस्तु मे मनि ।
एधि कार्थक्यास्तु मे मया प्रवद राघवम् ॥ ...७
- तमदवामदादोर्दोषमित्यन्वयादतिशयनाः ।
पूरमापो विज्ञानीन मनोवृत्ति शुभां वयम् ॥ ...७
- आधर्यं वयं यत्र त्वां हृष्टोऽवधत्वं मते तव ।
जालावृत्तं विनष्टाय किं किमान्प्रत्ययाः फलम् ॥ ...७
- काऽव्याऽदकार्थंदिह माशान् दमानाश्च सुरद्विषाम् ।
कां या विभ्य तनीनेषु कर्मास्तु प्रापदिभ्यत ॥ ...७
- सावान्त्यः स्व दलमरेणभद्रात्वं भृहालोनिषयविनाश-
लाकणम् । सामोदाः हितितलसंविधया यतोऽशानोऽन्या-
धममुदयं न नीतयतः ॥ ...८

इमे श्लोका वक्तृयोद्वायकोशविमहपथ्यावतागर्थ्यव्यावृत्ति-
प्रदर्शनपुरस्सरं दण्डाम्बवमुन्नेन स्पष्टतया व्याख्येयाः ।

सन् १६२५

व्याकरणव्यायज्यौतिषमध्यमपरीक्षासु ४ वर्षे ३ पत्रम् ।

अनुवादे प्रश्नाः ।

१—कथामागम्यास्य श्लोकस्यास्य च सरलहिन्दीभाषयाऽनु-
वादः कार्यः— ...२०

(क) भगवान् सूर्यः स्वीयमयस्मान् संहृत्य अन्नाधलशि-
खगरोदलोम्बुसो बभूव । दिनहरविरहेण संतापित-
चित्ता घण्टी तमोवसनं विनहोव वपसां रुग्णयात्रेन
मानसी पृथां प्रकटयामास । व्यापद्वाभ्य मये प्रहृष्ट-
मनसो विश्वरग्निष्कम्ब परिषावितुमारंभिते । नृपति-
रपि कथञ्चिद्वनपथाद्बहिर्गयातुमवमयैः संनिहितं
वृक्षमेकमारुह्यावतरत्ये । अश्वेषां तद्वपसाद्बृक्षमूलं
संपनऽऽश्रुतसौ ॥

(ख) प्रीणानि यः सुवर्गितैः विनरं स पुत्रो
वद्भर्तुदेव हितमिच्छति नरकनष्टम् ।

तन्मित्रमापदि सुप्ते च समक्षिणं च-

देवत्वर्थं अगनि पुण्यहृनो समन्ते ॥ ...१०

२—माधवाधिकेयं शुद्धसंस्कृतभाषयाऽनुवनात् :— ...२०

एक समय अब कि श्रुतुगात्र के समागम से कमलवन
विकसित हुआ, ग्राम में घोर लगने लगे, कोकिल शीतल वायु
के प्रवाह से वृक्ष पर बैठो कुट्टु शब्द कर रही थी, घोर माना
प्रकार के फूनी पर झमर झनकार कर रहे थे । मैं माना के
साथ अश्वत्थ पर रोशर पर स्नान करने को गई घोर नीर पर
के सुन्दर सुन्दर वृक्ष और कुत्तों में झमण कर रही थी । उन
समय वायु प्रेरित एक सुरभि परिमल माधुगोधर हुआ । उस

तुम्हारे से क्या होकर बनना जानुमण्ड कर धीरे धीरे आगे बढ़ो तो क्या देखनी है कि एक महा सेनाली, परम पुनर पुनः-मार तुम्हें तुम्हारे शरीर पर बनान करने को आगे आगे है और शरीर में एक छिप छिपी था - माओ बनकर आगे मङ्गल बनना के छिपे सपनी के भेद में जो आन्ध्र छिपे जो मङ्गल करने आता है ॥

सन् १६५४

मध्यपरीक्षायां, ४ वर्षे ४ पत्रम् ।

स्युम्पत्तिपदसंज्ञम् ।

१—(क) केनाऽपि जातवपुषा कथादावाग्वज्रमा ।

व्यधाधिवानी चण्डी भीष्मो पार्वीठके ॥ १ ॥

(ख) वेद वेद गुहागमा मङ्गले च मुकुनपि ।

तु दैवि ४ चण्डीमधं पतीर्ता मानमुत्तमम् ॥ २ ॥

वर्गीक.पे.न.पे.मी.पा.पी. वा.प. ॥

.. १०

२—अथ स नरराजा मन्त्रिमातृनिष्ठा मायनि इम—भो ! मन्त्रे !

मम गुरुये सर्वत्र यज्जालं वस्यालुऽस्मीनि मवान् कपवनि,

तामन्ये चेदनि मया महाऽप्य अर्धगन्त्री नगरे समागच्छ

अहं कनकं च वीरगां अगन्त्री परिपनुमिच्छे ।

कर्मनिर्दिष्टे सप्तमैऽशुद्धिनिर्दिष्टे परिहोषितं कप-

मुपव्यवनाम् ।

... १५

३—(क) निष्ठात्मनीमुदीनिर्माणां पूर्वं कथा नीत्या स्वाकरण-

मपीयते स्य तातजालिना विपानिदः ॥

(ख) धनुषाभाजजगद्दोशगदाचण्डभूतीनामाविर्माणां पूर्वं

वीरगवस्थमासीन् व्यावर्तयेदित्युत्तरम् ?

(ग) कपताव्यक्तगलिनयोः कं भेदो लोकं क उपयोग आस्था-

मिनि विविक्त्य समाधेयम् ।

(घ) वेदाव्ययमस्य विग्रहोऽत्रम् । तन् दृष्टमदृष्टं वा ?

दृष्टमदृष्टं चेत् स्ववद्वातेषु तस्य कथमुपयोगः ?

उपनिर्दिष्टेषु विकल्पेषु मध्ये यथाक्रमं यथाकृच्छ्रं (क, ख, ग)
 न्याय, उच्यते, वेद परीक्षयेच्छास्त्रेरेको नियमो द्वापरकृतिभ्यो-
 ऽभ्युदय एव लेख्यः, नत्र विषयविवेचनापेक्षया लेखनीयत्वं यथा-
 ऽवहितैर्गोचरम् । अगुदियदुलो निबन्धो नाद्वलामाद्य प्र-
 विध्यति । ...२६

सन् १६२६

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां १ वर्षे १ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुद्याः स्वीयत्ययास्तभागे यदनाः ।

१—मर्यादाः, धीशः, दाभरिः, पुना रमते—एते कर्म निबन्धनाः ।

२—रामकः, हरेः, रमायै, मतये. दध्नाः—एतान् सूत्रानुपपन्न-
 नाधयत । ...१०

३—पुक्, विश्वीहः, यूतः, अष्टौ—एतां निबन्धकांशानि मर्या-
 नाधयत । ...१०

४—अरमै, अमुग, पुमान्, व्याडि, युवनिः—एतेनां निबन्ध-
 कांशं दध्नीत । ...१०

५—यूतम्, यगाः—एते नान्द्वलामाधयत । ...१०

भट्टिकाव्ये (१-७) या ।

१—अभिज्ञन् काव्ये कविना मन्वाशो मङ्गलमाधयितुं न ना ।
 आधयितुं नोन्नीहक नम् । नामनाम्नाद्वलामाधयितुं न ना ।
 व्याप्तमस्यैदिसमत्र नो वीषयं येनाद्वलामाधयत । कोऽपि
 निबन्धो कृत्वाः कदाचनम् ? नचै मयमाध नोपपत्तिर्-
 न नद । ...२

२—मया लम्बायाः शरत्तुं नोपपत्तिं लम्बायाः कदापि पश्येद्वदे-
 दाहं द्विजम् न वरत्तराधेः श्रुता कृता मा धरितु क्वचनपि ।
 इमं वनाह कदाचनम् नोपपत्तिः कदाचनम् नोपपत्तिः कदाचनम्
 नान्द्वलामाधयितुं न ना । नचै मयमाध नोपपत्तिर्-
 न नद । ...२

१—उच्चैरक्षो नयनमाह्वयेद् धनुः सवाणं कुट्ट माविगतीः ।

पराक्रमः प्रियसंनिभं नमः शितोद्भोऽनुजिनीपुरुषे ॥

धनुःप्रतिपक्षनिर्देशेन व्याख्यायैवं श्लोकं पदानामधारेणा-
द्विगानां साधुग्य लिख । ...६

४—यसुनि देवोऽथ निवर्तयिष्यन् गमं नृपः सङ्ग्रिमाण एव ।

तथाप्यत्र धरमाभिवेको विराट्शुद्ध मनी निवर्तने ॥

अथ कथं पतिप्रसादा अत्र स्वयस्यगङ्गाभनःशशनिप्रतने
संगच्छेते । कथं वाच लिख । .. ६

५—अधेयममशातानि आभूम्पां प्रस्थमणि सा ।

मातिवस्तन मानार्थं यथाभ्यभिदि मा रुदः ॥

अधेयं वाहिनपदमाधुम्योपन्यामन व्याख्यायनामयं श्लोकः ।

६—सुहृन् प्रियवारी न्व कं रुदभ्युपनिष्ठये ।

रुदमधेयत्निर्देशपुनःपरं व्याख्यायार्थोक्तस्याट्यानेन पूर-
येमं श्लोकम् । .. ६

७—कनागऽभ्यनिष्ठताम्भोपो रुदन् दयिनया विना ।

तथाऽभ्यविक्रत वारानि विदुम्यः शोकमुद्रिनाः ॥

व्याख्यायैवं श्लोकं 'वारीणि' 'अम्भोभिः' पदद्वयगतविना-

कपोः सुष्ठु साधुनामुपपादय । ...६

८—अवर्तयमयिताम्यन्तं कवचमपमभ्यधुः ।

चिह्ना प्रपन्न घोरा कनेदाभ्यममनायधुः ॥

अथवा कथा विशदं लेखनीया ।

सन १६२६

वेदादिमध्यमपरीक्षासु, १ वर्षे १ पत्रम् ।

विराजानु नीये मन्त्राः ।

१—सुप्तेन कथा रुचनः कृतीकलैश्च हृदयया इव सम्यक्सम्पदः ।

वितन्वति क्षेममदेवमानुषाधिराव तस्मिन्कुरवम्यवासति ॥

४—विधितमपनिषोमाहोसिसंहारकिष्ट

शिवितवसुमगाधे मन्मसापणयोधो ।

विदुमिर्मिमुःस्पोक्षोपमानं दिनादौ

दिनहनमिष सप्तमीस्थ्यां समयेतु भूयः ॥ ...१०

३—अथवर्जितविलये शुचौ हृदयमाहिलि मङ्गलास्त्रदे ।

विमला तत्र विस्तरे गिरां मनिगक्ष्यं हयामिदरपते ॥

४—उपकारकमावतेभूयं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः ।

अनवापि निवर्हेणं, शिर्यां न निनितासममलि साधनम् ॥

५—अथदिनहृदयो विषाय मोऽर्हांशु देवद्विपवरे मुक्तादिश्याम् ।

तदनुमतमलश्रकार पक्षारमशमं ह्य भुनक्तव्यं नरेन्द्रः ॥

६—अथोण्णामेव सुमेदकुञ्जाग्रिहोपमानानुत्पाय वेग ।

बृहद्भुजनीशुःखरुगारमलामं तनः शुनैः पाण्डुपुत्राग्रयेदे ॥

७—करोति योऽद्वेष्टानानिर्गतां सम्भावनामर्थवतीं किमभिः ।

संभातु ज्ञानं बुद्ध्यापिहारे न पूज्यो तं समुपैति संवरा ॥

बोशविमदनाप्यथांदिनिकवण्णपूर्वकं व्याकरोषा समी रथोद्यः ।

अन् १६२६

व्याहृतमव्यमवरीतायान् २ वर्ये १ पचम् ।

मिद्वान्नर्हादयाः कारकादिशानुरर्थिकाम्ने मभाः ।

१—धोः, द्राणां मोदिः, कुरुन् स्वविनि, अथियेने वीरुगम, ।

महत्या ग्राहः-एषु कस्मिन्मर्थे विमलतः ॥ ...१०

२—अगत कतिः, अथोनी व्याहृतं भूयूयं, बरिर्वचम्, देव-

पूजय, एषु विमलकाट्यानि मय्यंयय ॥ ...१०

३—नोद्वेदी, मदागिया, मय्यंयय, वाटन्, कनवद्वुमार्या, एषु

ममानादिशान्यानि भूयनिर्देगपुर्णार्थं लेखनीये ॥ ...१०

४—अगतः, द्रविणवमी, ईवी, वर्यानिः, मय्यंययिनी-एषा

साधुयउद्यार्थं मय्यंययवादन ॥ ...१०

५—वर्हिणः, वाटायनः, वीरुगमः, वार्यं हविः, देवामदिः, वर्या

संवाभ्य विद्वं वर्येने मेनेनेनि कान्तिदा व्याहृतंय ॥ ...१०

भट्टिकान्ये (८-११) वा ।

१—एयतिगिगये समुद्रोऽपि न धैर्यं तस्य गच्छनः ।

एयतगच्छन् न च गतं प्रचरदोऽपि प्रमत्तनः ॥ ...७

२—मयस्यामुष्णुको गमः प्रसिताः सङ्गमेन ते ।

मयासु कृतनिर्घाषः वितृप्यां मां व्यमर्जयन् ॥ .. ७

३—ऊचे मन्त्रविदोष्ठास्तथं निर्भयः प्रचरोत्तमे ।

एवंपीष्टा युधि मायामि स्वरिणा शत्रुनम्मुपम् ॥ ...७

४—न च वाञ्छनवाञ्छनमप्यचिन्ति न कविः शिञ्जना शिञ्जिता

समघौर् । न च न द्रवता द्रवता परितो हिमदानकता न

कृता कवन ॥ ...७

५—वभौ मदत्यान् विहृतः समुद्रः वभौ मदत्यान् विहृतः

समुद्रः । वभौ मदत्यान् विहृतः समुद्रः वभौ मदत्यान् वि-

हृतः समुद्रः ॥ ..

६—वृत्ती प्रकाशं हृदये कृतायां सुखेन सर्वेन्द्रियसत्त्वमेव ।

न ह्याचमेयाऽनहमानमन्या दशहृद्वृत्तिवतमानिबलुः ॥ ७

७—बुद्धतरे गृह्ण इषाम्यकारे मग्नं जगत् सन्नतरश्चिरञ्जिता ।

मनसृप्तिप्रदिमाममुचन् प्रयुञ्जदारेष ततो विषसाद् ॥ ७

इमे त्र्योकाः कोकविमदप्रतिशब्दवर्ष्यापलुन्दोत्पाहृत्यलङ्-

कृतिमायार्धवल्लुषोद्धत्यमकाशपुरस्त्ररद्वयान्धवमुखेन व्यापयेया-

सन् १६२६

वेदादिमध्यमवरीदात् २ वर्षे २ वयम् ।

वापे मन्त्राः ।

१—अस्य काव्यस्य वाङ्मन्यरसादस्यमस्ति न वा, अस्ति न केन

किं तन्, कीदृशं च तस्य सादृश्यम् ? ...४

२—अपादिकोऽर्थे प्रवर्तन्ते आषाः सम्प्रतिष्ठो यथा ।

रसस्यैवस्य भूषांभक्त्या सेतुर्महोभूता ॥

का मसङ्गोऽस्य त्र्योदस्य लेखनेऽत्र विदिष्यताम् । ...४

३—व्याख्येया अथस्वनाः पञ्च श्लोका नैयायिकैः स्ततस्तदिन-

रैश्चादिनः कांशविग्रहालङ्कारवृत्तनिर्देशपुनःसाम्, यथापथं

समाप्तनामानि च सेवनायानि । . .

अधोरेखाङ्गितपदानाम् । . .

(क) निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृताननीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभे

स्मदः । समाम्भस्तदादिनदैवसम्पदः पदं महोद्गमस-

न्नाद्यधिकृतः ॥ . . .

(ख) समम्भादयतः कश्चिदर्थं आनिक्रियागुणैः ।

यद्व्याशब्दयत्पुंसः संशयै अस्मकंयत्नम् न . . .

(ग) निजोक्तमोऽत्रासयितुं अगदुक्षामुपाग्रिहोधा न महीतलं

यदि । समाम्भितैरप्यनिरुपितस्ततः पदं दृशः स्याः कथ-

मीश मादशम् ॥ . . .

(घ) पश्य ममाविधमुत्कृतां निजं द्विजिह्वादापमजिह्वा-

मिभिः । तमिदमाराधयितुं सफलकैः कुलैर्न भजे

फलितो भुजङ्गता ॥ . . .

(ङ) समस्त्यमाग्रतं यत्तुमुक्ते मुसलपाणिना ।

निर्झरितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्या खलु वाचिकम् ॥ . . .

(च) कृतारपदा भूमिभृता महसूदद्व्यदमः परिधीनमूर्तिः

अनिर्विदा या विदधे विधात्रा वृत्तौ वृषिभ्याः प्रति-

पातनेव ॥ . . .

(छ) ताटोपमुर्वीमनिशं मदम्नो यैः प्रावयित्यमि समान्तो-

ऽमी । ताग्रेकदेशाग्निभृतं ययोधेः सोऽस्मांसि मेघा

पिबतो दृश्यं ॥ . . .

सन् १६२२

व्याकरणवाप्यौनिषमध्यमपरीक्षायां, ३ वर्षे १ पत्रम् ।

सिद्धान्तसामुदायिकः ।

१—भाष्यसम्पन्नानिष्टोभिष्टः यथावर्षनिर्देशपूर्वकं प्रस्ताव

- कलापिता प्रोक्तमधीयते कालापा इत्यत्रेभ्यश्चनपत्य इत्यनेन
प्रकृतिमाहः कुतो न भवन्तीति सप्रमाणमुच्यताम् । ...१२
- २—नैवमोक्षम्, महिषका, विदापो, पाटलानि पुष्पाणि, मणो-
कम्, कर्पोरम्—एते प्रयोगाः मूत्रनिर्देशपूर्वक सविग्रहं
प्रस्थाप्याः ।
- ३—न्यायम्, सतोष्यं, नभ्यम्, मस्यम्—अत्र केचन्येषु के-
प्रत्यया इति नमूत्रमुच्यताम् । ४
- पट्टकिविद्यत्यादिशतान्तेषु सुखांशेषु शब्देषु प्रकृतिविशे-
षान् प्रापयविशेषान् निषानिनाकार्यैस्वरूपाणि च प्रदर्श्य,
मादमासिः, मादनामिनः, चानुर्मासो, एतान् विग्रह-
निर्देशपूर्वक साधयन्तु । ...१४
- समानमोक्षा, निषिद्धम्, इन्द्रियम्, ऐश्वर्यम्, वाचिका, देव-
का—एषां कथं निदिः । किञ्च 'एकं बहुजोदिय' इति सूत्र-
स्य कलमिति सुस्पष्टमुच्यताम् । ...१०

भट्टटिकाव्ये (१२-१४) या

- सूचना—प्रथमा प्रश्नोऽवश्यं समाधेयः । अथपिष्टेषु ये
केचि पञ्च समादिना समीपफलदाः ।
- अथ सदाकाव्यस्य किमभिप्रायं नामधेयम् ? अथल्लि
किमव्यस्यकाव्यं यत्राव्येतादृशं नामकरणं समुपलभ्यते । ५
- मत्या सहिष्णुनपरोपक्रमान् इत्येतान्पिगाय अनात्तुर्गन्त्रि
हुमाद्रिदुर्लभैश्चकलाप्रभूषणान् वर्धेन राजागिपुविग्रदेण ॥६॥
सायनस्यमिहं पयं समासादिनिष्पादयेवम् ।
- अधोरेखाङ्गिनस्यले कर्मसंज्ञाविधायकं शास्त्रमुल्लेखयम् ।
- तस्मात्तुष्टत्वं प्रतिकारमस्मिन् एवेदामथा रावण ! भाष्य-
माणः । यदस्ति पुनर्वा हानुर्गोविन्दस्य भिगाः पदार्थं परिणुः-
-मप्ययम् ॥ ...६
- एवहाव्ययं विहितस्य प्रतिशब्दं पदार्थैरिहं वदात्प्राय-
तान् यद्विद्वन् प्रसङ्गे कस्य कं प्रत्युक्तिरियम् ?

४—जिगमिषया संयुक्ता, वभूव कविवादिनो मते दाशरथेः ।
 धुद्वज्जलालयचित्ता, गिरिहरणारम्भसम्भगसमालोला ॥ ६
 व्याख्येयमेतत्पर्यं, केशपर्यायसमासाऽभिप्रायादिभिः ।
 किमत्र श्लोके वैचित्र्यम् ?

५—राधणवलमवमन्तुं जलमरगुदसहितवाहगणसमच्छाद्यम् ।
 अट्टतदमञ्जमन्दिरनोरणमालाममासु समारुढम् । ...६
 पद्यमिदं समानविग्रहादिना विमूष्य मायायैव स्फुरी-
 क्रियताम् । किञ्चाऽत्र कर्तव्यम् ?

६—ततो दशास्यः स्मरनिहनात्मा चारुप्रकाशीकृतशुभ्रगतिः ।
 विमोह्य मायामयराममूर्ध्ना सीतामनीकं प्रजीघाय योऽमुम् ॥
 ससंस्कृतेनाऽस्य केवलं तात्पर्यं निरुच्य 'तत' इत्यस्य
 वास्तवेऽभिप्रायः पर्यायेण प्रदर्शयताम् ।

७—प्रहस्तमर्धवाश्रके योऽमुमदुभुविकमम् ।
 किं विचारेण राजेन्द्र ! युद्धार्था वपमिस्वसी ॥
 चक्रवाणाश्रुतिना योऽमुमुसेहे च महारथः ।
 निर्वैभिर्येऽस्य योऽहारश्चकल्पे याऽभ्यकुङ्ठितम् ॥ ...६
 समञ्जस्युपगम्यासं तमोऽवमिदं साधे सेवगीपम् ।
 अत्र च सर्वत्र वसित्वमर्थं निदू मोक्तः ?

सन् १६२६

दशहरणमस्वमग्रीष्वायाम् ३ वर्षे २ पत्रम् ।

मिदान्तर्कामुद्यां भ्यायदायन्तयागे मरनाः ।

१—यागुटेो दिक्कण्ठेन मृगादित्यत्र गुणामाचरणस्य कलम्य
 सत्येऽपि कथं 'द्विषोक्तेः' इत्यादिप्रत्ययेन प्रतिपादिता दो-
 जिगमिषावः सङ्गच्छते, कथं वा द्विषोक्तिं पत्नित्वाय
 'शान्त्यः' शिष्यमाधिनमिगुदाहरणपुरस्कारं सेवगीपयेव
 व्याख्येयम् । ...१०

२—हृदि, चक्षुः, कर्त्रे, श्रोत्रे, उरि, घ्रात्रे, शिरि, मुखे, पै-

वचने सिद्धानि कृतानि प्रदर्श्य प्रत्यपगतम्, परिलोढा,
गोदा, भूरोष्ट, एतेषां सिद्धिमकारः प्रदर्शनीयाः । ...१०

३—विष्णुप्रत्ययान्तक्रियायै मध्येन तुनीवास्तस्यैव कर्तुरन्वयो
दृश्यते, एवं मनि 'अन्वायि तदहसोऽनो' इत्यत्र 'अनो'
इत्यस्य 'अन्वायि' इत्यत्र कथमाशयः सङ्गच्छते इति प्रतिपाद्य
'मादि सुह' इति सूत्रस्य सत्त्वेऽपि 'चार्यं मा न दर्शय' इति
प्रयोगः कथं सङ्गच्छते इति प्रतिपादनीयम् । ...६

४—आरन्तुः, गोभ्यसते, ऊवन्तुः, शिश्वाय, एतेषां सिद्धिमकारं
प्रुत । ...१०

५—स्तवीनि, ऊर्णनाय, अण्यनोष्ट, विराड्गोनु, एधि, सधि,
एतानि स्वाधनीयानि । ...१०

६—'मयनि' इत्यत्र निवर्धेम्, नाट्यनृत्नयोर्मैदञ्च प्रतिपाद्य
उच्यते, परिमदते, अपोषोन्, इमेवितर, एतेषां साधुत्वम-
साधुत्व' वेति युक्तिपूर्वकं लेखनीयम् । ...४

भट्टिकार्ये (१५-१६) ना ।

१—नदीरक्षसिपुस्तादौग्दाह्नुर्दृष्टनैरयथा ।
शितिरनीत्तुः श्लेष्म भेराभ्याशीवदन् शुभाः ॥ ...६

२—आदिष्ट तानसंमाय दधान् स प्रयत्नयिनिम् ।
ततोऽनर्दीदतर्दीष्ट च शत्रुनादास्म चादये ॥ ...५

३—वाचराऽस्येयं तं वाति रामोऽच्छैस्तीम्नहायुधम् ।
आदोपि तदहसोऽसावधायीयचारिसंयुक्तम् ॥ ...७

४—अपवगीष्टार्यंशास्त्राणि यमस्याहोष्ट निकमम् ।
देवादवेगदीपिष्ट नाक्रानिष्टास्य सायवसम् ॥ ...७

५—मरिच्यमि विज्ञेये वा हताश्वेक्षनया मय ।
दनिष्यामि रिपूंस्त्रूणं न जीविष्यामि दुःखिनः ॥ ...७

६—नामिहाने महारात्र ज्ञेयायः शुक्रपालितम् ।
एत वेधगुह्यकीर्तं मा र्वा सद सुगलयम् ॥ ...७

७—आरोक्ष्यामि युगान्तशान्तिद्वयसंनद्धवीर्यानि ।

निर्याम्यन् रणमुच्छिन्नध्वजधनुः कद्रुजगामासुन्म् ।

शोष्यस्यश्रियिदोर्णवृक्षमभिमुपस्थापयन्गर्भी रणे

तृप्तंश्छेदयित्वा शोकमौषणमुग्रान् कट्याश्विनः क्रोशनः ॥ ११

एतानि पद्यानि सरलनर्ममृतेन व्याख्याय अर्थोपेक्षाद्विना

पदानि द्युत्पाद्यन्ताम् ॥

सन् १६२६

इंशकरण मध्यमपरीक्षायां ३ वर्षे ३ पत्रम् ।

सिद्धान्तमुक्तावल्यां प्रश्नाः ।

१—पारिमाणद्वयभिमानां कारणस्यमुदाहरणमित्यत्र पारिमाणद्व-

यपदेन केषां ग्रहणम् । अस्मिन् विषये आचार्यागामा-

शयः कीदृशः ।

२—चतुःक्षणवृत्तिअप्तावृत्तिजानिमद्विशेषानुगतत्वं केषां भाष-

र्यम् । तद्व्यपदकपदानां व्यावृत्तिः का । चतुःक्षणवृत्तित्व-

स्थाने त्रिक्षणवृत्तिव्यतिरेको युज्यते न वा । यदि शब्दस्य

चतुःक्षणव्यतिरेकस्यापित्वं मतविशेषानुरोधेन स्वीक्रियते

तर्हि कीदृशः परिष्कारः ।

३—सुवर्णस्य कुशान्तर्भावः ।

४—निर्यिक्तव्यकप्रत्यक्षं युक्तिभिः प्रस्थाप्य तन्नीन्द्रियायं व्यय-

स्थाप्यताम् ।

५—वैशेषिकमते समवायो न प्रत्यक्ष इति पट्टकेराशय उद्घा-

टयताम् ।

६—सामान्यलक्षणाज्ञानलक्षणयोः को भेदः ।

सन् १६२६

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां ४ वर्षे १ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुद्यां प्रश्नाः ।

१—अविमर्शः, अज्ञरत्, अदृशः, अहन्, अद्वान्, एते कथं सिध्यन्ति । १०

- २—ओः पुनस्ततोति सृष्टे नवयोनिनि सन्तः ये समेवत्याहारम-
कारप्रदो निहन्तित्यादि कश्चिद्वैयर्थ्यादशेषः । ...१०
- ३—अपानयन्, अनिष्टिवन्, विलःकयन्, मोदयते, रोदयन्,
दूयन्—एषु विद्येयन्वाणि वाणि । ...१०
- ४—छिद्यमानोऽप्युपायोऽयं सन्निवृत्तये लटि वधमपुनर्वैक्य-
यने कति कदाचि, कोट्ययानि च नानि भवन्ति । ...१०
- ५—अप्ययन्मायय इति, अकमाययेति, याविना रमाऽऽय-
यति च विप्रदे विनि लटि लङि लुङि च वधमपुनर्वैक्य-
यने कोट्ययानि भवन्ति । ...१०

भट्टटिकावरे (१७-१८) या ।

- १—आप्यादन इतिमर्थश्च पादग्रन्तुगमिवन् ।
माविवन् मधु माध्वीक मध्वीकादन् यथेदिवान् ॥ ... ७
- २—अपानयन् अकमाययेति समाधायतत्र च ।
नमादयन् लोमिविवन्तश्च सर्वकम् ॥ ...६
- ३—नमाऽकुप्यादयमायः कुप्याः मायान् वनौकयाम् ।
नमाऽपानयन् रमाऽनि दिशमायानमायवन् ॥ ...६
- ४—अप्यान् विनायकोऽप्युप्यान् इत्यन्तश्चात्रिलोदुप्यम् ।
नाऽप्युप्यादयन्तो मायान् शक्ति ने. दपुदपुपुनम् ॥ ...७
- ५—शक्ति संवत्तने शक्ता गोपायनि हरिः धिवम् ।
द्वेययन्तः प्रमादयन् विनायन्तः चनेदयाः ॥ ...६
- ६—गोपायनि गोपायनि मे मय्यं सगाम्यनीय मे ।
मायवि दुःखमासोक मुक्ताम्युक्तं त्यक्ता विना ॥ ...६
- ७—दिशो अप्यपुनर्वेदमास्त्वपुनर्वेदो नहति स्थितिम् ।
आपयन्ति च नः पुनः दयन्ति त्या विपदयन्तम् ॥ ...६
- ८—नेपथ्योऽकमाययेति दिशो न नृमित्रिनः ।

३- लाहानुमिष्य धूपाय निषस्वानिष्य च सज्जम् ।

रतान्यामुश्च सम्भोगे द्विर्जुह्वि पायके ॥ ...५

४—ऊर्ध्वं गृह्णाद्दहोऽह्म स्वामिनी स्म भवदिते. ।

राजपरतो नियोगस्यमनुशाचि पुरीजनम् ॥ ...१

५—इयत्तौ विद्यम्य भुग्दाम्य भुङ्क्तु निलये भय ।

एषं यच्चन् महाकाशं सम्पुण्यं हिताहुम् ॥ ...५

६--अदि तत्र त्रिपुः स्वोता नार्थविषयन दुर्मनिः ।

मृतं जात्युदित्पश्यन्त आत्मभोग्यवित्तुयं कथं नाम् ॥ ५५

७—आश्चर्यं यन्तु येषां देवतायामप्यवत् नय ।

अनुशास्ये स्युषा लोके गमा वन्द्यस्तानं तनः ॥ ...५

८—समस्तकलाकुलैरुचय सुगमिषु पुष्पतप-

स्तदणमपु कनकमविराजितमुद्रविजः ।

शिवरशिला मातालक्ष्मिस्तुत प्रसादमदा

मरमफुलधिषं मनिमनान् सुयेकगिरिः ॥ ...१०

ऐसा द्विपदानां पालनोपस्थापनानुपादेयैः साधु-
त्वं प्रदर्श्ये कालविप्रदृष्ट्या वसन्तर्गाभिप्रायप्रदर्शनपुरस्-
रमेने भद्रोहा व्याख्येयाः ।

● 研究 15

देवदामपरीक्षा। सु ४ वर्षे १ पत्रम् ।

अनुवादे षड्नाः ।

१—अधोनिर्दिष्टः सम्पूर्णः लोकस्य सख्यं युज्य 'दिप्ती' भाष्यदा-
 अनुयताम्—२५ + ५

अस्ति नमस्तास्तिकत्रिकान्तिरुपधिसमादरसमागादय-
धवलदुर्गलसीलया इन्द्रगिस्तमाह्मसहृया मङ्गयाऽल-
या नागलुब्धी नाम जगदी । या स्वर्गोपयेण त्रिदिशमप्य-
ये । यामधिरात्र भगवाम् भूतनाथोऽपि विभ्रनाथाम्-

पनमधूननुत्तामा उत्तममध्यमाधमा ।

पल पुपपल पुप्यं कर्म चार्कर्मधागपि ॥

२—दिन्दीमायया वृत्तिरदमनूयताम्—

...१०

मायः क्वनायमालिनो मदतो समीपे

नितन् सखः प्रकुटनेऽर्गिज्जनोपघातम् ।

होनादिनेः सकललोकासुखापदेऽपि

धूमे सिने महि तुल्येन निवेश्यतेऽग्निः ॥

३—एकाकरलस्यद्रवदानि संशोध्य निवेश्यन्ताम्—

...१०

"भाष्यस्तस्य पुनरुच्य विद्वान् पात्री शुद्धाश्विता ।"

"द्विसृत्त्यहानि शामयां रगुकाश्चपि क्षामताः ॥"

४—वेदोपाकरलस्यावर्षीनिदरगीक्षाविभिद्वायै रंभाकर्म कका-

नादिनिद्विषमेकेक विषयमत्रकस्य नयेकेके नानिचित्तः

सकलसंस्तुतमया प्रवन्धो रचनीयो यथा तेषां परिशुद्धा

संस्तुतमित्ततशोषो व्यञ्जित मयेत् ।

...२०

(क) वेदोऽखिलो धर्ममूलम् ।

(ख) समानानामुपयोगिता ।

(ग) व्यावशाय्यं कथमप्येवमम् ।

(घ) उगीतिप्रसन्नार्कं किमुपकरोति ।

सन् १६२७

एकाकरलस्यद्रववरीक्षायाम् १ वर्षे १ पत्रम् ।

मिद्धान्नर्गोमुद्याः खीयत्ययान्तभागे मन्नाः ।

१—गच्छुनिः, प्रार्थनीयनिः, उपधानम्, भास्करम्, एष रुद्रः, एतानि

रूपाणि समूहनिर्देशं साधयत ।

.. १०

२—सर्वस्मिन्, सुख्यः, पुनर्भूताम्, हे चारे—इति रूपाणि

साधयत ।

...१०

३—गुणपाट्, यमवान्, पञ्चानाम्, सुप्माकम्, कष्टम्,

विधानम्—इमानि साधयत विशेषरूपाणि मन्त्रैः । ...१०

४—गाथावली, गृह्यसूत्रो, शूर्पगुप्ता, चावल्या—एतु माव-
षत छौ प्रयोगी । ...५

५—अग्निकुमारीयेने, मनु त्वं श्री—रत्नयोः शङ्खममाया-
नामित्रायं वर्णयन । ...११

भट्टिकाव्ये (१-७) वा ।

१—वेदोक्तयोस्मैरहितोऽप्यगाभि शम्भ्यागुणादंनत मिश्रानि ।

ते मिश्रयुक्तोऽप्यवि मानमानि क्षमं ज्ञानार्थं गुणितोऽप्यश्वसुः

२—निष्मांशुर्निष्मिच्छुन्ताव्यद्वाराशश्चि प्रमाते मन्त्रिनाम्यपश्यत्
गमस्तिषागमिष्वि हुनानि तेषांमि भानोर्मयि सम्भूतानि

३—केचिन्निनिन्दुर्नृपमप्रशान्तं विष्णुकुगुः केचन साधुमुच्यैः ।

ऊचुस्तद्व्ये मरतभ्यमाथां चिह्नकं कपीदित्यपरो जगद् ॥

४—दधानावनिर्मं मध्यं कर्णं तादृशितोऽचन ।

धाकृत्यचेनानिमर्षेण चाद्रलेसेव पत्तनी ॥

५—सुव्रतानिर्धनुष्याणिर्मुष्टिः पृः अविचारिणः ।

रामो यमदुर्गं हन्ति कालरूपशिलीमुखः ॥

६—अहं न्यवधिर्षं मोमं गलसं कुरविक्रमम् ।

मा धुताः परयुगाभानं मानत्रिस्तः त्रियं त्रिये ॥

७—सुमुखयेः हुतं सीतां मुत्तवीर्ष्यं प्रमवीमि यः ।

मा च मुदुष्वं मृषांस्तं नः कृषीद्वं स्वाभिने हितम् ॥

इमे स्तोकाः यत्कृतोऽप्यप्रकृत्यवाकरणपुरस्मर्तव्यालयेषाः
आशक्तो वाच्यपरिवर्तनं चतुर्थस्तोके किंवाभ्यवष्ट कस्यम् ।

अधोरेखादिनपदानां साधुर्वच प्रदर्शनीयम् ।

सन १६२७

वेदादिमध्यमपरीक्षायां १ वर्षे २ पद्यम् ।

किरातानुनीये प्रश्नाः ।

१—एवावयवन्तामिमे स्तोकाः —

(क) गुणानुरक्तमनुरक्तसाधना कुलामिमानी कुलप्राप्ता-

त्रिषु । परस्परद्वयः क इवावहारयोगमगोमानात्मगधूमिव
धियम् ॥

(च) अग्निवर्षनि षोडशुपालकम् विविधोक्तानि विधेयानि ता
स्य सदा पालयानिषी किर्यां कृणुं लोक इवापिनिष्ठानि

(ग) स सञ्चिपत्यानुमदा भर्ता यन्मात्राभुङ्क्तं कर्मणु यदप्य
कृतिः । यद्वन्मयो यद्यप्यसेऽर्प्यभावे करोत्यसंभारह-
तामिषोक्तिम् ॥ ...१३

—‘मादयेरभैगोरयम्’-इत्यमानकं निपुणं विद्यार्थिनाम् । ...६

—अथस्तनश्लोकांशानां किमपि अनुष्टुपं सार्द्धमप्यभिज्ञेय
पुरातरं कथयिष्याम ।

(क) वर्तनि काश्ये यशसा नमं वपुः ।

(ख) मनु यत्प्रतिशेषनिःस्पृहः गुणधृतावस्थे निवर्धितः ।

(ग) क्रियते पण्डितैः वा मयना धीरतयापरीक्षितः ।

(घ) निरास्पष्ट अर्थपूर्ण शिखर ।

(६) सर्वमातु आने पुण्याधिकारे न पूरणी तं समुत्तरेनि
संप्रदा । ... १२

—यत्रैवराजः दुर्गोपमगुलाम्ना कन्दोरेणोपवर्णनाम् । ...१०

—(क) अथर्ववेदावस्थ विद्वानुपायनाम् भवन्ति वरुणाः कथय-
मेय इतिनाः । अथर्वशास्त्रेण जगत्स्य अमुनी न जानता-
र्येण न विद्विषावः ॥

अथ जेपांविम्भते अमुपदं सद्योपम् । कांउमो द्योपः ।
कर्म वा साः ।

‘विद्विगामुहः’ इत्यत्र महिलनाथमते विधापदच्छेदः
कर्म समर्थनीयः । ... ३

(ख) भुनक्त्यपि विनाय मे विभूत विनयस्ते न शरीरज्जामनः ।
 जनयस्य विनाय सगन्धाम् कथयस्ते सन्तु सायलाधरम्
 नृपेन्द्रहृदय तात्पर्यायैः सरलसंगृह्यतेन प्रकटीयः ।
 'विनयस्ते' इत्यत्र कथमाश्रयेऽयम् । ...४

(ग) संशय कर्मादिषु निष्ठेने यः—

अथ मूशोद्धात्पूर्वकमात्मनेपदप्रयोगं समर्थं गार्हपत्य
वाक्यार्थं स्पष्टोक्तिवताम् । ...३

मन् १६१७

इवाकरणमध्यमपरंज्ञायाम्, २ त्वये १ पत्रम् ।

सिद्धान्तकामुद्याः कारकादिचातुरर्थिकान्नमामि मरुताः ।

१—मालवकं पश्यान् पृच्छन्ति, स्मृत्यन्ति देवदत्तेन, अग्निनिवि-
शने सम्मार्गम्, सुखेन यानि, शौचशोऽन्नान्नम्, एषु
विमलयर्गन् प्रदर्श्य नमस्प्रदह्यं किम्, ययमा ओद्वहम्
भुङ्क्ते इति व्याख्येयम् । ...१५

२—अधिदन्ति, परोक्षम्, नक्षत्रनिर्मयः, दन्तलेखकः, अष्टागवम्,
ब्राह्मणोभार्यः, एतेषु समासादिविशेषकार्याणि सूत्रोपस्था-
सपूर्वकं लिखत । ...१०

३—विभूमः, प्रासादः, शुक्लोगात्रः, अम्बाशीः, अम्बरकाकम्,
अनीरुक्, पटुर्दक्, एषु विग्रहदर्शनपूर्वकं विशेषकार्याणि
दर्शयत । ...१०

४—प्राग्निश इति यावत् समर्थानामित्यतः नमर्थपदानुवृत्ति-
फलप्रदर्शनपूर्वकं नर्त्यमुपशर्प्य वाक्कीयाः, वाक्कायनिः,
घातएडाः, वैश्याः, गार्हपत्यः, एतान् प्रत्ययार्थनिर्देशपुर-
स्कर्तुं संसाध्य तस्मिन्निष्यत्वेऽपीत्यादि कारिका व्या-
ख्येया । ...१५

भट्टटिकाव्ये (८-११) वा ।

१—उत्तगाहि वगन् गमः समुदाद् रक्षसां पुत्रम् ।

अयं नक्षत्राणांयस्य स्थितां दक्षिणतः कथम् । ...७

२—धामं प्रत्यर्पयन् मीनामर्थं रामेण मित्रनाम् ।

कामं विश्वानवामेन सीतां दत्वाऽऽप्नुहि प्रथम् । ...७

३—अथ स पश्चदुकुलकुपामि परिमनो ज्वलदुदतपालयिः ।

इदमनुदिशमावुत्तमांश्चनेर्नुरिपुमिः समयैगभिनीष्टिन ॥ ७

४—मगजा मगजा दृष्टिना दृष्टिना विगतं विगतं मगितं मगितं
मग । मगजा मगजा दृष्टिना दृष्टिना मगजा मगजा मगजा मगजा
मगजा मगजा

५—वाङ्मय किमिष हि यन् त्वया न पुनं किं वा ते निनिदिन
मन्त्रद्विषयम् । लब्धाऽऽमा नथ सुहृत्निश्चयः । रनेहीपो
घटपात मो तद्यापि वषट्कम् ॥

६—यद्य स्तनः ३० इत्युक्तमात्रतः, नात्राहि नात्रैषट्पञ्चमन्दम् ।
स्नात्वाऽऽतुरां मेव तुभ्योप साध, यथैवास्तत्रैषिषु कुतो
विमर्शः ॥ .. ३

७—साऽनैव सांके चित्तितेऽदि वामे त्रिमुद्यमं च पञ्चमुद्यमसदृशम् ।
 दृष्टुं क्षमां या यद सौख्यतेऽपुर्दिग्धा विनेत्येव त्रिमप्रनेत ...७
 तमे यदोक्तः कोऽविग्रहप्रतिशब्दपथोऽयमापार्थवदत्तुषां दृश्य
 मवारादुत्तरमर माधु इत्यादयेषां ।
 अथोरेकाग्रिते विशेषतः साधुषां दर्शनीयम् ।

१३१३३

वेदादिमहासप्तगीतायाम् ३ सर्गे ३ पत्रम् ।

साधे मन्त्रः ।

(क) सुभाषचन्द्रबोससंस्थापिते अमिनि वस्यः अपिवाश्यासत
तनी ममुत्तत्र न कीदमहिवास्तपोधमाभ्यागमनम्भदा मुदा ॥

(७) यशस्वतुभन् संतुष्टमर्थास्तोषणः महत्कार्यमेरिष यस्य दमनम्
प्रविश्य हेमाद्रिगुहागृहाभ्यन्तरे निवास विष्णुद्विषमानि शोचिषः

(ग) तदेवमुक्तमिदं न्यायस्य विधेः विधिः कीनायनिकेनानिधिम
एतेनगच्छन्निवृत्तिमापदो निपातनीया हि सतामसाद्यः॥

(घ) विधाय हेरं मामयं नरोदुरी य उदामने ।
प्रजियोदृष्टिष्वं चदे शेते तेऽभिमादनाम् ॥

(८) सृष्टिश्च शरण्यतीत्याः होममन्त्रविरुद्धिः च ।

- बहुस्तृणापि स्पृशेन स्वीयते वहिस्त्वमन् ॥
- (ब) अथनात्ममाणस्य विमोक्षणादिनाः परैः ।
मज्जन्ति गुणनामर्थाः शब्दा इव विहायतः ॥
- (छ) मुक्तामयं सारवनावनम्बिभ्रंभानि स्म दामा अगदीनमस्य ।
अमुनिच्छूतमिशोर्ध्वमुच्चैस्त्रिघ्नानसः सन्ननधारमम्मः ॥
- (ज) न लक्ष्यमाना महाजनानां शिरांसि नैवाद्यनिमात्राणाम् ।
अयेष्टनाष्टापदमूर्धिरैः पदाहतो वासवश्च गतिम्लः ॥
- १—नैवादिक्लेशगतस्त्रिदिनरेखादितः पदं स्त्राका अगद-
मुखेन व्याख्येयाः । ...३०
- २—रेखादिनपदानां समासनामानि विमहवाक्यानि च
लेखयानि । ...५
- ३—(ग) (घ) (ङ) विहितपद्येषु पञ्चशोदध्यनिर्देशः
कार्यः । ...३
- ३—(ङ) विहित पद्ये पञ्चशोदध्यः स्वसंस्कृतेन स्फुटी-
कार्यः । ...६
- ५—माघकाण्डे स्वाधीतांशस्योक्तवानमागः संक्षेपेण स-
हस्रसंस्कृतमापयोपनिबद्धस्यः । ...६

सन् १६२७

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम् ३ वर्षे १ पत्रम् ।

मिद्धान्नर्कोद्भूयाः नैपिकादिद्विकृतप्रक्रियान्नभागे प्रशनाः ।

- १—पूर्वपक्षः, मीदामनी, शाकलः, 'विष्टकः, वषट्त्वम्,
एतां समर्थविमक्तिप्रत्ययवदर्थनिर्देशेन निर्दिष्टप्रदर्शयत् । ७
- २—सैन्याः, सार्थीयम्, यथापूर्वम्, पञ्चरात्र, आपटवम्,
सामविष्णु—अत्र प्रत्ययास्तदर्थार्थ निरूपणः । ...८
- ३—अंशकः, दान्ताग्निरिहः, पर्वतानी, धातुवा, यदा—मत्र
विशेषकार्याणि दर्शयिष्यामि । ...९

- ४—प्रायश्चित्तः, पट्टिका, आहुतिकः, सुखीभवति, दुःखाकरोति, माघनिका संख्याऽयम् । ...८
- ५—पट्टादयो, इन्द्रम्—अत्रत्यविशेषकार्याणि प्रदर्शय “कर्म-धारयद्दुस्तरेषु” सूत्राभिप्रायः सोदाहरणो वर्णनीयः । ...८
- ६—अग्निष्ठे सुविधावकम्, मूल्ये यन्निष्ठावकम्, अत्रनिष्ठे भा-यमायवान्तरविशेषकम्, पूर्वपुत्रप्रत्ययनिपातकं च सूत्र-मधिकृतं लिख ।

भट्टटिप्पण्ये (१२-१४) या ।

- (क) बुद्धिलयस्थानगतमजस्रं वृत्तिं त्रिणीषुः प्रसमीक्षमाणः ।
घटेन मन्थयारिषु यो गुलेषु लक्ष्मीर्न ते मुञ्चन्ति नञ्जलाऽपि ॥
- (ख) निम्नगुणसङ्कीर्णविवक्षितानि पञ्चगुणसङ्कीर्णदिनात्मवृत्तयः ।
यावन्तगतीर्न रिपुः शशाशान् संतर्पयमानम् तावदस्मै ॥
- (ग) स्रेमुष्यवर्गुनंनुजंअणुः अंगुः समुपुष्टुविरे निवेदुः ॥
आस्तोदवाचकगुणिवर्गु रेहर्नंअङ्गुर्विगुणः समीपुः ॥
- (घ) कलहरिकण्डविराजं मलिलमहाभयमद्भुतमहाभालम् ।
अलकिमलवसंबद्धमदिशालं सलिलकणमयं विवहलम् ॥
- (ङ) गङ्गीरवेदिनः संका गङ्गा अण्डरक्षताः ।
वह्ने शुशुभे र्ववां मदे हरेम पुष्पवे ॥
- (च) संदुपुले तपोः कोषः परकाये शस्त्रलापयम् ।
नुनेद शाजिनं मील आचम्ये मुसलीतदम् ॥
- १—साधु इत्याद्यास्तामिमे श्लोकाः । ...१४
- २—रेखादिनपदानां मन्मथार्थं साधुत्वमुच्यते । ...१६
- ३—अतुर्धपयस्य लक्ष्म्यप्रदर्शनं कार्यम् । ...२
- ४—गङ्गीरवेदिने लललमभिधीयताम् । ...२
- ५—अस्तिःश्लोकरव वाच्यपरिवर्तनं विधेयम् । ...४

सन् १६२७

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम् ३ धर्मे २ पत्रम् ।

सिद्धान्तकौमुद्याः व्याचक्षादिगणयोः प्रश्नाः ।

१—पुगन्तलंघुषधस्येति सूत्रेऽनुवृत्तसार्वधातुकार्धधातुकयोः
नि कस्य विशिष्टरामित्युपपाद्य, यमुविध, प्रमथानि' ऊर्ध्व-
श्चक्रे, यवृक्के, संवेपीत्, अनाविष्ट, एते साधु साध्वतीयाः ।

२—निष्सीष्ट, चक्षुष्येष्ट, अचकमन, दुलपते, धिनु अष्टे,
अष्टानः, एनान् संसाध्य, इन्द्राश्चकारेत्यत्र कुतो न वृह-
इति साधुवदन् ।

३—रोविता, चक्षुष्ये, अश्विनन्, परितोता, सीदति, गोष्टा,
अदिधाः—एतेषां त्वाथोपन्यासमुपेन साधुत्वं प्रदर्श्य घट-
यति, विघटयति, न्युमेयोऽपन्यासे कौ हेतुगिति सविचेक-
मुच्यताम् ।

४—आरा, निष्टगति, ददंष्ट, पश्विष्यते, नितिहते, अथादीन्,
अथादीन्—एताम् सुसाध्य भवतेर्लङि तिवि कृपाणि वदन् ।

५—धीर्लुपिष्टाम्, अभ्यष्टीन्, अभ्यैष्ट, अभुः, अजागा, मांश्च,
असत्,—एतेषां साधुत्वमुक्त्वा लः परस्मैपदमिति सूत्रस्य
निर्दोषार्थः क इति वदन् ।

भट्टिनाम्ये (१५-१६) वा ।

१—दग्धरीता इषामामीम् प्राक्तंस्त सधमेधवन् ।

माचकम्पदुर्दम्यस्तं दक्षिणानप्यनित्रमन् ॥ ...७

२—ते तं व्याशिष्यनाशोऽस्तुः पादैर्दग्धैस्तथाप्यिदन् ।

मात्रिजम् शरमो दृष्टं नीलम्यादिन पर्यगम् ॥ ...७

३—आदिष्टमादनिस्तत्र तो चान्यदुपमां तनः ।

प्रादेष्टो हिमं चतुष्टे सर्वैरधिगिरिजानः ॥ ...७

४—इन्द्रोः इवदिष्यते वसिः समुप्योऽपति सागरे ।

- अलं षडयनि तिग्मांशोः क्यत्क्यन्ति तमसाश्रयाः ॥ ... ७
- ५—भेष्यते मुनिमिस्त्वत्तस्यमधिष्ठास्यति द्विगः ।
सांख्येऽहमय संयामे ममस्त्वैः शुभानिनिः ॥ ... ७
- ६—अर्पेन संभृता राज्ञा न मन्त्रिणामहे वयम् ।
संयोरस्यामह इत्येनत्प्रहस्तेन च भाषितम् ॥ ... ७
- ७—हामिषन्ते मयाचाय गीगम्मया द्विषदुगणाः ।
यूद्विषमि क्षिति कृतेरय गात्रेर्वनौकभाम् ॥ ... ७
- उपनिषद्ग्रन्थिनाः स्तोत्रा दण्डान्वयेन स्वतन्त्रिदेशपुर-
स्कारे द्वावरेग रेखादिनपदानां साधुव्यङ्ग्य स्वाधीनप्या-
करणमाधित्य दर्शनोपम् ।

सन १६२७

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम् ३ वर्षे ३ पत्रम्

मुक्तावलीपत्यक्षरण्डे प्रश्नाः ।

- १—नवीमैर्मङ्गलस्य समाप्तिफलकार्यं परित्यज्य विमोक्ष्यस्तत्त्व-
त्वं कथा युक्तया प्रतिपादितम् । ... ६
- २—अभाषद्वयाधिकरणात्मकार्यं विहायानिरिक्तत्वस्वीकारे मुक्ति-
प्रदर्शय । ... ६
- ३—गुणादीनां किं साधर्म्यम् । ... ६
- ४—अज्ञत्वज्ञातिभिर्द्विप्रकारः प्रदर्शनीयः । ... ६
- ५—स्वहृमनोयोगस्य ज्ञानसामान्यकारणत्वे वा बाधोपुक्तिः ॥ ... ६
- ६—सोदोहरणं सन्निकर्षपदसमुपपादय । ... ६

सन १६२७

व्याकरणमध्यमपरीक्षायाम् ४ वर्षे १ पत्रम् ।

जुरोत्यादिनामधारेन्नसिद्धान्तकौमुद्यां प्रश्नाः ।

- १—सोदोहः स्वाग इति धातोर्लोडि मध्यमपुस्त्वैक्यपने क्त्वादि
प्रस्ताप, मृती गात्रविच्छेदे दोह् छय इत्यगपोल्टि मध्यमपु-

नये कवचने, वृम् वरुण इत्यस्य आशोतिहि प्रथमपुनरेक-
चने कृत्वाणि साधनीयानि । ...१०

२—दुष्टम् कण इत्यस्य संपूर्णसाशोमिहि प्रथमपुनरेकचने
रूप संसाधन वम्ब वम्बन ऊन पणिहाण इत्यनयोर्नुहि प्र-
थमपुनरे कृत्वाणि साधनीयानि । ...१०

३—अद्दवत्, वेर्दिवत्, ऊर्णुनविदनि, इयंनान् प्रयोगान्
साधयित्वा

“तमार्यपृष्ट” निगृहीतयेनुर्मनुष्यवाक्सा मनुष्यशक्रेनुम् ।

विस्मादपन् विस्मिनमात्मदुली निहांसस्य निष्णाद सिहा”

इति रघुवंशकृतिकर्मणपदे विस्मादपन्निति प्रयोगेनुपपत्ति-
राशङ्क्य समाधीयताम् । ...१०

४—यकारस्य कारात्मानां लूटमाविनां यङ्बुङ्नालोच्यत्र प्रमा-
मुपस्यस्य यङ्बुङ्च्येते यनीकृन्त्यत समनापन इत्येतेषां
साधनप्रकाराः अदर्शनीयाः । ...१०

५—ऊटिमादवदिनि श्यानमाचष्ट इति च विग्रहयोः पृथक् पृथक्
कृत्वाणि यथाशास्त्र साधनीयानि ।

भट्टिकाभ्ये (१७-१८) वा

१—आस्यन् प्रवक्तुमा वृत्तानपुष्पन् मृषरेभृशम्० । अहिमन्
मुष्टिभिः क्रोधावदष्टन् दशनैरपि । ...६

२—नावभापन पीनस्वो मास्म प्रददितं पुषाम् । धुषं स मोह-
यित्वाऽऽस्मान् वापोऽगच्छसि कुम्भिताम् ॥ ...७

३—तताऽकुप्यान् दशप्रोषः कृद्ः प्राथान् यनीकृतम्० । अपो-
पापश्च रक्षांसि दिशश्चारीनमात्रपन् ॥ ...६

४—यमलुम्ननुदन्वन्तः प्राकृष्यन्त महामृतः । सञ्जातमविमः
शक्रः प्रैलञ्च लुमिता क्षितिः ॥ ...७

५—मप्रन्ति विपदस्तूर्णमतिकामन्ति सम्पदः । तान् मदात्रा-
वनिष्ठन्ते ये मते न्यायवादिनाम्० ॥ ...६

२—एवं स्य येन महाराज यन् क्माऽऽह न विमीषणः ।

पूरा स्य हनि यन् कुदा मानिगहृत्य संसदि ॥ ...६

७—जेदिउयतायमायानं यन्पुना इदितस्त्यश । मगाण्णोपका-

नाणामयगप्यामि यदयते ॥ ...६

८—योमयोनि न सम्मोहो व्यसने स्व मवाटशाम् । किम पश्य-

सि सर्वाऽप्यं अनस्यामयलम्बने ॥

मगाण्णवत्तुपोद्वपकेरादोन् मइरर्शोऽप्यमयलम्बने-

नान् इशकशय रेखादिपानां पदानां साधुत्वं पुष्पादिपयो-

समासं च दर्शयत ॥ ...६

अथ १६२३

इशकशयमयमगीष्ठायां ४ पदे २ं पद्यम् ।

मिद्वान्नरुनुयाः कण्ठश्यादिठडन्नान्भामे मइनाः ।

। सर्वे मभाः समाटमानिगः । तेषु अनुष्णानुसरं लेवाम् ।

१—विद्याद्वीदिचरि, आदिश्वमुनिष्ठने, यच्छने, मिचने काष्ठम्,
कचमो हति मिष्टेन्, मवता यद्वप्यम्, तमयो पदु शुद्धोन
मवान्, वाहि वाहीनि वाति । यत्नानि विरोधशाल्यकार्य-
दर्शनेन साधनीयानि ।

२—गीष्ठे कर्मणि दुष्टादेः मयाने कौटुम्बवदानिपादितादिको
वाकशय इशकशय गीष्ठादिर्मन्त्रे वापयेन करादि ।

३—दुर्धानम्, मकशानोक्तम्, मकशुचः, त्यवा ममत्त्यम्, इति-
द्रापतः, मवशगतः, यमेशक, यनेयो मिद्रियकागे दर्शनीयः

४—कण्ठदर्शो मयानि, इशकशयः, मियं मय्या, विविदिवान्,
मकशम्, मकशविचयः, इवमिय, यदु कस्तान्निमय्य

क

—

—

सन् १६२७

वेदादिमध्यमगीज्ञायाम्, ४ वर्षे ४ वयम् ।

व्युत्पत्तिप्रदर्शने प्रश्नाः ।

१—सरलसंस्कृतभाषया व्याख्यायनाम्—

मुक्त्वा नि.श्रीरामप्यर्जुनं मंगली न गताऽन्यतः ।

भ्रमराली स्वभादु वेगादिदं मदमदन्तम् ॥ ...१०

२—अथस्नतेषु वाक्येषु पार्थशुद्धानि पदानि तानि संश्लेष-
स्तान्— ...१०

(क) दास्यर्णानि विष्णु इयं योगमुवति म ।

(ख) मेघं प्रमत्वा कुर्वेऽहम् मातृगयागिषित्वनम् ।

(ग) ददन्ति दान विद्यालां, ये राज्ञाः पुण्यभाजिनः ।

स्वर्गं गमया चिरं देवेभ्योऽग्निं लभु तं ध्रुवम् ॥ ...१०

३—अथस्तादुल्लिखितेषु विषयेषु कमपि स्वाभेदविनमयल-
भ्यः सरलसंस्कृतमयः प्रश्नो लेखः— ...२०

(क) 'प्रमाणं वारं अग्निः' ।

(ख) 'सुखं व्याकारं स्मृतम्' ।

(ग) 'तर्कधर्मो न ननुते निमित्तोपकारम्' ।

(घ) 'सकलं उपायिष्य शास्त्रम्' ।

(ङ) 'अनुपमं तु शास्त्रम्' ।

सन् १६२८

व्याकरणमध्यमगीज्ञायाम् १ वर्षे १ वयम् ।

विद्वान्नीतिषुः स्त्रीवत्यपान्नपार्गे मरुताः ।

१—मयलं, गुण, पानु, प्राग्वद्वि, क-संज्ञासु तिगृह्ये ।

महाती विवायकानि मृत्रानि प्रदुर्गोपीयानि । ...१

२—ऊचायोऽहम्प्रदोर्ध्वं मुन इति मृत्रस्य ऊर्ध्वे पदार्थि-
मात्रायां मनेषु दक्षिणदिक्ते मरुताः वर्जनीयम् । ...११

अथवा

कुशांगी श्रीमन्नेन्दुगदायैः देव देवता ॥

(ग) यान्तिमांस्त्रयन्ने मलयमेन्दुप्रभोमि मे ।

एदि मयं नह मित्रं सुमंनं कुरु यानाम् ॥

(घ) विज्ञात मतिमोदयानत्रिपुद्रमप्रसिद्धान्

समग्रमन्त्रगणं समविषय वाचः पयः ।

समागमनहं द्रुमं कविपुगाः पत्रिप्रपयन्

गतेन्द्रगुदतिकर्म नदगुनोत्तमं मादतिम् ॥

एतेषु पद्येषु पत्र्यां प्रहृष्टादिनिर्देशपुराणमभ्यस्य-

मेन द्यावया कल्पोया ।

...१०

२—मोदुत्पन्नमणं नोनाम् । शोकं गितमवादयन् ।

अनयोः नडाः शोभोरेकमस्मिन् वाच्यमन्त्रे पत्रिपुत्रिप्रियेयाः

३—पुरतानिर्धनूध्यानिर्धमिष्टः पत्रिपुत्रिपुः ।

रामो यमादुरो हन्ति कालः पत्रिपुत्रिपुः ॥

अत्र पद्ये रेखाङ्कितपदानां मध्ये द्वयोः सविप्रहं ममासं

निर्दिश्य हन्तोनिगदे मृष्टनिमूनघातेः कर्मणि लुङि प्रथ-

मपुण्ये क्वालि प्रदर्शनीयानि ।

...१०

४—नेन सङ्गममाध्यैषु नमात्रयै कुरु द्रुमम् ।

मित्रमूर्धं गनस्तस्य त्रिपुहस्तो कर्मिभ्यमि ॥

अत्र रेखाङ्कितपदैषु द्वयोः साधुव्यवहारं प्रदर्श्य कर्ण-

जाहविलोचनेन पदस्य नक्षितादिना साधने स्मर्यम् । ६

सन् १६२=

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां १ वर्षे २ पत्रम् ।

किरातार्जुनीये (१-३) पत्रां ।

अनाप्तपुण्योपचयैर्दुर्गपा कलस्य निर्धनरजाः सविप्रोः ।

मुलगा मयदर्शनसम्पदेया वृष्टेर्दिवो योनवनाहकायाः ॥१॥

ममयः खलु कोटदृष्टयोः कृतपञ्चाङ्गविनिर्णयः नयः ।

अधिपेयपदेषु दशानां निधनि सौक इषाऽनुत्पद्यते ॥ २ ॥

मनिमान् विनयप्रमाणिनः समुपेक्षेन समुन्नतिं द्विषः ।

पुत्रयः सन्तु तादृगन्तरे विपदगन्तास्त विनीतमदपदः ॥ ३ ॥

शुणानुत्क्रामानुत्क्रामसाधनः कुलामिमानी कुलवर्त्रा नराधिपः ।

परैरन्यदन्तः कः इषाऽप्यहाहोमनोऽस्मात्मात्मवधूमिन् भिषम् ॥ ४ ॥

न तेन नराय कवसिदुष्यन् चतुः कृतं न वा कोपयिज्जिह्वमाननम् ।

शुणानुत्क्रामेण शिरोमिष्टहने नराधिपैर्मद्विषमिषाऽस्य दामनम् ॥ ५ ॥

द्विषेणु यैः पार्श्वं विनोपयारिचिन्त्यमानैः बलममेति खेनः ।

नय इषानन्व जयाय तेषां क्रियादधाना मयस्य विद्यानम् ॥ ६ ॥

उपशान्तमवलेभुंश मयस्यः कर्मकलाय भूरिणः ।

कनपायि निवर्तन्तं द्विषां न तिमिन्नासममस्मि साधनम् ॥ ७ ॥

१—पते मद्योवा. इषानुत्क्रामेणोपवायमदर्शयन्तुत्सदं २ इषाऽप्य-

येन इषाऽप्येवाः ।

...३५

२—मयेनिदिष्टरेण इषानुत्क्रामां नमामोऽवश्यं लेखयः ।

...३५

टीकानुपूर्वीलेखनेन नाङ्गुलानि न विष्यति ।

सम् १६०८

इषाकादमध्यमवर्गसाधाम् २ पर्वे १ पत्रम् ।

मिहान्निकामयां पारकादिनातुरर्थिकाम्नायां मरनाः ।

१—कर्म संवद्धानं संतामूत्रे वसिष्ठस्य इषाऽप्येवाऽद्वारद्वयोः-

संगमपतु ।

...५

२—नतिदिगम्, धूपदाह, अदोगावम्, पञ्चाङ्गुलम्, रत्न-

पट्टावम्, सगमिजम्, सुमन्त्राः, आप्रवणम्, पशु पञ्चानां

प्रयोगाणां विमदवाक्यानि मदर्शयं समामनामानि विहं-

कार्त्तलि च निरूपयतु ।

...६

३—पुष्पातिनामाशये, संख्यापूर्वो दिगुः, तत्र तेनेदमिति सरुपे,

उपमर्गाद्व्यवहारः, इद्वृद्धी, कुमनि च, इषाऽप्येवाऽद्वारद्वयोः

वि सम्प्रदायाववाऽद्वारद्वयोः मदर्शयतु ।

...१२

४—प्राग्दीव्यतोष्णं, गोत्रेऽनुमतिः, गोत्राद्युप्यस्त्रिशम्, गोत्रेऽनु-
धृतममप्रेम्बः—इति सूत्रानि व्याख्येयानि । ...५

५—अश्वत्थामः, नाडावनः, कौरव्यः, वैशाखः, धावणी, धैनुर्म-
योर्वशाक्तः, एषु पञ्च कृपाणि साधनीयानि विप्रहास्य प्र-
शंसीयाः । ...६

६—गोत्रे स्वैकोनेति कार्तिके च व्याख्येये स्वसंस्कृतेन । ...११

भट्टटिकाभ्ये (८-११) वा ।

१—(क) अग्रे प्रशंसाः स्तुतिः संस्कृतेन व्याख्येयाः पृथोक्त-
रसंदर्भं प्रदर्शयः— ...११

[१] कंचिन्नोपदिष्टासौ केनचिद् व्यविष्ट न ।

शृण्वन् संप्रवदमानाद्वायनस्य मुणाञ्जनम् ॥

[२] सीताग्निके विवृतमग्नं वास्यग्निमिदं प्रवहमम् ।

यन्मित्रयः शुभामग्निमानुवानास्त्यजिह्वन् ॥

[३] अपि इतुल्यं सेवास्वास्तिद्यमुक्तं नगरम् ।

अपि मिष्टेः कृष्णमोर्गं वर्षं प्रव्यपि योऽमित्रः ॥

(ख) एषु पदधिकारव्योवाहकानि कविना प्रशंसितानि
तानि सम्पत्तिं निरूपयतु । ...११

२— [१] मायामिः सुनिर्दंक्षिष्ठा वाक्स्मेऽक्षिणतकिपम् ।

संग्रह्य वागर्हं मूढो यत्रात पणिषाहताः ॥

[२] अधिगतमहिमा यन्मुख्योक्ते यन्मुख्यमवतीर्-
नि प्रमादो । यत्रयनिदुःखीयमृष्टमर्थो गुदरथ-

मज्जनि गृह्णात् न वाद ॥

[३] अहन् यमेश्वरस्य सुधिः यः समेतमायो यन्म ।

नमदमितो निनात्त विनुषैः हतोत्तमायो यन्म ॥

विमंयमदेन निहनुनद्विपानिमात्रसंगतर्हं

लजयति सम्पत्त्यादविमनायवेह संवत्तम् ॥

प्रीत्यपि पद्यानि सारकमसंस्कृतेन व्याख्येयानि । ...१२

३—ततः समाह्वितविप्रयोगः पुनर्नवीमूनसोऽवितृणुः ।

स्मरन्त्य तस्मात् पुनरुक्तमाद्यं नापनमानस्य विधेयं संक ॥

अयं स्तोत्रः प्रकृत्यमनुष्ठान इत्यर्थः ।

४—अथर्त्तुं गिरिभूतामानस्यर्त्तुं नार्दिदद् हुनम् ॥

पूतशब्दान् मदारमानदान्तास्त्रिदशैरिति ।

पदमिदं प्रकृत्यानुसारेण व्याख्याय प्रकृत्यानि सर्वाणि

पदानि व्याख्येयान् प्रकृत्यानुसारेण व्याख्येयानि यथास-

म्माद्यं समासविप्रदादिप्रयोगपुनरासम् ।

... १७

सन १६२२

व्याख्यामध्यमपरीक्षायां २ प्रश्ने २ पत्रम् ।

माद्ये मर्त्ता ।

१—कवागदिविहितेषु स्तोत्रेषु अस्मत्तः पदं स्तोत्रं नैवावि-

कैलदितरेषु आदिनः पदं स्तोत्रः सम्प्रदादिप्रयोगपूर्वकं

माधु व्याख्येयम् —

(क) स मञ्जुभिर्भुज्यमानेषु यो पदप्लवगं शिभिगदा-

धयः धियः । अत्रादि तस्मै मुकुटोपलक्ष्यकररटिदि-

सत्त्वं त्रिदशैर्दिशे नमः ॥

७

(ख) अथावपति लुक्तावरोऽपराप्रवाप्य शील्य एवं

भूमिजाम् । निरोहितायमा शिशुपालसंज्ञया प्रतीयत

सम्प्रति संज्ञकः परैः ॥

... ७

(ग) आंमिपुलकनोऽथ शार्दिगं इति व्याहृतं वाच्यं तान्-

कस्मिन्नुपनिषे पुनः पुनः पुनः विप्रोः धियः विप्रति ।

शृङ्गामनिर्धं निनातनिर्धनं नृपस्य येनं प्रति

व्योम्नीयं छुद्रिप्लवेन वदने कमुशरागस्तदम् ॥ १०

(घ) उत्तममानस्तु परो मायेदयः पदप्लवगा ।

समो हि शिष्टैराजानो वस्यन्मायामयः स य ॥ ६ ... ६

(ङ) मुक्त्यमिराजानो मेधं सिंघावगायना ।

भलक्षणीयना द्वैतुमयं तन्मनमिनि ॥ . . . ॥

(च) सहायमाहितीनस्यपि नशून्यर्थाः प्रमादतः ।

दन्ति नोपशयस्योऽपि स्यान्मुग्धसुमान् ॥ ...१

(ए) न नीलमन्येन - ननि कदाचित् कर्णान्तिष्ठशतगुलं
क्रियानु । विधेयमस्या भवदन्तिकस्य शास्त्रेणुमि-
प्रमिय द्रष्टव्यः ॥

(३) चिकित्सायां हृत्विमग्निरिष्यतेः कपोतपालीषु निवेष्टना-
नाम् । मातृगर्भस्थायननिश्चयाच्च पहर्या जतः हृत्वि-
ममेष मेने ।

२—मायकाप्यहं प्रणमद्वितीयवर्गयोः कथाभागः सद्योऽयं
सग्लसंस्तुतमायका निरुत्ताम् ॥ ...८

मन् १६३६

इयं हस्तमण्डपमन्त्रीज्ञायाम् ३ वर्ये ! पञ्चम् ।

विद्वान् काम्याः संप्रिकादिद्विस्तुतयक्रियान् भागे प्रभाः ।

१—युष्मदस्मदोः शेषिके कानि कानि क्वाप्ति कयञ्च नानि
निदृश्यन्ति । ...६

२—दानायाः, दोगिष्ठनाः, मोदिमयाः, ज्ञाननिद्याः, दाने,
इत्यादिभिः । ...

३—विश्वकर्मोत्तम, वाराणसिका, द्वितीयकम्, मास्तरवत्त,
मणिमा, माहंसी । ...१०

४—महावर्मासा, शाकोना, नागान्, नमिष्या, पुनः, नमिष्यः । १०.
एते षष्ठांगे विषद्वर्षिगुरुभिर्येवमुक्तवृत्तस्य साधनीयम् ।

५—दक्षयज्ञे दक्षमात्र इति कारिका मोक्षद्वयं विदर्शय।
 ५०५॥ ...५

६—येन इति सूत्रेण कश्चिद्व्यतिरेकतत्त्वं च साधयितुमाये-
नाम् । ...३

महिकाये (१२ १४) वा ।

- (—क) पदभंगश्च-परिमुदकचूडिगमिषो विगुणैरप्येव ।
मा पाददुर्द्धिदेन जापीर्नय सिगम्पुं वल्लभभोग्यम्
(ख) न विविधार्थं नमग च देस कियम्पुवागदिपु य-
इतिपादान् । ॥ तादृशाम्पुत्रकर्म न मानी जाले
विगले क्षमदत्तम् ॥
(ग) होत कृतागिपमे ने मुद्रामननिबद्ध पुन्यगिगादम् ।
पुरमद्वाभक्तमह निम्बिष्यपरेण नमगमविता ददम्
(घ) यस्यात्तं नलिममरेण, निमिहोमगदलसंपवात्तम्
यसुपात्तं तुद्वनद्वन्द्वपन्दिदोदतालपुषारयम् ॥
(ङ) नमगंवा यजात्तात्तं चम्पेन तितेय च ।
यत्ताम संपुमादीकं त्यक्तं वाचक्ये वदम् ॥

यथासम्भवं वक्त्रादिनिर्देशपुरस्कारदिमे स्तोत्रा व्याचरेण॥

...२५

- काण्डवतुदतामरेऽथ जाये छादययोजयतुर्दल-
गांतां वदिमन् काण्डेऽनर्मावा, तथापि यन्दलपले का-
ण्डलपले वा ।

...४

- (क) हीगारिकायवाटमशकदूर्ध्वं मोवायनेपस्वितलोदगा-
लम् । ताशद्वतीध्यातापिठजिशाटं द्वारं वयी नपण-
मन्दिद्वय ॥

- (ख) यो मुषेवस्तुर्मनुजं जलुमंता गमुत्पुष्पिरे निवेदुः ।
तासकंटाञ्चकुरनिपलेदु रेजुनंनपुर्दिपयुः समीयुः॥

इमे वद्ये व्याचपायावस्थानि मर्चापि वदति साधनी-
यानि यथासम्भवं समासविमदादिपदार्थनपुरासम् ।...२०

सन् १६२८

व्याकरणमध्यमगतीज्ञानम्, ३ धर्मे २ पदम् ।

मिद्वान्तकामुथा भ्याद्यदादिगणयोः प्रश्नाः ।

१—लिङ्गादिरयेन सिद्धे या सुष्टाकित्त्वं हिमधंमिनि साधु-
गायताम् । ...१०२—पटुके, घञ्जे, निम्नतुः, (वीषातुं विना), ऊन्नतुः, पटु
सुष्ट-दोषं ह्रस्ववारणप्रकारः साधुगुणारणीयः । ...१०३—यास्यन्ति, कल्पयन्ति, स्वल्पयन्ति, पटुत्रिंशेष्टादशानि तत्त-
त्प्राणि प्रदर्श्य दर्शनीयानि । ...५४—अक्षिणा, जञ्जतुः, अरवा, अम्ययः, अरुण्, अयकाइ,
एनेवां निदिप्रकारः स्फुटं प्रदर्शनीयः । ...१०५—सत्रायाः काव्यैकालत्वादित्यादि कारिका विशदं व्याख्यान-
ताम् । ...५

भट्टिकाव्ये (१५-१६ यां ।

विशेषतो द्रष्टव्यम्--श्रुताङ्गानां व्याख्यानं मयानुपूर्वमु-
त्तरणे साधुभाषो नयेदिति ।१—मयीनिर्दिष्टेषु पञ्चबाह्यवनिर्देशपूर्वकं व्याख्यानार्थो प्रो-
क्ताङ्गो— ...८

(क) स ताम्नाङ्गीगणसर्वातिरुष्टादपुष्ट न क्तवम् ।

अनुपुष्टन कर्ममात्रमिवाप्तोद्यम निशाचरम् ॥

(ख) उत्पानाः प्राप्तेस्तत्त्व सौत्थीरिष्ट सोणिनम् ।

वाच्योऽयमिषुभीमाः कृगमाकृतन द्विमा ॥

(ग) नमस्तत्त्वम् ततः सौत्थीरिष्टममममममममम् ।

समाप्तीरुष्टमिषुभीमादोनममममममममम् ॥

२—याः सुष्टादु विगमेषु मागुनेष्वपि नास्ति ।

ता हि मागुनेष्वपि नास्ति विगमेषु विगमम् ॥

काले निदृष्टव्यं तद्वत् तन्नि बौद्धाः न च १०९

नौदलात्तद्वत्तेन विनिता विनिताः ११०

दुरीणादं वकावकाव विनिताः १११

दद दुरीणा दुरीणाव विनिताः ११२

३-दुरीणादं ददवकाव वकावकाव विनिताः ११३

४-(क) दुरीणा मे ददवकाव मेवकाव ददवकाव विनिताः ११४

ददवकाव विनिताः ११५

(ख) दुरीणा विनिताः ११६

विनिताः ११७

विनिताः ११८

विनिताः ११९

विनिताः १२०

विनिताः १२१

विनिताः १२२

५-विनिताः १२३

(क) विनिताः १२४

विनिताः १२५

(ख) विनिताः १२६

विनिताः १२७

(ग) विनिताः १२८

विनिताः १२९

६-(क) विनिताः १३०

विनिताः १३१

विनिताः १३२

(ख) विनिताः १३३

विनिताः १३४

नतोऽरुणवदगर्जद्वज्र द्विविशुनिभिरेव च ॥

(च) शरैकाद्वज्रवन्धुं यञ्चविशुनिमिहाम् ।

रात्रिस्तस्य मौमित्रिमध्यस्थतुरे इषान् ॥

(छ) द्वेष्टि मयो गुणेभ्यः यत्र च सिंहानि कम्पयन् ।

यै गयते महद्भिन्न शोयते वृद्धिर्मास्तनः ॥

(ज) चञ्चूर्यन्तेऽभितो लङ्कामर्माद्यप्येतिशेः ।

मूमयन्ति स्वभामध्ये कीर्ति नः कनयन्ति च ॥

(झ) रात्रिस्तस्य नमन्ति स्म पीग साक्षा रुदन्ति च ।

मायते स्म ततो गमो यत्रः पीनस्त्यमाकुतम् ॥

(ञ) दातुः स्मातुर्विषां मूर्ध्नि यष्टुमपेयितुः पितृन् ।

युद्धाभ्यन्तविपन्नस्य हि दशास्यस्य शोचति ॥

१—आदिनः सप्तर्षोः का मन्वषमुत्तेन व्यापरेषाः , ...३

२—रेषाऽद्विषयदानां विमदयाक्यानि समामनामानि च
लेखयानि । ...३

३—१ मे पद्ये सगन्दनमित्यत्र का विमक्तिः कथं या सा ? ...२

४—४ ये पद्ये रात्रिस्तस्य कुत्राऽवयवः ? ...१

५—पद्ये पद्ये 'मूमयन्ति', 'कनयन्ति', इत्यनयोः पदयोः प्रकृति
प्रत्ययो निर्देश्यौ । ...३

६—सप्तमस्य पद्यस्य तात्पर्यं विशदीकृतम् ।

मू, यच्, मह, एतेषां धातूनां लटः पथमपुरुषे क्वाणि
तिष्ठयन्ताम् । ...६

७—अष्टमस्य पद्यस्य सरलार्थः स्वहीयसग्लसंस्कृतेन स्फुटं
प्रतिपाद्यताम् । ...४

मन् १६२८

व्याकरणमध्यमपरीक्षायां ४ वर्षे २ पत्रम् ।

विद्वान्नामध्याः कण्ठ्यादिगणादिकृदन्तान्तभागे मरनाः ।

१—विनिष्ठो, संगच्छते, पागक्रमते, दिहमते, निविषिषते,

एषाऽऽत्मनेवद्विधावकाणि यद्वयं क्रियावममिहारे सादृ
लोटी दिव्यौ वा च मयमागिति त्वं माहादरं ध्यात्वे
यम् । ...१८

—यास्ताव, ज्ञेयम्, मययम्, बहवम्, एषु के कृत्यस्यया-
स्मद्विधावकाणि च कानास्तुयदरये, इवेति द्वयः सुपठ इति
प्रतिपत्तिरिति । ...१९

—सा, दाता, गायता, बहुता, यद्विधयः, एषां साधुत्व
प्रक्रिया प्रकाशनीया । ३

—क्षणा, क्षामः, उज्ज्वल, दिन, एषु दोषादिक्रियाकार्यविधाव
काणि निरूप्य साधुताऽनुपपादयमेत्यादि सूत्रस्य रूपम्
हरेष्वनीयम् । ८

—राग, शास्त्र, नायः, यमादा, गान्हा, हवः, भ्याधुः, हवः,
सधनाग, ईषहवमः, दिव्यः, चर्मरूपम्—के हवःस्ययाः
पूर्वोक्तवर्णेषु लक्षणावकाणि च कानि, इति त्वं सूत्रा-
दनायम् । ...१४

भट्टिकाव्ये (१९-२१) वा ।

—सहवन्तं रद्विधावकाणि चोत्पन्नस्युत्तमम् ।
रद्विधाः कार्त्तव्यं बन्धुना देवाः शोकोत्तमं तमः ॥ ... ४

—यद्य यत्रमर्वास्मिन्नेन तत्रास्मात् तत्रास्मात् न ।
यद्य यत्रमर्वास्मिन्नेन तत्रास्मात् तत्रास्मात् न । ... ४

—उत्तमं मुद्राद्विधाऽह ! मयमिती स्म मयसिने ।
रागनामनिबोधनमनुशाधि पुगीजनम् ॥ ... ४

—एवान् सहवन्तं रद्विधावकाणि चोत्पन्नस्युत्तमम् ।
इतीदमावस्तिमऽप्यो ! पुनं कानुं यद्विधये ॥ ... ३

—यावत्तद्विधमगोमिथ्यो माहात्म्यवेदिदं तमः ।
तानुत्पन्ननिबोधनमनुशाधि पुगीजनम् ॥

६-शागनिषल संशान्तिवृत्ताभावरतमम् ॥

अनुगाह्ये स्वया लोके शम्भाऽप्यर्जुन-॥ ३॥

५-श्रीगणेशाय नमः । यथा शब्दादुद्दिष्टम् ।

समाप्तिं प्राप्नु स्याति हि साऽनेकमनसादिभ्यः ।

८-आयान्त्यकण्ठगतं ल मङ्गलार्थं भूतान्मोक्षयति
लक्षणम् । लामोदाः क्षिप्रतलसंविनादुत्पेदा

अममुदय न नीतिवत्तः ॥

मेलादिनपदानां पाणिनीयव्याकरणानुसारेण

सुखदम्पदस्य संशयिप्रदग्ध्यायवद्भूमि मेने त्र्यंशः प्रीत्या इत्यनेन ३

मैत्रेयः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

मन् १५३३

दशरथादिमरणपर्यन्तास्तु. ५ वर्षे ३ पञ्चम् ।

भनुगदे मश्री ।

—निवृत्तसमस्तः ३६—

१—निवृत्तभूमण्डलमधीनिमण्डनापमाने विद्वन्निष्ठं तु

विशेषपरीक्षानिकषोपज्ञः सोऽयं काशोऽस्योग्रकीरः संम

नविद्यालयः दूर्यनः समुदायशिक्षणः पश्यतां मनवि वि

पुण्यमाख्या विदुःसुतासवनि । तथाहि-मगद

सुगमाख्या विद्वत्ताननेऽप्यैषः । दादिपालये हृदयद्वयं

पागवागपागवाग : मकलविद्याप्रतिष्ठापनाचार्याः भूत

इत्येतत्तुल्यं भवति । अतः प्रमाणं तद्वैतम् । अतः प्रमाणं तद्वैतम् । अतः प्रमाणं तद्वैतम् ।

[illegible]

नाथ्यायकपद्मलमृगेन ने न दुःखदुःखानना पद

मरुतानां' स्यात्पापसमुत्पादिसमस्तम् । यद्यपि

पानसहृदयसोऽहं यतोऽपि जनस्य कल्याणमिति ।

वेता कस्यप्याना

